

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

17. évfolyam,
2015. 1. szám

36.

TARTALOM

KÖZLEMÉNYEK

Ismeretlen Auer-dokumentumok (I.)	3	Rakos Miklós
A veszprémi Erzsébet-szobor restaurálásának és visszaállításának története	17	Regenye Judit
A 60 éves veszprémi Koraszülött Osztály története 1954–2014	28	Hogya György
Harangöntők Veszprémben	36	Földesi Ferenc
Királyi közjegyzők Veszprém városában és a megyében	51	László Erika
Egy „kicsiny, kedves zászlós” a veszprémi 31. honvédgyalogezredből	65	Varga József
Veszprémi vonatkozású helyi pénzek (II.)	b/2–3	Elek Miklós

ÉVFORDULÓK

Harmincegyes honvédek – Hadifogságban (VII.)	95	Rainer Pál
VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK IV.		
Bemutatjuk a 85 éves Kováts Sándor ny. iskolaigazgatót és helytörténeti kutatót	115	Rásky Mihályné

VESZPRÉMI ÉRTÉKEK

Tisztelt Olvasó!	122	Faa Judit
A „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete	125	Földesi Ferenc

NEKROLÓG

Láng Tibor (Székesfehérvár, 1927–Ajka, 2014)	138	Csiszár Miklós
KÖNYVSZEMLE	141	Mihalovicsné Lengyel Alojzia

17. évfolyam, 1. szám 36. 2015.

Városhelytörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bánda László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Városhelytörténeti Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar_miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém;
ELEK MIKLÓS ny. könyvtáros, Balatonfüred; FAA
JUDIT kuratóriumi elnök, Veszprémi Szemle
Városhelytörténeti KHA, Veszprém; DR. FÖLDESI
FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém;
HOGYA GYÖRGY helytörténet-kutató, Veszprém;
LÁSZLÓ ERIKA segédlevéltáros, MNL VeML,
Veszprém; LŐRINCZI FERENC helytörténet-kutató,
Veszprém; DR. MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL
ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; RAINER
PÁL történész Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém;
RAKOS MIKLÓS zenetanár, zenetörténeti kutató,
Budapest; RÁSKY MIHÁLYNÉ tanár, Felsőörs; DR.
REGENYE JUDIT régész, Laczkó Dezső Múzeum,
Veszprém; DR. VARGA JÓZSEF helytörténet-kutató,
címz. főiskolai docens, Győr

Illusztrációk:

Borbás Levente, Farkas József, Zachár Zsolt, Zeitler
Gusztáv és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala

A Veszprémi Szemle 36. szám megjelenését támogatták:

Bera Józsefné, Bereal Gyula, Bús Mária, dr. Csiszár
Miklós, Elek Miklós, dr. Énekes Ambrus, Farkas Tamás,
dr. Földesi Ferenc, Kecskés Csabáné, Király Ferenc,
Kovács Győző Gyula, Kukoda Nándor, Lőrinczi Ferenc,
Perlaki Claudia, Póczh József, Rainer Pál, Rakos Miklós,
Répási László, Szabóné Vörös Györgyi, Szalai Árpádné,
Szalontai Árpád, Szanka Ferenc, Veress D. Csabáné
Veszprém,
dr. Szörényi Péter Budapest, Gubicza Ferenc Balaton-
füred, Kűsz András Budapest, Marczali Andrea Kistarcsa,
Répás József Zirc

A borító képei:

*címlapon: Az Erzsébet-szobor restaurálás után a
műhelyben*

2. oldalon: Balatoni Korona (Elek Miklós)

3. oldalon: Balatoni Korona (Elek Miklós)

háton: Kenessey MórícZ közjegyző pecsétje

KÖZLEMÉNYEK

Ismeretlen Auer-dokumentumok* I. rész

RAKOS MIKLÓS

A VESZPRÉMI SZÜLETÉSŰ AUER LIPÓTRÓL, az orosz–amerikai hegedűiskola megalapítójáról 1981-ben jelent meg könyvünk „Veszprémtől Szentpétervárig” címmel. Később a „Zenekar” újságban közzétünk sorozatot híres növendékeiről: Jascha Heifetzerrel (2002/1), Nathan Milsteinről (2010/4), Eddy Brownról (2010/5) és Mischa Elmanról (2011/1), amelyek más Auer-tanulmányokkal együtt – „Egy veszprémi hegedűs családfa ágai” címmel – könyv alakban is napvilágot láttak (2011). Ezúttal néhány ismeretlen Auer-dokumentumot adunk közre, majd felvillantjuk az 1917-es szentpétervári forradalom eseményeit, hogy bepillantassunk az Auer-család három generációjának küzdelmes életébe, családi titkaiba. Megtudjuk azt is, hogyan lett Auer Lipót unokájából, az Oroszországból elmenekülő Mischa Auerből híres filmszínész Hollywoodban.

A kép, amely lapunkban jelenik meg először, Balassa Ödön hagyatékából való, aki Auer Lipót egyik nővérének, Rózának (1839–1907) volt az unokája. Auer Róza Róth Henrikhez ment férjhez, akitől négy gyermeke született: Róth Arnold, prof. Róth (Rónay) Kálmán (1868–1933; a londoni Guildhall School of Music hegedűtanára), Róth Jolán (dr. Spitzer Mór veszprémi ügyvéd felesége) és Róth Vilma (1871–1907), a budapesti Fodor zeneiskola tanára, aki Balassa Norbert felesége lett. Házasságukból született Balassa Ödön. A továbbiakban felsoroljuk Auer Simon és Grósz Rozália gyermekeit, születésük sorrendjében: Fanny, Róza, Antal (szül. 1842), Leopold (vagyis Lipót, szül. 1845), Borcsa és Emília. A felsorolásból kitűnik, hogy Antalnak is lehettek Auer nevű leszármazottjai. Fontos megemlíteni, hogy Auer Soma templomi freskófestő volt Ligeti György (1923–2006), a világhírű zeneszerző nagyapja. Soma fia, Auer Sándor (1890–1945) bankigazgatóként került Erdélybe (Dicsőszentmárton, Kolozsvár), ahol az I. világháború után kötött házast-

* Az írás a „Zenekar” c. folyóirat 2013/6 és 2014/1 számában megjelent publikáció másodközlése Popa Péter főszerkesztő engedélyével.

*Auer Simon (1805–1889),
Auer Lipót édesapja*

ságot, és nevét Ligetire magyarosította. Az interneten olvasható angol nyelvű életrajzi ismertető Ligeti Györgyöt Auer Lipót unokaöccseként – „grand-nephew”-ként, vagyis Lipót egyik unokatestvérének fiaként – említi. Lukás Ligetinek, Ligeti György fiának a feltételezése szerint Auer Simon valószínűleg Auer Soma nagybátyja lehetett. A Veszprémi Megyei Levéltár adatai, illetve Balassa Ödön elmondása szerint a képen látható Auer Simon szobafestő Pilsen környékéről, Serauból (Scherau) érkezett Veszprémbe, ahol 1836. december 20-án kapott letelepedési engedélyt. 1840. szeptember 16-tól már Veszprémben lakott Auer Simon legénye, Auer Zsigmond is, továbbá az 1848-as veszprémi összeíráskor Auer Simonnal együtt lett bejegyezve Auer Ignác piktorlegény (született Serau-ban, 1820–1825 körül), akinek Lotti Hirschhornnal kötött házasságából az 1850-es és 1860-as években nyolc gyermeke született. Közülük

Elias volt az ötödik, és a levéltári bejegyzés szerint az ő ága vette fel 1900 után a Ligeti nevet. Auer Lipót életrajzában így emlékezik édesapjára: *„Apám szobafestő volt, ami azt jelenti, hogy nemcsak a házak külsejét festette, hanem a belső tereket is. Ezt azért hangsúlyozom, mert szakmájának hála – amit olyan korban űzött, amikor még, legalábbis szülővárosom környékén nem ismerték a tapétát – sok, magasabb társadalmi réteghez tartozó emberrel köthetett ismeretséget akkor, amikor a világban még nem voltak elfogadottak demokratikusabb korunk szokásai [...] Általában elmondható, hogy a társadalmi ranglétrán elfoglalt, szerény pozíciója ellenére mindenütt jól fogadták, és mint a kiváltságosok otthonainak díszítő és szépítő mestere, bizonyos elismertséget vívott ki magának. Néha, arisztokrata patrónusaival folytatott beszélgetései során életéről, családjáról is kérdezték. Ilyenkor azt is el szokta mondani, hogy van egy öt-hat éves fia, aki a hozzáértők szerint tehetséges a zenében. Így történt hát, hogy ilyen szakmai jellegű beszélgetések során alapozgatta meg apám zenei tanulóéveimet. [...]”* Liedl Lipót 1814-ben született. A bécsi konzervatóriumban tanult hét évig, majd a pesti német színház másodkarmestere lett. 1837-ben került hegedűsként a székesfehérvári dóm zenekarába, és engedélyt kapott

„hangász tanintézet” felállítására is. 1849. május 1-jén lett a veszprémi székesegyház zenekarának második koncertmestere. A veszprémi Szent Mihály római kat. plébánia anyakönyve szerint a veszprémi temetőben temették el, 1876. szeptember 13-án. Auer így emlékezett rá: *„Tanárom annak a zenekarnak első hegedűse volt, amely szülőhelyem, a kis magyar városka katolikus templomában játszott vasár- és ünnepnapokon. Sokoldalú tanárom azonban nem csupán a hegedülésre korlátozta működését. Zongoraórákat is adott, és – ahogy annak idején legtöbb kollégája – összevonta a karmester és az orgonista feladatkörét. Miközben lábaival tovább pedálozott az orgona lábbillentyűin, egyik kezével ide-oda fordulva vezényelni szokott, míg a másikkal a billentyűkön játszott”.*

Auer Lipót családja

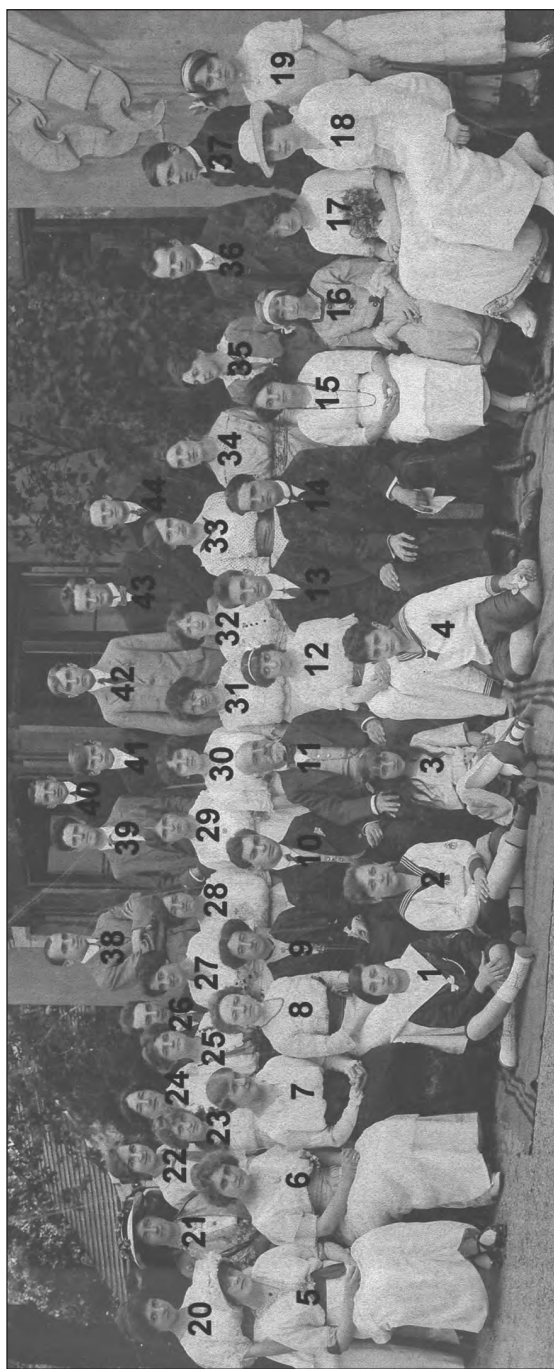
Auer Lipót (1845–1930) egészen fiatalon, 1868-ban lett a szentpétervári konzervatórium professzora. 1874. május 23-án vette feleségül Nagyzezsda Jevgenyevna Pelikant, a szentpétervári orvos-sebészeti akadémia miniszteri rangban levő tanárának fiatalabbik leányát. Nagyzezsda korának művelt asszonyai közé tartozott. Jártas volt a zenében és az irodalomban, korának több ismert filozófusával és írójával – többek között Anatole France-szal – tartott kapcsolatot. Házasságukból négy leány született. Nagyzezsda 1900-ban végzett zongoraművészként a szentpétervári konzervatóriumban, majd Sziborhoz, Auer egyik legkivalóbb tanítványához ment feleségül. Szibor később a moszkvai konzervatórium professzora lett, és „Emlékeim Auerről” címmel emlékezett meg egykori tanáráról. Natália Párizsban tanult énekelni, és 1917 után Szevasztopolban tanított. Marija szintén énekesnő lett és a „Glazunov” Zenei Középiskolában tanított. A „Musical America” 1930. évi, augusztusi számában megjelent nekrológból tudjuk, hogy Auer 1926 novemberében lett amerikai állampolgár. 1924-ben, Drezdában elvált első feleségétől, és még abban az évben Madame Wanda Bogutska-Steint vette el, aki zongorakísérője és tanársegédje volt. Mielőtt Auer legidősebb leányáról, Zójáról szólnánk, pillantsunk bele egy másik amerikai újságcikkbe (The New York Times, 1930. október 7.), amely „Auer Lipót özvegyére hagyta a vagyonát” címmel jelent meg. Ebben az olvasható, hogy Auer Lipót 1922-ben Trust Fund-ot – elidegeníthetetlenül tartalékolt pénzüsszeget – helyezett letétbe, és azt hat örökös között osztotta fel. Amint az amerikai újság írja, Moszkvában élő leányai – Nadine Sibor, Natalie Miklashevsky és Marie Ounkowskoi – ebből fejenként 6000 dollárt örökölnek. Két unokája, Leo és Ivan Ounkowskoi 1000–1000 dollárt kapnak, Zója nevű leányának fia, Mischa Auer pedig szinten 1000 dollárt. (A 15 éves Mischát Auer Lipót azért fogadta örökbe, mert a fiú édesanyja, Zója 1920 februárjában meghalt.)

A veszprémi Városháza mellett, az Ányos u. 2. szám alatt található az a ház, ahol Liedl Lipót székesegyházi hegedűs lakott 1850-től. Ide járt hegedűórára Auer Lipót 6 éves korától 8 éves koráig, mielőtt a pesti Hangászegyleti Zenedébe került. (A házat a Veszprémi Megyei Levéltár munkatársainak segítségével sikerült beazonosítani)

nak számított, viszont nemesi körökben a cár szólistájának leányával kötött, „rangon aluli” házasságot nem igazán tartották számon. A házasság nem volt boldog. Zója nagyon szép, karcsú, kissé elkényeztetett, hirtelen természetű leány volt. Szép szemeit édesapjától örökölte. A vörös hajú és gyakran rosszkedvű Mikhail ezzel szemben – Akimova szóhasználatával elve – a „krumpliorrú” orosz férfi típusát testesítette meg, és szerette az italt. Zójának sok hódolója volt, ezért anyósa nagyon haragudott rá. Zójáék Kolisevben laktak, ahol gyakran látogatták őket Zója leánytestvérei, Nagyezsda, Natália és Marija. A találkozások során kölcsönös vonzalom alakult

Az örökösödési iratban co-executor-ként – végrendeleti társvégrehajtóként – Auer Lipót második felesége, Mrs. Wanda Auer (vagyis az 1930. október 2-án elhunyt Wanda Bogutska Stein), valamint Mrs. Lillian Garland lett megnevezve. Az újságcikk szerint Auer özvegye – miután a férje síremlékének fenntartására fordítandó összeg kifizetésre került –, 42 000 dollárt kitevő vagyonát 22 alapítvány között osztotta fel (a részletes felsorolás az újság 56. oldalán olvasható). A felosztás után fennmaradó összeget a United Hebrew Charities jótékonyági szervezet kapta. Marina Akimova moszkvai hegedűtanár, Auerkutató „Leopold Auer és családja visszaemlékezésekben és levelekben” című tanulmánya alapján (2009. 10. 08.) – amely a „Muzsikusok a klasszikus zenéről és a jazzről” elnevezésű internet-oldalon található: <http://www.all-2music.com/auer-1.html> –. Az Auer-család történetét ott folytatjuk, hogy Auer legidősebb leánya, Zója 1895-ben egy régi orosz nemesi családból származó tengerésztiszthez, Mikhail Szemjonovics Unkovszkijhoz ment feleségül. Házasságuk a nemesség körében meglepetést váltott ki, mivel Mikhail az orosz nemesi ifjak között különösen jó parti-

Auer Lipót tanítványaival Oberloschwitzban 1914 nyarán, a „Restaurant Loschwitzhöhe” előtt: Bergstrasse 7. (ma Drezda, Oeserstrasse 7.). A képen látható, ismertebb tanítványok: 2: Jascha Heifetz (1901–1987), 4: Toscha Seidel (1899–1962), 10: Eddy Brown (1895–1974), 13: Joseph Achron (1886–1943), 14: Francis MacMillen (1885–1973), 15: Isolde Menges (1893–1976), 17: Thelma Given (1896–1977), 19: Ruth Ray (1897–1999), 23: Cecília Hansen (1897–1989), 33: Kathleen Parlow (1890–1963), 39: Alexander Bloch (1882–1983). A drezdai opera archívumának tájékoztatója szerint a képen 42-es számmal valószínűleg Küzdő Viktor látható, aki az Egyesült Államokban élt (Budapesten született 1869. szept. 18-án, tehát ekkor 45 éves volt). Előzőleg a Nemzeti Zenedében Huber Károlynál, majd Isidor Lottónál – Massart tanítványánál –, és Auernél tanult (lásd Küzdő Viktorral szóló írásunkat a „Zenekar” c. folyóirat 2007/4 számában). Hegedűs kompozíciói megtalálhatók az interneten. Mellette 41-es számmal bizonyára fia, a 15 év körüli ifj. Küzdő Viktor áll. Őt Auer 1912-ben említi először életrajzában, a nyári kurzuson, Loschwitzban nála tanuló amerikai növendékek között.

ki Mikhail és Marija között, aki Auer legkedvesebb lánya volt. Kapcsolatuk 1903 decemberében már igen komolyra fordult, ezért Nagyezsda a Krím-félszigeten levő Szimferopolba utazott, hogy Marijával találkozzon. Megérkezése után néhány órával azonban Marija táviratot küldött neki, hogy Mihail elutazott Németországba. A férfi el akart válni Zójától, hogy feleségül vehesse Mariját, de a pravoszláv előírások szerint második házasságra nem volt lehetőség. Végül Mikhail anyja ráparancsolt egy katonai lelkészre, hogy adja, hozza a fiához Mariját. Ez meg is történt, de a dolog kitudódott. Botrány lett belőle, és Unkovszkijt 1906-ban nyugdíjazták. Ebből a kapcsolatból született 1904-ben Marija Mikhail nevű gyermeke. A történetek miatt Zója már előzőleg elköltözött Kolisevből Szentpétervárra, ahol a fiát iskolába adta. Már másfél éve egyedül élt, amikor 1905. november 17-én született még egy fia, akinek szintén a Mikhail nevet adta. A gyermek apja ismeretlen volt, de feltételezhető, hogy a magasabb körökből származott. A fiúból később – Mischa Auer néven – híres filmszínész lett Hollywoodban. Egyes, angol nyelvű források szerint Mischa

Mischa Auer filmszínész

apja, Szemjon Ivanovics Unkovszkij tengerésztiszt 1905-ben vesztette életét az orosz–japán háborúban. Ezzel szemben, a tények ismeretében viszont úgy tűnik, ez a híresztelés csak azért került be a köztudatba, hogy Mischa Auer elkerülje az apa-sággal kapcsolatban a tolakodó újságírói kérdéseket. Az igazság ugyanis az, hogy Szemjon Ivanovics Unkovszkij csak jóval később, 1921-ben hunyt el. Marija ezt követően Moszkvába költözött a testvéréhez.

Az Unkovszkij-családfa megtekinthető az interneten is. Ebben mindenkiről szó esik, csak éppen Zója fiáról, Mikhailról nem, pedig az angol nyelvű források szerint az ő családi neve szinten Ounkovskoi volt. Amint Marina Akimova írja, a titok nyitjára Auer Lipót feleségének, Nagyezsda Jevgenyevna Pelikannak a leveleiben bukkanunk rá. A levelekből kiderül ugyanis, hogy a kisebbik fiúnak semmi köze sem volt Szemjon Ivanovics Unkovszkijhoz. Ezt a családi nevet Zója csak dühében, bosszúból adta kisebbik fiának.

Auer Lipót 1915-ben nyári vakációját Norvégiában, Christianiában (Oslo) töltötte. Norvég tanítványa, Maia Bang beszélte rá erre, aki azért jött Oroszországba,

hogy Auernél tanuljon. Auert Szentpéterváron tanuló angol és amerikai növendékei ide is követték, és velük jött néhány orosz, valamint koppenhágai és stockholmi tanítványa is, akiket a koncertek alkalmával Madame Wanda Stein kísért zongorán. A nyári mesterkurzust 1916-ban is megtartották.

Amikor 1917-ben, Szentpéterváron győzött a márciusi forradalom, a feszült politikai helyzetben az Ideiglenes Kormány vette át a hatalmat, melynek tagjait a Duma ellenzéki képviselői közül választottak, élükön Kerenszkijjel. Auer az új kormány tagjait tehetséges, becsületes hazafiaknak tartotta, ezért – Franciaország, Svájc, és az Egyesült Államok példája nyomán – másokkal együtt ő is úgy gondolta: „Rendben van, legyen köztársaságunk!” Miközben az Ideiglenes Kormány a rendőrség és a csendőrség segítségével igyekezett fenntartani a rendet, ehhez az utcákon őrszolgálatot vállaló egyetemista ifjúságtól kapott segítséget. Közben Lenin a kormányzat elleni lázadásra buzdított és kiállt a háború folytatása mellett, azonban nem tudott versenyezni Kerenszkij népszerűségével, aki akkoriban a tömegek bálványa volt. Egy sikertelen júliusi próbálkozás után, végül októberben Lenin és Trockij ragadta magához a hatalmat. Auer ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a forradalom valójában a szörnyű kenyérárak és a háborús kudarcok miatti elégedetlenség miatt robbant ki, minden előzetes politikai terv nélkül, és annak gyors sikere még a forradalom vezetőit is meglepte.

Auer a konzervatóriumi vizsgák befejezését követően, az Ideiglenes Kormány engedélyével, május 22-én ismét Norvégiába utazott. Csak nagy nehézségek árán jutott el Christianiába. 1917 októberében hazaindult, hogy folytassa munkáját a szentpétervári konzervatóriumban. Útközben, Stockholmban véletlenül összetalálkozott Szentpétervárról oda érkező, svéd barátjával, aki elmondta neki, hogy Szentpéterváron kitört a forradalom, és a városban fegyveres harc folyik. Tanácsára Auer elhatározta, hogy kivárja a zavargások végét. Koppenhága mellett tanított, miközben kiváló tanítványával, Toscha Seidellel rendkívül sikeres koncerteket adott Koppenhágában és Christianiában. Utolsó hangversenyük 1917 decemberében volt, Norvégia királyának és királynéjának jelenlétében.

1918 februárjában a 73 éves Auer végleg eldöntötte, hogy Amerikába utazik, hátrahagyva mindent, ami félévszázadon keresztül Szentpétervárhoz kötötte. Február 7-én, két bőröndjével és Stradivari-hegedűjével hajóra szállt. Tíz nappal később tanítványával, Thelma Givennel és annak édesanyjával, valamint Madame Seidellel és két fiával, Toschával és Vlagyimirral, és Madame Wanda Steinnel – aki később második felesége lett – New Yorkba érkezett. New Yorkban kiváló tanítványai egész sora fogadta: Eddy Brown, Mischa Elman, Efrem Zimbalist, Jascha Heifetz, Max Rosen, Alexander Bloch és David Hochstein (utóbbi már az amerikai hadsereg egyenruhájában, mivel éppen indult az európai harctérre, ahonnan soha többé nem tért vissza). Auer New Yorkban, Bostonban, Chicagóban és

Philadelphiában lépett fel, és egymás után jöttek hozzá tanulni a fiatal amerikai hegedűsök.

Nemrégiben – egy Angliában élő Auer rokon közvetítésével – egy újságcikk került hozzám Michelle Auertől, Mischa Auer Párizsban élő leányától. A cikk a The New York Times 1920. október 5-i számában jelent meg. A 15 éves Mischa Auer ebben részletesen leírja, milyen megpróbáltatások után érkezett meg 1920. augusztus 24-én az Egyesült Államokba. Itt nagypapa tanácsára zongorázni és hegedülni tanult, és később sikeres filmszínész lett Hollywoodban (a YouTube-on részletek láthatók Mischa Auer filmjeiből, a „Tíz kicsi indián” című filmben pedig énekelni és zongorázni is halljuk).

Mischa Auer 1931-ben kötött házasságot Norma Tillmannel, amelyből két gyermeke született: Anthony és Zója. 1940-ben elváltak, majd 1941–1950 között Joyce Hunter volt a felesége. Susanne Kalish-sal 1950-ben kötött, újabb házasságából született Michelle nevű leánya. Miután 1957-ben elváltak, Mischa Auer 1965-ben Elise Souls Lee-t vette feleségül. Michelle Auer Angliában született, majd Párizsba került. Szülei válásakor még kisgyermek volt. Erre az időszakra így emlékezik: *Apám el szokta mesélni, hogy édesanyjával, Zójával hogyan menekült el Oroszországból Törökországba, mivel a bolsevikok üldözték. Igen szép szavakkal emlékezett meg édesanyjáról és Auer Lipótról, aki örökbe fogadta. Apjáról azonban sohasem beszélt.*

1919 őszén a bolsevik hatóságtól letartóztatási parancs érkezett Zója szentpétervári címére, aki röviddel később, fiával együtt megszökött Szentpétervárról. Erről az időszakról szól Mischa Auer visszaemlékezése, akinek édesanyja menekülés közben, 1920 februárjának végén halt meg a Konstantinápoly melletti Prinkipo-szigeten, ahol a kórház fertőző betegeket kezelő osztályán főnővérként gyógyította az orosz menekülteket. Mischának 1920 márciusában sikerült Konstantinápolyból Firenzébe, majd onnan augusztus 5-én az Egyesült Államokba utazni, ahova augusztus 24-én érkezett meg. Írása a The New York Times 1920. október 7-i számában, az alábbi címmel jelent meg:

Egy fiú menekülése Oroszországból

Azzal az időszakkal kezdem, amikor tágas, kényelmes otthonunk elhagyására kényszerítettek bennünket, és négy kicsiny szobában kellett laknunk. Családunkat anyám, én, és egy szolgáló alkottuk, aki már 35 éve velünk élt. A számunkra kijelölt hely egy csaknem teljesen kihalt főutca elején volt. De nemcsak a mi utcánk, hanem az egész város szinte teljesen lakatlanná vált, és még a hid bizonyos részeit is úgy benőtte a fű, hogy az „iszvoszcisikok” (kocsisok) lovai azon legelésztek. Nem csoda,

hogy a város lakóinak feldagadt a kezük és felpuffadt az arcuk a zsiradék hiánya miatt, mivel nem volt élelmük. A bolsevik hatóság mindössze annyit tett, hogy szövetkezeti boltokat létesített, ahol a lakosság napi nyolcad font kenyeret, és hetente két heringet vásárolhatott (egy font kb. 40 dekagramm). Ez csak 75 kopekbe került. De ennyi kenyér nem volt elegendő, ezért el kellett adogatnunk személyes dolgainkat, hogy a bolsevikoktól titokban élelmiszerhez jussunk. Ami az árakat illeti, egy font fekete kenyér 300-350 rubel, a teavaj 700-900 rubel, a marhahús 250-280 rubel, a cukor 300 rubel volt. Ezek az árak voltak érvényben 1919. október 1-én, és úgy gondolom, azóta még csak emelkedtek. El kellett adogatnunk a ruháinkat, a bútorunkat, edényeinket, bundáinkat, stb., hogy ételhez jussunk. Hajdani dámák álltak sorban a vásártéri kirakatoknál, hogy eladjanak mindent, amijük csak volt. Közben a téma mindig ugyanaz volt – hogy mi lesz másnap az ennivaló, miközben az emberek visszagondoltak a jó ételekre, a tésztával teli tálakra. Egész télen iskolába jártam, legalábbis annak nevezték. Nem volt semmiféle előírt tananyag, mert amikor nagyon hideg volt, az épületen belül tartózkodni még rosszabb volt, és ilyenkor lehetetlen volt iskolába járni. Ráadásul az iskolás gyerekek maguk szervezték meg közösségeiket, ami oda vezetett, hogy egy iskola diákközössége dönthetett akár úgy is, hogy ne legyenek osztályok. És most nincsenek is osztályok. Szóval így alakultak a dolgok Szentpétervár iskoláiban. Aztán a bolsevikok úgynevezett gyermek munkatáborokat hoztak létre, ahol a gyermekek kizárólag tanáraik felügyelete alatt tartózkodtak. Ezek a gyerekek kaptak cipőt, ruhát és ételt. Egy ilyen kolóniában éltem másfél hónapig. A tábor vidéken volt, kocsival hat óra távolságra Szentpétervártól. Mindannyiunk gondolatai egy dolog körül forogtak egészen délig, aztán a teázás idejéig, majd pedig a vacsoráig. Az étel undorító volt. Naponta egyszer volt leves (piszkos lé heringfejekkel), aztán rothadt krumpli, és este tej egy kis szelet kenyérral. Ez volt minden. Egész nap nem csináltunk semmit. Csak ide-oda forgolódni az ágyon – ebből állt az élet a gyermekmunkatáborban. Amikor visszamentem Szentpétervárra, már megszületett a döntés, hogy tehervonattal Dél-Oroszországba fogunk szökni, menekült parasztnak öltözve. Miután magunkhoz vettük a szükséges dolgokat, vonatra szálltunk és elindultunk. Egy hálókocsival egészen Vicebszkiig utaztunk. Ez a város a székhelye Oroszország középső területének. Innen már harmadosztályon mentünk, mivel más lehetőség nem volt. Amint megérkeztünk egy Rosztov nevű kisvárosba, felkerestük ismerőseink barátait, és az ő segítségükkel sikerült munkát találnom. Ez abból állt, hogy reggel 4-től 9-ig kint gürcöltem a földéken. Utána reggelizni mentem, majd ismét valamilyen kinti munkát végeztem. Este fel kellett söpörnöm az udvart, haza kellett hajtanom a teheneket, és füvet kellett vágnom a lovaknak. Anyám egy függőágyban aludt a kertben, ennél jobb lehetőséget nem kívánhattunk ilyen körülmények között. Másfél hónap múlva anya táviratot kapott szolgálónktól, hogy kitétek a lakásból, és lepecsételték az ajtót. Persze rög-

tön visszasiettünk Szentpétervárra, ahol lakásunkat lepecsételve találtuk, anyám részére pedig letartóztatási parancs érkezett. Három napig barátainknál rejtőzködünk. Végül visszakaptuk a bolsevikoktól a legszükségesebb holminkat, amit persze titokban kellett intéznünk.

Ekkor a lapokból arról értesültünk, hogy Gyenyikin tábornok önkéntesei keleten nagyon gyorsan nyomulnak előre, ami arra készítetett bennünket, hogy másik irányba haladva folytassuk utunkat, át a bolsevikok vonalain, az önkéntes csapatok irányába, ahol az élet sokkal olcsóbb és szabadabb volt. (Gyenyikin tábornok 1919 júliusában kezdte meg az előrenyomulást Moszkva felé, de októberben döntő vereséget, 1920 márciusában pedig végleges vereséget szenvedett.) Másnap sietve útnak indultunk, a vonat Orjolba vitt bennünket, ugyanis erre nyomultak előre az önkéntes csapatok. Orjol Oroszország keleti részén található. Három főutcája van és villamos is közlekedik benne. A bolsevik csapatok még ott voltak, és a védelmi előkészületekkel voltak elfoglalva, mivel keleten az önkéntes haderő gyorsan nyomult előre. A folyamatban lévő csapatmozgásokról persze nem szóltak a híradások. Egyesek szerint az önkéntesek már a közelben voltak, míg mások szerint beletelhet egy hónapba is, mire eléri a várost. A főutcán laktunk, amely a városi raktártól az országút irányába vezetett, ahol nyomultak előre az önkéntesek. Közben a bolsevikok mindent „kipucoltak” a városi tanács, a gazdasági élelmezési hivatal és a városi intézmények épületeiből. Szörnyű éhínség volt, rosszabb, mint Szentpéterváron, ahol legalább még lehetett kapni valamit, Orjokban viszont lehetetlen volt bármihez is hozzájutni. Így csak azt fogyaszthattuk, amit magunkkal hoztunk. Ami kevés élelmünk volt, annak ki kellett tartani addig, mire az önkéntesek megérkeznek. De amint már említettem, nem lehetett előre tudni, mikor szabadítanak fel bennünket. Mama úgy döntött, kicsit keletebbre kellene mennem, ahol még lehet valami élelmet vásárolni. Vasárnap volt, és még aznap éjszaka Brjanszkba akartam utazni. (Brjanszk Orjoltól 120 kilométerre van, nyugati irányban.) De a vonat csak késéssel, reggel indult el, és ennek köszönhettem megmenekülésemet. Reggel ugyanis megtudtuk, hogy az önkéntesek már csak 8 verszt (1 verszt=1066 m) távolságra vannak a várostól. Mama és én nem hittünk a híresztelésnek, és becsomagoltunk az utazásomhoz. Délben fél 1-kor három ágyülövést hallottunk a távolból, és kerekek szörnyű robaját. Mindjárt tudtam, hogy ez mit jelent, de Mama nem akarta elhinni, hogy az önkéntesek a várost ostromolják. Kiszaladtam az utcára, és láttam amint a lovasság keresztülvágtat a városon. A város tíz perc alatt teljesen kiürült. Újabb ágyúzás hallatszott, majd belovagoltak a kozákok, és minden utcasarokból önkéntesek bukkantak elő. Az asszonyok sirva borultak a tiszték nyakába, csókolták a kezüket, és hálatelt szívvel, felszabadítóként köszöntötték őket. Olyan harangzúgás kezdődött, amit csak Húsvétkor lehet hallani. A város lakói, akik lakásaik ajtóiban álltak, hirtelen eltűntek, majd néhány perc múlva ismét megjelentek: az asszonyok fehér ruhába

öltözve, a férfiak és a hivatalos személyek pedig kokárdával, rangjuknak megfelelő öltözékben. Ragyogtak az arcok, mintha csak Húsvét lett volna. Még akik nem ismerték egymást, azok is gratuláltak egymásnak örömükben. Este már volt jó minőségű, fehér liszt a piacon, és mindenki boldog volt, mind testileg mind pedig lelkileg, hiszen kedvükre ehettek, a bolsevikok felügyelete nélkül. Most már szabadon folytathattuk utunkat a határ felé. Teltek a napok, és a harmadik nap estéjén kaptuk a hírt, hogy a bolsevik-kínai csapatok támadást indítottak a város ellen, elvágva az utat Kurszk felé. Ebből tudni lehetett, hogy lehetetlen lesz elhagyni Orjolt, és megint a bolsevikok kezébe fogunk kerülni, ha elfoglalják a várost. Aznap este már nem lehetett kocsit szerezni, ezért maradnunk kellett reggelig. Másnap kimentünk a vasútállomásra, de nem volt vonat. Már éppen elmenni készültünk, amikor begördült Kucsnov tábornok hadtestparancsnok törzskarának vonata. Ezen volt egy ismerős tiszt, aki megengedte, hogy vele utazzunk, és így két és fél óra múlva Kurszkba értünk. Kurszkból Harkovon keresztül a Don melletti Rosztovba kerültünk. Rosztovban hasonlóak voltak a körülmények, mint a háború idején Szentpéterváron, de az emberek vidámabbak voltak. Volt bőven mindenféle étel, és olcsón lehetett hozzájutni. Például a fehér kenyér fontja 2 rubelbe került, a liszt 8, a vaj 10 rubelbe. Mindent egybevetve, a körülmények kiválóak voltak. Három hónapig éltünk Rosztovban, míg az önkéntesek el nem kezdtek egyre jobban hátrálni déli irányban. Az emberek féltek, hogy Rosztov veszélybe kerül, és elindultak a Krím-félsziget és a Kaukázus felé. Néhány napon belül elrendelték a város azonnali kiürítését. Két nap múlva a Fekete-tenger partján fekvő Novorosszijszkba akartunk utazni. A rosztovi vasútállomásra érve, látva a hatalmas tömeget, mindjárt tudtuk, hogy a vonaton nem lesz alvási lehetőségünk. Az egyszerűen elmondhatatlan, hogyan jutottunk fel a vonatra, hogyan vittük fel csomagjainkat. A vonaton az emberek egymásnak préselődtek. Anyám megbetegedett, olyan fullasztó volt a levegő. Az a kilátás, hogy két és fél napig így kell utaznunk, egyáltalán nem volt kellemes. Elhatároztuk, hogy kissé távolabb húzódunk az emberektől. De hogyan? A szó szoros értelmében átmásztunk a körülöttünk lévő emberek hátán, magunkkal húzva csomagjainkat. Amikor valamennyit egy halomba gyűjtöttük, valakitől olyan erős ütést kaptam a nyakamra, hogy a földre zuhantam. Amikor felkeltem, csak annyit láttam, hogy a holmink – benne az értékes csipkével – mind eltűnt, és csak az marad meg, amit a hátunkon cipeltünk. Még váltás ruhánk sem volt. Mivel hosszú út állt előttünk, bemásztunk az Angol Katonai Misszió kocsijába, amelyik teljesen üres volt. Két és fél nap múlva értünk Novorosszijszkba, ahol egy motorvonatra tettek át bennünket, majd az Angol Misszióra vittek, ahol angol katonai uniformisban, tolmácsként dolgoztam. Anyám, mint betegápoló, a Vörös kereszt nővérek fehér ruháját viselte. Jól elláttak bennünket, kaptunk egy külön szobát. Az őrnagy tolmácsa voltam, amikor orosz táborno-kokkal vagy tisztekkel tárgyalt. Egy hónap múlva szóltak, hogy ingyen

Konstantinápolyba utazhatunk. Így is tettünk. A hajóút nagy csalódást okozott, mivel mindannyian a hajófenéken aludtunk. A Boszporusz nem tett rám különösebb hatást. Szépségét tönkre tette a hadihajók és a háborús előkészületek látványa. Konstantinápolyban rá kellett döbbernünk, hogy nem lesz könnyű szállást találni, és ami volt, ahhoz is csak török pénzért lehetett hozzájutni, márpedig nekünk ebből nagyon kevés volt. Ezért a Prinkipo-szigetre mentünk, ahol már sok orosz menekült volt. (Isztambultól délkeletre, a Márvány-tengerben van egy szigetecsoport, amit „Hercegek szigetei”-nek neveznek, mivel a régi időkben hercegeket száműztek ide. A kilenc sziget közül a Prinkipo-sziget a legnagyobb. Északi részén van egy hasonló nevű város, és a szigeten található három kolostor is.) Itt anyám, mint főnővér – hiszen az volt eredetileg – arra vállalkozott, hogy kórházat hoz létre az orosz menekültek számára, ahol én lettem a gyógyszerész asszisztens. Két kórházi osztály volt: az egyik a gyógykezelést végezték, a másikon a járványos betegségekkel foglalkoztak. Mi a gyógykezelési osztályon étkeztünk és aludtunk. Még csak a közelébe se mentem a járványügyi osztálynak, mivel ott olyan betegek voltak, akik kanyaróban, tífuszban, bőrkiütésben, skarlátban, orbáncban, himlőben, és más betegségekben szenvedtek. Anyám később megbetegedett, és ágyban kellett fekdnie. Igen magas láza volt, folyt róla a veríték. Rendkívül hideg volt akkoriban, a faépület pedig nyári használatra készült. A szobában megfagyott a víz, a széken lévő ruhákat fújta a szél, a padlót beborította a hó. Ha végig akartam menni a szobán, igen óvatosnak kellett lennem, nehogy elessek, mivel az olvadó hó a padlón csúszós felületet képezett. Persze arról szó sem lehetett, hogy anyámat máshová szállítsuk. Ráraktam minden takarót, amit csak találtam. Volt lent egy olajkályha, amit a doktor engedélye nélkül felhoztam a Mamához. Emiatt aztán elvesztettem az állásomat.

Egyik este elfogott a magány és búskomorság érzése, de nem tudtam, hogy miért. Arról álmodoztam, hogy ha majd három nap múlva viszontláthatom Mamuskát, hogyan fogom megörvendeztetni és dédelgetni, hogyan várok rá. Mindez olyan valószínűságnak, olyan életszerűnek tűnt, hogy elkezdtem sírni. Éjszaka, álomban buzgón öleltem, csókoltam anyámat, mintha csak búcsúzni akartam volna tőle. Reggel jókedvűen ébredtem. Csónakkal, majd egy autóval bementem a kórházba reggelizni. Már majdnem befejeztem a reggelit, amikor egy nővér jött át hozzám a járványügyi osztályról, és mondta, hogy a főnővér, vagyis édesanyám állapota rosszabbra fordult (aki nem tudott arról, hogy itt vagyok.) Az orosz orvos persze azonnal felpattant a helyéről, és átrohant a másik osztályra. Nagyon nyugtalan lettem, de megvigasztaltak, hogy nem történt semmi, ez mindig így szokott lenni a fertőző tífusznál. Nagyon elcsendesedtem, amikor bejött egy nővér, és láttam, hogy sír. Elment mellettem, majd a gyógyszerész is felállt az asztaltól. Kíváncsi voltam, hogy mi történt, ezért az előcsarnok ajtajához mentem. Hallottam, amint a síró nővér odaszól a másik Vöröskeresztes nővérnek, hogy a Mama meghalt. Ekkor, mintha furkósbotlalt vágtak

volna fejbe, elvesztettem az eszméletemet. Arra már nem emlékszem, hogy mi történt velem. Amikor teljesen visszanyertem az eszméletemet, az első gondolatom az volt, hogyan láthatnám anyám holttestét akkor, amikor arca olyan szép a halál pillanatában, amikor még teljesen olyan, mintha élne. Ha tudtam volna rajzolni, olyan élet-hű képet készíthettem volna róla, akár a legjobb fényképezőgép, olyan pontosan emlékeztem minden arcvonására, az arcán látható minden árnyékolt felületre. Lelkem, szívem egy darabját vették el tőlem, ami már nincs, és nem is lesz soha többé. Úgy éreztem, ami volt egykor, már nem jön vissza soha. Este az angol orvos kihajította a holmimat az utcára, így az éjszakát a tér egyik padján kellett töltenem. Képzeld el, kedves barátom, mit kellett elszenvedtem azon az éjjelen. Lehet, hogy ön csodálkozik érzéseimen és gondolataimon. Most nem is tudom kifejezni ezeket, hiszen így annak a viharnek a leírására vállalkoznék, ami akkor a szívemben dúlt. Nem mondhatok hát mást, csak ami értelmemből, lényemből fakad, és amint már előzőleg leírtam. Eszembe jutott, hogy nincsen senkim Európában, aki közel állna hozzám, és nem csak rokonaim nincsenek, de még ismerősöm sincs, egy orosz hölgy kivételével, aki Firenzében ment férjhez egy olasz férfihez. (Az orosz hölgy korábban Auer tanítványa volt.) Nem tudtam a nevét, csak az édesapját. Reggel elmentem az Olasz Misszióra Konstantinápolyban, és elmondtam, milyen helyzetben vagyok. Kértem, ha lehetséges segítsenek, hogy vízumot kapjak, és Olaszországba utazhassak. Amikor fél óra múlva teljesítették kérésemet, akkor árultam el, nincsen annyi pénzem, hogy kifizessem a teljes jegyárat. Elmentem hát a hajó kapitányához, és kértem, adjon félárú jegyet, mert nincs elég pénzem. Amint megkaptam az Olaszországba szóló jegyet, hazamentem, és orosz menekülteknél töltöttem az éjszakát. Másnap reggel eladtam néhány ékszert, és elindultam, hogy koporsót vegyek a Mamának. Gondolja el, kedves barátom, mit éreztem, amikor a hátamon kellett cipelnem azt a koporsót! Vasárnap volt, vagyis éppen az a nap, amelyiktől azt reméltem, hogy anyám teljesen felgyógyul, és velem lesz. Szerdán utaztam el a hajóval Konstantinápolyból, aminek utasai között több orosz menekült is volt. Amikor megérkeztünk Athénba, kicsit körülnéztem a városban. Egy nappal később Korfuba, a rákövetkező napon pedig Brindisibe érkeztünk, ahol kiszálltam a hajóról. A vasútállomáson megtudtam, hogy Firenzébe nincs közvetlen vonat; csak Róma érintésével lehetett odajutni. A következő este megérkeztem Firenzébe... Erről még annyit mondhatok, hogy amikor a szállodához értem, a portás tetőtől talpig végigmért, ugyanis angol katonai egyenruhát viseltem, aminek a bal nadrágszára jó állapotban volt, viszont a jobb szárából levágtak egy darabot, még mielőtt elhagytam Konstantinápolyt, így a nadrág cafatokban lógott rajtam. Reggel vettem magamnak polgári öltözéket, és egy csoda folytán megtaláltam az orosz hölgyet, akit kerestem. Öt hónapig voltam Firenzében, és közben leveleztem Egyesült Államokban élő nagypapámmal.

Augusztus 5-én léptem a Dante Alighieri gőzös fedélzetére, ami New Yorkba vitt. A tenger mindvégig csendes volt. Amikor meg érkeztünk, nem hagyhattam el a hajót, mert nem várt rám senki, ugyanis nem lehetett biztosan tudni, mikor fut be a hajó. Miután még egy napig a hajón maradtam, átkísértek az Ellis szigetre, ahol ellopták a kabátomat. Onnan nagyapám egyik tanítványa vitt magával, és közben New Yorkot is megmutatta. A város annyira megtetszett, hogy szinte sajnáltam, amikor másnap el kellett jönnöm a fiatalember lakásából, és Lake George-ba utaztam, ahol nagyapám lakott. Hazakerültem hát végre, és ezzel búcsúzom is Öntől.

Amerikában nagyapja azt tanácsolta Mischának, hogy tanuljon zenét. A fiú a New York City's Ethical Culture School-ban tanult hegedülni és zongorázni, később azonban beleszeretett a színészetbe. 1925. február 24-én lépett fel először egy kisebb szerepben a Broadway-en, amit újabb fellépések követtek. Mivel képzett muzsikusi volt, a színészet mellett zenészként is dolgozott. Néhány év múlva Hollywoodba került, ahol 1928-ban játszott először filmben. A filmvásznon, az 1930-as és 40-es években „az örült orosz” típusának legfontosabb megszemélyesítője lett – az amerikaiak akkoriban különösen kedvelték ezt a típust –, és egész sor filmben játszott (ezek egy része a YouTube-on megtekinthető, filmjeinek listáját lásd: www.google.hu). A „My Man Godfrey” című filmben nyújtott színészi alakításáért 1936-ban Academy Award-ra jelölték. Később televíziós produkciókban vett részt, majd az 1960-as évekig Franciaországban és Olaszországban filmezett. Nagyapja 1930. július 15-én hunyt el, így unokája filmsikereit már nem érthette meg.

A filmjeiben megszemélyesített, érzelmileg túlfűtött, lobbanékony típussal ellentétben Mischa Auer valójában csendes ember volt. Inkább a befelé forduló, tudós típushoz tartozott. Hat nyelven beszélt: oroszul, angolul, olaszul, franciául, németül és spanyolul. Mindig nagyon szép szavakkal emlékezett meg édesanyjáról, tragikus halála, mely nyomot hagyott benne. Első leányának a Zója nevet adta, és valószínűleg édesanyja emléke készítette arra is, hogy pénzadománnyal támogassa az orosz ortodox templom építését Hollywoodban. Mischa Auer 1967. március 5-én, szívinfarktus következtében hunyt el Rómában. A klasszikus filmtörténet Hollywood aranykorának kimagasló karakterszínészeként őrizte meg emlékét.

A veszprémi Erzsébet-szobor restaurálásának és visszaállításának története

REGENYE JUDIT

HUSZONÖT ÉVVEL EZELŐTT, MAJD 40 ÉVI MÚZEUMI RAKTÁRI ŐRZÉS UTÁN, 1989-ben került Erzsébet királyné szobra ismét közterületre. Ma már kevesen emlékeznek rá, hogy mindez hogyan történt, kik küzdöttek a helyreállításért és ki volt az, aki bravúrosan restaurálta a háborúban erősen megsérült szobrot. Dr. Geiszt Jakabné, a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre korábbi titkáranak és dr. Balassa László vezetőségi tagnak a visszaemlékezései, valamint a Laczkó Dezső Múzeum adattárának dokumentumai¹ alapján a következőképpen sikerült rekonstruálni a történetet.

Az előzmények jól ismertek. Erzsébet királyné mellszobrát 1901. november 19-én állították fel Veszprémben közadakozásból, melyet Szeglethy György polgármester kezdeményezett.² A szobrot készítő Zala György a királynét a kor elvárásának megfelelően fiatalon, koronázási díszruhában ábrázolta. A szobor felállítása és elhelyezése – az, hogy közadakozásból készített mellszobrot avattak – a 20. század első éveiben, a királyné tragikus halála után intézményesült Erzsébet-kultusz tipikus jelensége volt, mint ahogy az is, hogy a szobor mögötti sétány elnevezésében megjelent az Erzsébet liget név (*1. ábra*). A szoborállítás ötletét általában mindenütt a helyi hatalom vetette fel, a hivatalos akarat azonban találkozott a lelkesedéssel, valóságos szoborállítási láz tombolt akkoriban Magyarországon. Több mint negyven emlékművet állítottak fel és emlékparkokat létesítettek országszerte. A veszprémiek is lelkesen adakoztak, a szobor az országban az elsők között került felavatásra. A szoboravatás hatalmas tömeg részvételével történt, a nagyszabású ünnepség hangulatát Horánszky Lajos országgyűlési képviselő ünnepi beszéde emelte.³

Az 1860-as években, már a királyné életében formálódó kultusz sikerének háttérben valószínűleg az uralkodó személyével szembeni ellenérzés állt. A birodalom magyar alattvalói Ferenc Józsefben nem tudtak mást, mint a szabadságharc eltipróját látni és ez a tény inkább Erzsébetet hozta előtérbe, aki a politikai kiegyezését követően a nép és a császár közti érzelmi kiegyezés hordozója lett, mert egyként tudta jelképezni a dinasztikus hűséget és a szabadságvágyat.⁴ A királyné kultusza idővel módosult, de lényegében máig él. A 20. században, halála után a dinasztia iránti hűség helyett nagyobb hangsúlyt kapott a nemzet védangyala, a szeretett

1. ábra: Erzsébet királyné veszprémi szobra képeslapon (Krausz A. fia Veszprém). A nemzeti zászlóval összekombinált, zöld (másutt bordó) háttér előtt megjelenő fotó a szoborról és környezetéről jellegzetes alkotás, máshol felállított szobrokról is készült ilyen (Laczkó Dezső Múzeum adattára 69.2686.)

hogyan a szobor a múzeum alagsori raktárában található, tehát nem volt akadály a visszaállítás megszervezésének. Nem tudjuk pontosan mikor és hogy került oda, pusztán sejteni lehet, hogy a lebontáskor helyezték el a múzeumban. Az a tény, hogy a múzeumi adattárban a szobor elhelyezéséről nem sikerült feljegyzést találnunk, elgondolkodtató, ugyanis azokban az években mindenről feljegyzés készült. Esetleg a szobor eltávolításával hozható összefüggésbe egy 1951. június 21-én kelt levél, melyben a múzeum környékének parkosítását említik.⁷ A parkosítás alkalmat adhatt az erősen sérült, rossz állapotban lévő szobor lebontására. Vajkay Aurél múze-

királyné szerep, később pedig a boldog békeidők szimbóluma lett és így él ma is.

Erzsébet királyné alakja egészen mást jelent ma az emberek számára, mint jelentett száz évvel ezelőtt, de tagadhatatlan, hogy ma is pozitív érzelmeket vált ki. Ez lehetett az egyik ok, amiért a veszprémi szobor köztérre való visszaállításának gondolata felmerült. A másik ok a szobor művészi értéke, hiszen Zala György szobra Veszprém egyik ékessége volt a 20. század első felében (2. ábra). A feltételezés közel járhat a valósághoz, mindenesetre e két gondolattal találkozunk Praznovszky Mihály múzeumigazgató 1989. május 19-én a múzeum melletti parkban elmondott avató beszédében is.⁵

A szobor visszaállításának ötlete dokumentálhatóan a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Körének 1987-es közgyűlésén került először szóba. A titkári beszámolóból tudjuk, hogy Ráday Mihálynak, a neves operatőrnek, az *Unokáink sem fogják látni* című városvédő műsor szerkesztőjének a múzeumban tartott előadása után, a hozzászólások között hangzott el, hogy a régi veszprémieknek hiányzik ez a szobor. Az 1987. évi közgyűlési jegyzőkönyv szerint a városvédő szakcsoport felkarolta az ötletet és javasolta a közgyűlésnek a munka elindítását.⁶ Az egyesület számára ismert volt,

*2. ábra: Az Erzsébet-szobor eredeti helyén, közvetlenül a II. világháború befejezése után. (Fotó: Streit Albert József)
(Laczkó Dezső Múzeum adataira 7687)*

A környék a szoboravatás után készült felvétellel beazonosítható. Lásd: Horánszky Veszprémi Szemle 16. évf. 34. 2014/3. 13–20.

umigazgató műtárgyak iránti elkötelezettségének és a kor nem éppen kedvező viszonyai közötti jó tájékozottságának, kreativitásának ismeretében elképzelhető, hogy ő menekítette a szobrot a múzeumba, ha feljegyzés nélkül, akkor tán nem egészen hivatalosan. Valószínűtlen, hogy sorsára hagyta volna, hiszen tudjuk, mennyire keményen harcolt az 1951-ben ledöntött, majd a múzeum mellett újra felállított Laczkó-szobor ügyében.⁸ Mindez pusztán feltételezés, de megerősíti a feltételezést az időbeli egybeesés.

A szobor története jól ismert Molnár Jánosné helytörténész jóvoltából addig a pillanatig, amíg megszűnt köztéri szobornak lenni.⁹ Először, 1947-ben csak áthelyezték egy kevésbé szembetűnő helyre a múzeum mellé, majd végleg eltávolították.

Mielőtt rátérnénk a szobor másodszori köztérre kerülésének részleteire, essék néhány szó a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köréről. Egyesületként 1978-ban szerveződött meg, első közgyűlését 1979-ben tartotta, azóta megszakítás nélkül működik. Az egyesület tagjai változó intenzitással, de a kezdetektől töretlenül részt vesznek a múzeum életében, összekötő kapcsot képeznek a múzeum és helyi társadalom között. Az egyesület szervezője és hosszú ideig a lelke dr. Geiszt Jakabné volt. A megyei múzeumi szervezet átalakulása miatt a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre név néhány évvel ezelőtt Veszprémi Múzeumegyletre változott. Az új

név utal arra, hogy az egyesület jogelődjeként tekint a múzeum létrehozásában nagy szerepet játszó Veszprémvármegyei Múzeumegyletre. A 20. század elején a vármegyei egyesület és az 1970-es évek végén a múzeumi egyesület megalakulásakor bizonyos mértékig analóg volt a helyzet. A kiegyezés utáni múzeumalapítási hullám háttérében széles társadalmi összefogás állt, mégpedig az akkori gazdasági-társadalmi helyzetnek megfelelően az egyre gyarapodó számú és vagyonú polgárság kezdeményezésére. Veszprémben is több próbálkozás után, felsőbb kezdeményezésre, de végül társadalmi összefogásból nőtt ki a múzeum 1903-ban. A háború után sokáig korlátozták az egyesülési jogot, a 70-es évek végén azonban változóban volt a világ. Addigra enyhült a civil szerveződésekkel ellenségesen kezelő politikai hangulat, és erős volt a társadalomban az igény ilyenek létrehozására. Ekkor is társadalmi kezdeményezésre alakultak sorra az országban a múzeumok mellett baráti körök, és a század elejéhez hasonlóan lelkes volt a hangulat. Hozzájárult a sikerhez a kor kultúrpolitikájának a közművelődést erősen pártoló elve is. Az egyesület megrázkódtatás nélkül élte át a rendszerváltozást, a célok változatlanok maradtak. Talán csak a közművelődés fontosságának háttérbe szorulását szenvedte meg – a múzeummal egyetemben. Az egyesület muzeológusok által vezetett szakcsoportokban dolgozott évtizedeken át, mára ez a tagoltság formálissá vált. Változott a tagság létszáma és összetétele is. Az 1978-as felhívásra 220 belépési nyilatkozat érkezett vissza, a 10 éves évfordulón 212 volt a taglétszám, a 25 évesen pedig 197. Jelenleg alig a fele a taglétszám az eredetinek. Sajnos az alapító tagok közül többen nincsenek már közöttünk és az idősödő vidéki tagság aktivitása érthető módon csökkent a kezdetekhez viszonyítva. Az első évtizedek magas taglétszáma – köztük az aktív tagok nagy száma azzal magyarázható, hogy 1978–1988 között nem működött túl sok civil szervezet a városban. Ma már más a helyzet, számos ilyen találunk. A civil szervezetekre jellemző módon az egyesület tagjai jórészt nyugdíjasok és főként veszprémiek. Korábban aktív korúak és nagy számban vidékiek is tartoztak hozzá. Az alapításkor kitűzött célok változatlanul hagyása mellett a múzeumegylet működése a tagság igényei, aktivitása és a múzeum helyzete szerint rugalmasan változik. Kezdetben a hangsúly azon volt, hogy a helytörténeti kutatók, gyűjtők számára a múzeummal, a muzeológusokkal való kapcsolat keretei teremtdjének meg, ahol a szakemberektől módszertani tanácsokat lehet kapni, továbbá mód legyen az egymással való találkozásra.¹⁰ Pályázatok kiírásával, a tagok dolgozatainak kiadásával ösztönözte az egyesület a helytörténeti kutatást. A tagok aktívan részt vettek Lackovits Emőke néprajzkutató irányításával a kiállítások, konferenciák előkészítésében, segítséget nyújtottak a néprajzi, régészeti, történeti emlékek múzeumba kerülésében. A 80-as években a városvédelem került előtérbe az egyesület munkájában, a város műemlékeire, értékeire való odafigyelés. Nem előzmény nélküli tehát az Erzsébet-szobor ügyének felkarolása.

3. ábra: Márvány Erzsébet-szobor a Laczkó Dezső Múzeum szoborgyűjteményében. Fotó: Borbás Levente

4. ábra: Márvány Erzsébet-szobor a Laczkó Dezső Múzeum szoborgyűjteményében. Fotó: Borbás Levente

A szobor tehát megvolt, de igen rossz állapotban, helyre kellett állíttatni. A talapzat hiányzott, nyomozni kellett utána. Végül az engedélyeztetési eljárást is végig kellett vinni. Utóbbi okozta egyébként a legkisebb gondot. Legelőször Maróti Rezső tanácselnökhöz fordult az egyesület vezetősége, aki hozzájárulását adta az ügyhöz. A hivatali ügyintézésben az egyesület támasza Debreczenyi János, a megyei tanács osztályvezetője volt. Eredeti helyére, a főispáni lakkal szembe nem kerülhetett a szobor, ezért a múzeum melletti, háború utáni helyére szánták elhelyezni. Az igazi problémát a szobor állapota jelentette. A háború alatt erősen megsérült, az állapotfelméréskor 200 sérülést regisztráltak rajta. Mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy egy ilyen kvalitású szobor kijavítása komoly szakértelmet igénylő munka, ezért felmerült, hogy Budapesten kellene a restaurálást elvégezni. Vizsgálták a szobrot restaurátorok, vizsgálta szobrász és a restauráltatás lehetősége egyre távolabb

5. ábra: Az Erzsébet-szobor restaurálója, Farkas József

került, ahogy a javítás költségei körvonalazódtak. Az egyesület szerény anyagi körülményei nem tették lehetővé a budapesti restaurálást. Alternatív megoldásként szóba jött, hogy a múzeumban található fehér márványból faragott Erzsébet-szobor kerüljön a helyére. Ez a szobor igen hasonló a bronzhoz, ugyanúgy a koronázási viseletben ábrázolja a királynét (3-4. ábra). Báró Hornig Károly püspök hagyatékából került a múzeumba Ferenc József császár és Erzsébet királyné mellszobra 1917-ben.¹¹ Mindkettő Stróbl Alajos alkotása. Zala György mellett Stróbl volt a kor legjelentősebb portré- és emlékműszobrása, a szobor tehát éppúgy neves művész alkotása, de egy másiké. Az egyesületi tagok, akik korábban a szobor felállítását szorgalmazták, nem fogadták el a felkínált alternatív megoldást, ragaszkodtak a közgyűlésen elhangzott eredeti felvetéshez. Érvelésük szerint a márványszobornak nincs köze Veszprémhez, ha az

eredetit nem lehet restauráltatni, akkor az utódokra kell hagyni a szobor felállítását. Ezután az egyesület vezetősége további lehetőségeket keresett a szobor helyreállítására. Végül a Városgazdálkodási Vállalat oldotta meg a problémát. Jáhny István

6. ábra: A szobor restaurálás közben a műhelyben. Sérülések az arcon és a koronán (Laczkó Dezső Múzeum adattára 2002.57.1.). Fotó: Farkas József

7. ábra: A szobor restaurálás közben a műhelyben. A javított arc és korona (Laczkó Dezső Múzeum adattára 2002.57.6.). Fotó: Farkas József

8. ábra: A szobor restaurálás közben a műhelyben. Sérülések a ruhán (Laczkó Dezső Múzeum adattára 2002.57.2.).
Fotó: Farkas József

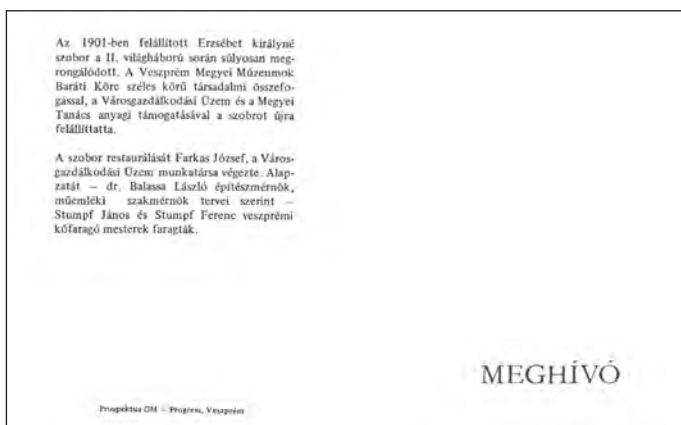

9. ábra: A szobor restaurálás közben a műhelyben. A restaurált ruharészlet (Laczkó Dezső Múzeum adattára 2002.57.4.).
Fotó: Farkas József

10. ábra: A szobor restaurálás után a műhelyben (Laczkó Dezső Múzeum adattára 2002.57.3.).
Fotó: Farkas József

igazgató megtalálta Farkas József személyében azt az embert, aki képesnek bizonyult a szobor sérüléseinek bravúros eltüntetésére. Farkas József (Veszprém 1953. szeptember 6 – 2010. január 24.) öt éve nincs közöttünk, de a veszprémieknek emlékezniük kell rá (5. ábra). Kevesen tudják a városban, hogy neki köszönhetően áll az Erzsébet-szobor immár 25 éve újravarázsolt eredeti szépségében. Farkas József az általános iskolát a veszprémi Ének-zenei Általános Iskolában végezte, középiskolába a Lovassy László Gimnáziumba járt. Érettségi után Keszthelyre, az Agrártudományi Egyetem Növényvédő szakára jelentkezett, ahol 1977-ben főiskolai diplomát szerzett. Emellett felsőfokú vadgazdálkodási vizsgát tett. Rövid ideig agronómusként dolgozott Nemesvámoson a Csopak Tája Mgtsz.-ben, majd 1979-től a veszprémi Városgazdálkodási Vállalathoz került üzemmérnöknek. Később a Nitrokémiánál dolgozott, vadászboltot szervezett, ahol fegyver-

11. ábra: Meghívó az ünnepélyes szoboravatásra, 1. oldal

12. ábra: Meghívó az ünnepélyes szoboravatásra és jubileumi közgyűlésre, 2. oldal

mesterként dolgozott. Farkas József rendkívül sokoldalú ember, eredeti végzettségén kívül felsőfokú energetikus és pirotechnikus képzettséget is szerzett. Sokan ez utóbbi minőségében ismerhetik tűzijátékok szervezőjeként. Élete utolsó éveit puska-művesként és igazságügyi fegyverszakértőként Kádártán élte.¹² A szobrot tehát nem hivatásos restaurátor restaurálta, hanem egy többféle mesterséghez értő, sokoldalúan képzett ember. Hónapokon keresztül folyt a munka a Városgazdálkodási Vállalat Kistó utcai kovácsműhelyében. Farkas József szakkönyveket tanulmányozott, kikísérletezte, hogy milyen technológiával és anyaggal tudja eltüntetni a szobor sérüléseit. Az eredmény tökéletes lett, erről bárki meggyőződhet (6-10. ábra). A szobor felállításához a Képző- és Iparművészeti Lektorátus hozzájárult.

13. ábra: Dr. Praznovszky Mihály múzeumigazgató szoboravató beszéde a múzeum melletti parkban 1989. május 19-én. (Laczkó Dezső Múzeum történeti fényképtára 2008.42.1.). Fotó: Zeitler Gusztáv

14. ábra: Az Erzsébet-szobor leleplezése (Laczkó Dezső Múzeum történeti fényképtára 2008.42.2.). Fotó: Zeitler Gusztáv

15. ábra: A szoboravatás résztvevői: előtérben 1. Róka Lajos múzeumi fotós, 2. dr. Uzsocki András múzeumigazgató-helyettes, 3. Ny. Nagy István, 4. Maróti Rezső tanácselnök, 5. dr. Gáncs Lajos (Laczkó Dezső Múzeum történeti fényképtára 2008.42.3.). Fotó: Zeitler Gusztáv

16. ábra: A szoboravatás résztvevői: 1. dr. Balassa László, 2. dr. Geiszt Jakabné (ők a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Körének képviselőitében), 3. dr. Jónás Klára, 4. Tímár Vera a megyei tanács képviselőitében, 5. Róka Lajos, 6. dr. Uzsoki András (Laczkó Dezső Múzeum történeti fényképtára 2008.42.3.).

Fotó: Zeitler Gusztáv

A szobor tehát elkészült, de hátra volt még a talapzat. Ennek hollétéről nem volt információ. Eredménytelennek bizonyult Bán Ferenc nyomozása, a Naplóban közzétett felhívásra sem érkezett válasz. Nem maradt más megoldás, a talapzatot újra kellett faragtatni. A talapzat tervrajzát dr. Balassa László műemléki szakmérnök, a szobor körüli parkosítás tervét Brányi Mária kertészmérnök készítette el. A talapzatot Stumpf János és Stumpf Ferenc veszprémi kőfaragó mesterek faragták. A szobor felállítását a Városgazdálkodási Vállalat végezte. Az avatásra a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Körének 10. (jubileumi) közgyűlése keretében került sor 1989. május 19-én (11-16. ábra).

Ezzel még nem fejeződött be a szoborállítás története. Rögtön az avatás után felmerült, hogy az lenne az igazi, ha az eredeti helyén állhatna. Erre 1991-ben adódott lehetőség a tanácsköztársasági szobor megüresedett helyén. Az áthelyezésben nagy szerepe volt Debreczeni Jánosnak, a megyei tanács beruházási osztályvezetőjének. Ő javasolta Dióssy László polgármesternek a szoborcserét, mint egy 1990. december 3-án kelt, a múzeum adattárában található levélmásolatból tudjuk.¹³ Az európai

hagyományörző egyesületek 1991. szeptember 29-i koszorúzására már az új környezetben került sor.¹⁴

A szobor felállítását dr. Geiszt Jakabné egyesületi titkár szervezte és az említettek kívül részt vett még a munkában Gy. Lovassy Klára, dr. Gáncs Lajos, Martonné Szilas Katalin.

JEGYZETEK

- ¹ Az adattári kutatásban Rainer Pál történész-muzeológus volt segítségemre, köszönettel tartozom neki, az újságcikkeket Wagner Lászlóné, a múzeumegylet tagja gyűjtötte össze, köszönöm a segítségét.
- ² Molnár Jánosné: A királyné kultusza tovább élt. Veszprémi 7 Nap 2001. november 30.
- ³ Horánszky Nándor: Levelek két veszprémi műalkotás történetéhez. Veszprémi Szemle 16. évfolyam 34. szám, 2014/3. 13–20.
- ⁴ Vér Eszter Virág: Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezhelyei tükrében 1898–1914 között. Budapesti Negyed 14. évf. 52–53. szám, 2006.
- ⁵ Veszprémben felavatták Erzsébet királyné szobrát. Napló XLV. évfolyam 117. szám, 1989. május 20.
- ⁶ A jegyzőkönyv: Laczkó Dezső Múzeum, Múzeumtörténeti adattár 2008.61.25.84., dr. Geiszt Jakabné titkári beszámolója: 2008.61.25.96.; Praznovszky Mihály–Geiszt Jakabné: Beszámoló a Veszprém megyei múzeumi szervezet 1987–1992 közötti tevékenységéről. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20. 1993–94. 25–40.
- ⁷ LDM múzeumtörténeti adattára 71/8843.
- ⁸ LDM múzeumtörténeti adattára 48.794/1977.
- ⁹ Molnár Jánosné: Százéves Erzsébet királyné szobra. (1. rész) Erzsébet királyné és Veszprém városa. Veszprémi 7 Nap 2001. november 16.; (2. rész) „Kegyeletből érc-emléket állítunk” Veszprémi 7 Nap 2001. november 23.; (3. rész) A királyné kultusza tovább élt. Veszprémi 7 Nap 2001. november 30.
- ¹⁰ Dr. Geiszt Jakabné: A Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre tevékenysége 1979–1989. 7. In: Emlékkönyv a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre 10 éves fennállására. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1989. 7–42.
- ¹¹ Veszprémvármegyei Múzeum szerzeményi naplója I. 1903–1923. p. 309.: „4873/1917. július Br. Hornig Károly veszprémi püspök hagyatéka. a) képek, b) szobrok: (Ferencz József mellsz. fehér márvány, fekete márvány alzaton – Strobl, Erzsébet királyné mellsz., fehér márvány, u.o. alzaton...”; Múzeumtörténeti adattár 71.1733. (rég. szám 11/1917): Br. Hornig Károly veszprémi püspök nyomtatott végrendelete. Veszprém, 1917. február 9. Sándor János kezelő h sk aláírással: 16.) A veszprémi püspöki rezidenciában található és személyes tulajdonomat képező műtárgyakat, úgymint ...b) a nagyteremből Ó felségeik mellszobrai... a veszprémi Múzeumnak hagyom.”; Múzeumtörténeti adattár 71.1764. (rég. szám 23/1917): Laczkó Dezső kézirat os elismervénye a br. Hornig Károly püspök hagyatékából átvett tárgyakról Veszprém, 1917. július 23. dátummal és a múzeum bélyegzőjével.
- ¹² T. Tóth: A fegyverműves, aki Sisit restaurálta. Veszprémi 7 Nap 2000. szeptember 29. Az életrajzi adatokat Farkas József édesanyjának, Farkas Józsefnének köszönöm.
- ¹³ Laczkó Dezső Múzeum múzeumtörténeti adattár 2008.61.17.30.
- ¹⁴ h.é. Megkérdeztük: Hova kerül Erzsébet királyné szobra? Napló 1991. szeptember 17. XLVII. évf. 218. szám; Napló 1991. szeptember 30. XIVII. évf. 229. szám.

A 60 éves veszprémi Koraszülött Osztály története 1954–2014

HOGYA GYÖRGY

A VESZPRÉMI KORASZÜLÖTT OSZTÁLY (RÉSZLEG) LÉTESÍTÉSÉT a világra jövő nagyszámú koraszülött gyermek születése tette szükségessé. Az építési és átszervezési előzmények az alábbiak sorrendjében valósultak meg, melynek gyökerei a „boldog ferencjózsefi” időkbe nyúlnak vissza.

Az 1900-as évek elején Nagy Magyarország területén 18 állami gyermekmenhely épült az elhagyottá nyilvánított gyermekek befogadására, sorsuk rendezésére. Ennek során, Hornig Károly veszprémi püspök föld felajánlása révén, itt Veszprémben is megépült a gyermekmenhely az ún. Külső-Püspök-kertben, pontosan a mai Hóvirág

u. 1. szám alatt. A külső-püspök-kerti építést Ybl Lajos tervei szerint Csomay Kálmán veszprémi építőmester végezte. Elkészülte után az intézet 1904. október 1-jén kezdte meg a működését. Első igazgató főorvosa dr. Cseresnyés József, már 1904. július 1-jén munkába lépett, hogy a szükséges személyzetet biztosítsa. A gyermekmenhelyi ágyak száma 80, a kötelező dajkaszolgálatot teljesítő anyák ágyszáma pedig 30 volt. A beutalt gondozottak először orvosi kivizsgálásban részesültek, azért csak orvos lehetett a menhely vezetője. Az egészséges gondozottakat három megye területén (Zala, Győr és Veszprém megye) lévő városokban, illetve faluhelyeken nevelőszülőknél helyezték el (akkori elnevezése szerint „telephelyen”). A betegeteket pedig Veszprémben a gyermekmenhely központi emeletes épületében gyógyították.

Gyermekkórház épülete

Így működött ez a gondozási rendszer a II. világháború utáni évekig, pontosan 1950. január 31-ig. A Ratkó-korszakban a gyermekszám nagymértékű növekedése miatt növelni kellett a kórházak gyermekágy számát. Új kórházi betegosztályok létesítése mellett a betegágyszám növelésének egy másik lehetősége az volt, hogy kórháziasították az akkor már Gyermekvédő Intézet néven működő gyermekmenhelyeket. A Népjóléti Minisztérium 3365-39/1950.(III.19.) sz. rendelete alapján 1950. február 1-től próbaképpen előbb csak a budapesti, a gyulai és a veszprémi intézeteket kórháziasították. Veszprémben ez a kérdés egyrészt azért is könnyebben oldódott meg, mert a lebombázott városi kórház 10 ágyas gyermekosztályát 1945. április 28-tól már a gyermekmenhelyben működtették, másrészt mert dr. Gaál István személyében egy rendkívül agilis gyermekgyógyász szakorvos állt a gyermekvédő intézet élén.¹ A gyermekmenhely kórháziasítása következtében átépítések és átszervezések után a gyermekekórházban az alábbi részlegeket hozták létre: 1. „A” csecsemő, 2. „B” gyermek és 3. „C” újszülött osztály (helyesen részleg). A gyermekekórház igazgatásilag egy osztálynak volt tekintendő, csupán a betegek kor szerinti megoszlása, valamint azok gyógyításával kapcsolatos feladatok tették szükségessé a felsorolt részlegek létesítését, elnevezését.

A koraszülött részleg megnyitása

A koraszülések növekedése következtében elemi erővel lépett fel annak igénye, hogy a koraszülöttek számára különleges ellátást nyújtó betegosztályok (részlegek) létesüljenek az országban. Ugyanis az idők folyamán országos viszonylatban az élve születettek között „...a koraszülöttek százaléka 10,6, a halvaszületettekkel együtt már 11,1 százalék volt”. Egyúttal azt a keserves tényt is megállapították, hogy „a koraszülöttek életben tartása érdekében hozott jelentős áldozatok nyomán gyarapszik a társadalom támogatására szoruló fogyatékosok száma.”²

* * *

Az 1952-es esztendő november 13. napján hármás ikreket hozott be a mentő Pusttamiskéről a gyermekkórház újszülött részlegébe. Életben tartásuk nem sok

Gara Margit főnővér az első hármás ikrekkel, 1953.

Mellette az ikrek pár év múlva

reménnyel kecsegtetett, mert még nem voltak birtokában a koraszülöttek életben tartásához szükséges felszereléseknek, műszereknek. A koraszülötteket egy 16 négyzetméteres nagyságú szobában helyezték el. Gondozásukra Gara Margit főnővér önként jelentkezett. Éjjel-nappal velük élt a cserépkályhával fűtött szobában. Gondozónői munkáját siker koronázta, így egyéves korukban egészségesen elhagyták a gyermekkórházat és ma is élnek.³

* * *

Így kezdődött a koraszülöttek megmentése, ilyen sikeres kezdés után kért és kapott a gyermekkórház 1953-ban forrást egy koraszülött részleg létesítésére. A főépület földszintjének keleti végében, a volt személyzeti lakás 49 m²-es szobáját, a megfelelő átalakítások után, azaz tíz boxhelyiségben húsz ágy + 2 db inkubátor⁴ elhelyezésével tették alkalmassá a feladat ellátására. Az ágyakhoz oxigénnel dúsított, szűrt levegő biztosításával, 1954. január 16-án a műszaki átadás megtörtént. A kisebb műszaki hibák kijavítása után a koraszülött részleget 1954 májusában fokozatosan elfoglalták a koraszülött gondozottak. A beszállításuk mentőkocsival, hordozható inkubátorban történt, melyet laposüvegekbe töltött forró vízzel melegítettek. Ezek a gyermekek különleges orvosi ellátást igényelnek, mert a koraszülöttek a terhesség 37. hete előtt jönnek a világra és szervezetük éretlen még a méhen kívüli életre. ekkor még oly kicsinyek és éretlenek, hogy intenzív ellátó központba kell róluk gondoskodni.⁵ A koraszülött részleg vezetője dr. Gaál István osztályvezető főorvos, segédorvosa dr. Szakáll, vezető főnővér Mayer Mária volt, és 10 ápolónő tartozott még a személyzethez. A koraszülött részleg létesítése igen jelentős tény volt. Akkoriban Magyarországon, vidéken a veszprémi volt a második „*légkondicionált*” koraszülött részleg.

Dr. Gaál István kórházigazgató-főorvos 1963. július 27-én gyógyíthatatlan betegségben elhalálozott. Az ideiglenes vezetéssel megbízták a helyettesét, dr. Rixer Gusztáv adjunktust, aki 1963–64 között továbbra is magas színvonalon biztosította a gyógyítást. Őt követte 1964. június 1-től dr. Török János, a szegedi gyermekklinika tanársegéde. Az ő nevéhez fűződik az újszülött besárgulásakor a már korábban gyakorlattá vált vércsere helyett, a kékfény kezelés⁶ bevezetése. Ez volt akkor a legnagyobb előrelépés.

Az Egészségügyi Minisztérium 19/1975. sz. utasítása alapján 1977. január 1-től a gyermekkórházat is integrálták a megyei kórházhoz. Ettől az időponttól kezdve a gyermekkórház önállósága megszűnt és már csak egy osztályként működött tovább a Hóvirág u. 1. sz. alatti épületben. Új elnevezése: Megyei Kórház-rendelőintézet Gyermekosztálya, Veszprém. Az osztályvezető orvos továbbra is dr. Török János maradt, de már az igazgatói állás megszüntetése mellett. Az ágyszámot 152-től 132-re csökkentették részben mert csökkent a születések száma, részben mert a városban a gyermek szakorvosi rendelők szaporításával a preventív intézkedések következtében nem volt szükség annyi betegágyra.

* * *

A hajdani Cigánydombon épült egykori városi, majd megyei kórház gyökeres átépítése, illetve bővítése a dombon lévő házak lebontása révén vált lehetővé. (Itt volt a Kisovics utca.) Az építési munka hosszú éveken át elhúzódott. Az ötszintes épület elkészülte után a Hóvirág utcai gyermekosztály az újonnan épült „E” jelű

A Koraszülött Osztály egykori dolgozói (1973)

1. Dr. Keszei Károly orvos, 2. Tóth Aliz, 3. Csete Zsuzsanna, 4. Kovács Margit, 5. Imréné Molnár Jutka, ápolónők, és 6. Mayer Mária oszt. vezető főnővér.

épületomb V. (ötödik) szintjére költözött, és 1995. július 15-én kezdte meg itt a működését. Ezzel egyidejűleg az ágyszám 132-ről 81-re csökkent, a korábban leírt indok alapján. A beruházás, az összeköltözés eredményeként a gyermekosztály szerves részévé vált a megyei kórháznak.

* * *

Dr. Török János 1986. december 31-ével nyugdíjba ment. Helyére dr. Gáty István főorvost nevezték ki osztályvezető főorvossá, mely munkaviszony 1987. március 15-től 2002. március 1-ig tartott. A Hóvirág utcai gyermekosztály ápolójainak átköltöztetése a Megyei Kórház területén létesített új, „E” jelű épület V. szintjére nem kis bonyodalmakkal járt, melyet az osztály orvosai és ápolónői sikeresen oldottak meg. Az új osztály legmodernebb műszerekkel való felszerelése, ugyancsak őket terhelte.

Az 1989-től 1992-ig a Központi Intenzív Osztály ágyain, majd 1995-ig annak önálló részlegeként működő gyermek intenzív ellátás is a kórház új „E” épületébe a Gyermekosztály mellé költözött és önálló működési egységet alkotott a koraszülött és patológiás újszülött részleggel (a régi gyermekkorházi C osztály), mely 1997-től III. szintű PI akkreditációt kapott.

Koraszülött Osztály jelenlegi dolgozóinak egy csoportja (2014)

Felső sor balról: 1. Dobossy Hermina (Gyermek Intenzív Osztály – nővér), 2. dr. Trenka András (rezidens), 3. dr. Tenk Tamás (neonatólógus szakorvos), 4. Pál Jenőné (higiénés nővér), 5. dr. Szabó Éva (Centrumvezető főorvos), 6. dr. Módi Judit (gyermek aneszteziológus szakorvos), 7. dr. Nagy Richárd (csecsemő és gyermekgyógyász szakorvos), 8. Csizmadiáné Németh Ildikó (főnővér)

Alsó sor balról: 1. Weinhofferné Egervári Elvira (főnővér), 2. Megala Katalin (segéd-ápoló), 3. Palvekné Matuszek Judit (takarító), 4. Németné Andrea (segéd-ápoló)

1997-től a gyermekosztály szervezeti felépítése nagyjából a korábbi évtizedekben bevált szempontok szerinti elosztásnak felelt meg. Az intenzív ellátásra nem szoruló betegek az A és B részlegen, életkoruk alapján kerültek elhelyezésre. Lényegében az önálló Újszülött (PIC) és Gyermek Intenzív Egységgel a mindennapokban szoros, kollegiális és gyermekközpontú szellemben biztosították a megye gyermekbetegeinek ellátását. Jelentősen javult és bővült a társszakmákkal való együttműködés. A gyermek szubspecialitások szakrendeléseire továbbra is szerves részei maradtak az osztálynak. Az ellátás nélkülözhetetlen részét jelentő ápolói munkát Keller Mária és Jáger Márta főnőverek vezették, gondoskodtak a szükséges beszerzésekről és aktív részesei voltak a fejlesztéseknek.

Dr. Gáty István főorvos nyugdíjazását követően az intenzív ellátás addigi vezetője dr. Szabó Éva nyert kinevezést a teljes gyermekellátás élére, mely 2003-tól egységes vezetés alatt Gyermekgyógyászati Centrumként működik. A betegösszetétel,

*Csolnoky Ferenc Megyei Kórház Gyermekek Osztály az V. emeleten, nyíllal jelölve
(A felvétel a húszemeletes tetejéről készült)*

Koraszülött Mentő Alapítvány reklámja

az egészségügyi szervezési és nem utolsó sorban a társadalmi elvárások változásaihoz alkalmazkodva további ellátási formák feltételei is megteremtődtek: enterális infekciós, műtétes és sürgősségi részleg került kialakításra, a gyermekek betegségeik és nem koruk szerint nyernek elhelyezést a részlegeken. Bővült a szakellátások köre, valamint alapítványi mentőszolgálat biztosítja a legkisebbek mentését a megyében.

Jelenleg vegyesen 41 csecsemő és gyermek, 6 gyermek intenzív és 20 PIC ágyon, valamint 16-féle gyermekgyógyászati szakrendelésen folytatódik az elődök által megalapozott gyermekszertető gyógyító munka az ápoló és kisegítő személyzet segítségével, Léberné Stáhl Katalin és Weinhofferné Egervári Elvira főnővérek vezetésével.

A Gyermekgyógyászati Centrumhoz szervesen kapcsolódó Emberkéek Alapítvány, valamint a Bébi Koraszülött Mentő Alapítvány, illetve az alapítványokat támogatók jóvoltából szűkös időkben is rendelkezésre álltak korszerű orvosi műszerek, gyermekbarát környezet került kialakításra és a szülők gyermekük mellett maradásának feltételei is megteremtődtek.

Az intézmény sikeres pályázatok útján jelentős Európa Uniós támogatásokhoz jutott, így az 1995-ös átadás óta megkopott PIC és Gyermek Intenzív Osztály mind építészeti, mind felszereltségét tekintve megújult.

Ezúton köszönöm dr. Szabó Éva osztályvezető főorvos asszonynak a cikk elkészítéséhez nyújtott segítségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DR. GÁTY István: Csecsemő- és gyermekosztály. In: A Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Kórház az ezredfordulón. 2000. 85–97.
- DR. SZABÓ Éva: Újszülött (PIC) és Gyermek Intenzív Egység. In: A Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Kórház az ezredfordulón. 2000. 203–208.
- HOGYA György: 25 év tükrében a Veszprém Megyei Gyermekkórház, Veszprém, 1976.

JEGYZETEK

- ¹ Dr. Gaál István létesítette az első Anyatejgyűjtő Állomást, az első Vérellátó Állomást stb.
- ² BEZERÉDYNÉ–HENCZ–ZALÁNYI: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. 1967. 250., 257. p.
- ³ NAPLÓ, 1994. január 14. Gara Margit főnővér életútja.
- ⁴ Állandóan magas hőmérsékletet előállító készülék koraszülött csecsemők ápolására.
- ⁵ Megjegyzés: „Az orvosi technika fejlettsége ma (1960-as évek) már lehetővé teszi, hogy az 1500 gr születési súlyt elérő koraszülöttek, akár 80%-a életben maradjon.”
- ⁶ A kékfény kezelés elindítója két amerikai orvos volt. Találmányukat a Lancett folyóirat 1958. május 24-i számában tették közzé. Magyarországon 2-3 éven belül már mint gyári berendezés került forgalomba és nagyon elterjedt gyógymóddá vált.

Harangöntők Veszprémben

FÖLDESI FERENC

AZ EGYIK VESZPRÉMI HARANGÖNTŐ, GLOGER SÁNDOR NEVÉVEL első alkalommal akkor találkoztam, amikor a városi Temetőgondnokságon néztem át egy nyilvántartást, keresve Zombath István 1848/49-es honvéd ezredes kriptáját. Akkor akadt meg a szemem egy 1976. december 20-i adásvételi szerződésen – igaz, akkor csak a leírás tárgya keltette fel figyelmemet –, amelyben az alsóvárosi köztemetőben lévő ún. Gloger-kripta értékbecslése, majd eladása szerepelt. A szerződés egyik pontja szerint az „*Eladó, a kriptában lévő 100 évesnél régebbi koporsó és csontmaradványokat az egyik ott lévő koporsóban összegyűjti és hermetikusan zárva elhelyezi a kripta egyik sarkába.*” Gondoltam, ez egy elfogadható gyakorlat, így legalább ha valaki szeretne megemlékezni egy hasonlóképpen eladott sírhelyben eltemetett valamikori köztiszteletben álló személyről, nem „csak a helyet” koszorúzza meg.

Ezután már a szerencse – és az „elraktározott” név is – kellett ahhoz, hogy rábukkanjak Veszprém város tanácsülésének jegyzőkönyvében a már említett veszprémi harangöntő nevére. Az első, egy jegyzőkönyvi bejegyzés volt. E szerint Gloger Sándor harang- és fecskendőkészítő művész számláit egyenlítette ki Veszprém pénztárnoka 1857. szeptember 29-én, a piaci kútnál különböző réz elemekből öntött munkái értékét.¹ Ha harang- és fecskendőkészítő művész, akkor – joggal gondolhattam – készített harangokat is. Így amikor lehetőségem volt, kerestem Gloger Sándor magmaradt munkáit Veszprém, illetve a környező megyékben. Nem előreszaladva a történettel, igen sok általa készített, köztük több híres és ma is szolgáló harangról sikerült tudomást szereznem. Így, ezzel a véletlennek tetsző eseménnyel kerültem közelebb a veszprémi harangöntőkhöz, kezdtem el kutatni munkájuk ma is látható és hallható eredményét, ami természetesen további, még kiterjedtebb kutatást is kíván.

De mindenekeelőtt: ki is a harangöntő?

A Magyar Katolikus Lexikon² a következőképp határozza meg: A harangöntő szakvizsgához kötött iparos mesterség, a rézöntő iparral rokon. A II. világháború előtt 2 és fél évnyi segédidővel a nehezebben elsajátítható szakmák közé tartozott. Mivel csak ebből nem mindig lehetett megélni, ezért a mesterek e munka mellett más, ércből készült műtárgyakat – például egyházi – is készítettek. De a 18. század végétől már a tűzoltáshoz szükséges eszközöket is ők állították elő.

A 15. századtól már a kisebb falvak templomaiban is volt legalább egy harang és e századtól a harangon már megjelent a készítő neve és lakóhelye. A török megjelenésével ez a virágzó mesterség gyorsan elsorvadt. A falvak elnéptelenedtek, új templomok nem épültek, a régiek nagy része tűz áldozata lett, s bennük égtek a harangok. A menekülő lakosság sokszor magával vitte vagy elásta az eszmei és anyagi értéket jelentő harangokat. A 16–17. században Nyugat-Magyarországot Bécs és Pozsony látta el haranggal. Közvetlenül a török kiűzése után Közép-Magyarországon helyi harangöntők készítették a kisméretű harangokat. A 18. század első felében egymás után alakultak a harangöntő műhelyek, főleg a püspöki székhelyeken. A céhes iparban dolgoztak, de önálló céhet egy városban sem alkottak. A műhelyek öröklődtek, s egy-egy műhely piaca nagyjából egy-egy egyházmegye területére terjedt ki. A harangöntők nemcsak megrendelésre készítettek harangot, a kisebb méretűeket vásárolkon is igyekeztek értékesíteni. 1800–1850 között főleg a harangok természetes elhasználódása és az elemi csapások (tűzvész) okozta pusztulás pótlásán dolgoztak.

Ha harangról beszélünk, mondjunk valamit a harangszóról, a harangozásról is. A harangszónak gonoszúzó szerepet tulajdonítottak, s ezért pestisjárványok, közelgő égháború idején megkongatták a harangokat. A Balaton környékén, Baranyában (de még más tájakon is) azt tartotta a néphit, hogy az a harang, amellyel öngyilkosnak vagy akasztott embernek harangoztak, elveszíti felhőűző képességét.

A templomi harang megszólaltatása figyelmeztető jelzésül szolgál imádságra, istentiszteletre való összejövetelre, vagy valamilyen baj (vihár közeledte, tűz stb.) hírüladására. Tűzvész, árvíz (régén ellenséges rajtaütés) esetén félreverték a harangot a lakosság riasztására. Ez abból áll, hogy nem hagyják szabadon lengeni a harangot, ami által az ütő a haragnak sorozatosan csak az egyik oldalát üti meg, ezáltal hangzása feszesebb, gyorsabb és a hallgató számára sürgetőbbé válik.

Kitüntetett szerepe, jelentősége van a déli harangszónak, amely minden nap déli 12 órakor hallható, és az Úrangyala imádságra hív. III. Callixtus pápa 1456. június 29-én kelt úgynevezett Imabullájában – amikor Nándorfehérvárnál a Hunyadi János vezette magyar katonák élethalálharcukat vívták a törökkel – az egész egyházra előírta a déli harangszót. „[...] *Hogy az egész nép, fajra és nemre való tekintet nélkül, ezeknek az imáknak és búcsúknak részese lehessen, megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az összes városok, területek és helyek minden egyes templomában a három órai és az esti ima között, tudniillik az esti imára való harangozás előtt, de legalább olyan tájban, egy vagy több zengő haranggal, hogy jól hallhatók legyenek, félórás időközönként háromszor harangozzanak minden egyes nap, ahogy az Angyali üdvözletre harangozni szokás, s akkor ki-ki az Úr imádságát [...] háromszor mondja el.*”³ Ennek a célja az volt, hogy a muszlimoknál naponta ötször imára hívó imám kiáltásához hasonlóan a keresztényeket is imára szólítsa a magyarországi kereszties seregnek a törökök elleni győzelméért.

Hunyadi János 1456. július 22-én Nándorfehérvárnál győzelmet aratott a török sereg felett. A pápai bulla Európa nagy részére a győzelem hírével egy időben, vagy azután érkezett meg. Ennek tulajdonítható, hogy a harangszót sokan mindmáig a nándorfehérvári diadal jelének tartják. Később egyébként maga III. Callixtus is korrigálta rendeletét, és a kiszabott imádságokat már nem könyörgésként, hanem hálaadásként mondatta el a katolikus egyház híveivel. A pápai udvarba augusztus 6-án jutott el Hunyadiék győzelmének híre, ezért a pápa hálaból beiktatta az Úr színévaltozásának napját a katolikus egyház hivatalos ünnepnapjai közé.

A harangjog csak a templomokat és a kápolnákat illette meg. Mivel a harang megszentelt tárgy, ezért csak az alábbi világi célokra lehetett igénybe venni: természeti csapás idején, vészjelzőként, a toronyórával összeköttetésben: óraütésre, a püspök vagy az államfő bevonulása, ill. halála és temetése alkalmával, állami ünnepeken vagy rendkívüli alkalmakra csak a püspök utasítására vagy engedélyével. Valamilyen országos vagy helyi jelentőségű eseményre való megemlékezés okán volt, illetve van szokásban az ún. emlékharang: pl. a templom harangját adományozó személy halálának évfordulóján. Kőszegen minden nap 11 órakor annak emlékére harangoznak, hogy 1532-ben Jurisich Miklós várkapitány sikeresen védte meg a várat I. Szulejmán ostromával szemben. Szegeden minden évben március 12-én az 1879. évi nagy árvíz betörésének évfordulóján harangszóval emlékeznek meg a város pusztulásáról. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1931. március 18-án elrendelte, hogy az I. világháború magyar hősi halottainak emlékére minden évben május 2-án 21 óra 40 perctől negyed órán át tartó harangozást kell végezni.⁴

E kis kitérő után kanyarodjunk vissza a veszprémi – most már név szerint is megemlítve – harangöntőkhöz: Schick Jánoshoz, Gloger Sándorhoz, illetve Tóth Árpádhoz, akít a már idézett lexikon az utolsó veszprémi harangöntőnek is nevez.

Schick János nevével egy 1849-ben készült árverési vagyonszerzési iraton találkoztam.⁵ E szerint Schick harangöntő és felesége, Pámer Terézia jelentős kölcsönt vett fel több veszprémi polgártól. Azonban mielőtt a család vissza tudta volna fizetni a kölcsönt, meghalt a családfenntartó, a harangöntő Schick János, ami azt jelentette, hogy minden vagyonát árverésre bocsátották.⁶ Életének és halálának körülményeiről jelenleg nincs információ. Ha hinni lehet az árveréshez becsatolt iratoknak, a harangöntő mester Székesfehérvárról költözött be Veszprémbe. György öccse székesfehérvári lakos, szintén harangöntő volt, aki például Dinnyés és Bálványos templom harangjait öntötte. Schick János még székesfehérvári lakosként 1820-ban öntötte Adony katolikus templom harangját majd 1823-ban már veszprémiként, Csór katolikus templom harmadik harangját, illetve 1850 előtt Nádasdladány katolikus templom 80 kg-os harangját.

Gloger Sándor születéséről, majd a Veszprémbe történő betelepülésének ideje előtti életéről nincsenek ismereteim. Az biztos, hogy Székesfehérvárott született, és

Schick János öntötte harang az adonyi katolikus templom tornyában forrás: http://www.youtube.com/watch?v=_x3qvW5IISA

minden bizonnyal reá is illik – mint Schick Jánosra is – Patay Pál azon megállapítása, hogy a 19. században működő harangöntő mesterek kizárólag a német ajkú városi polgárságból kerültek ki.⁷

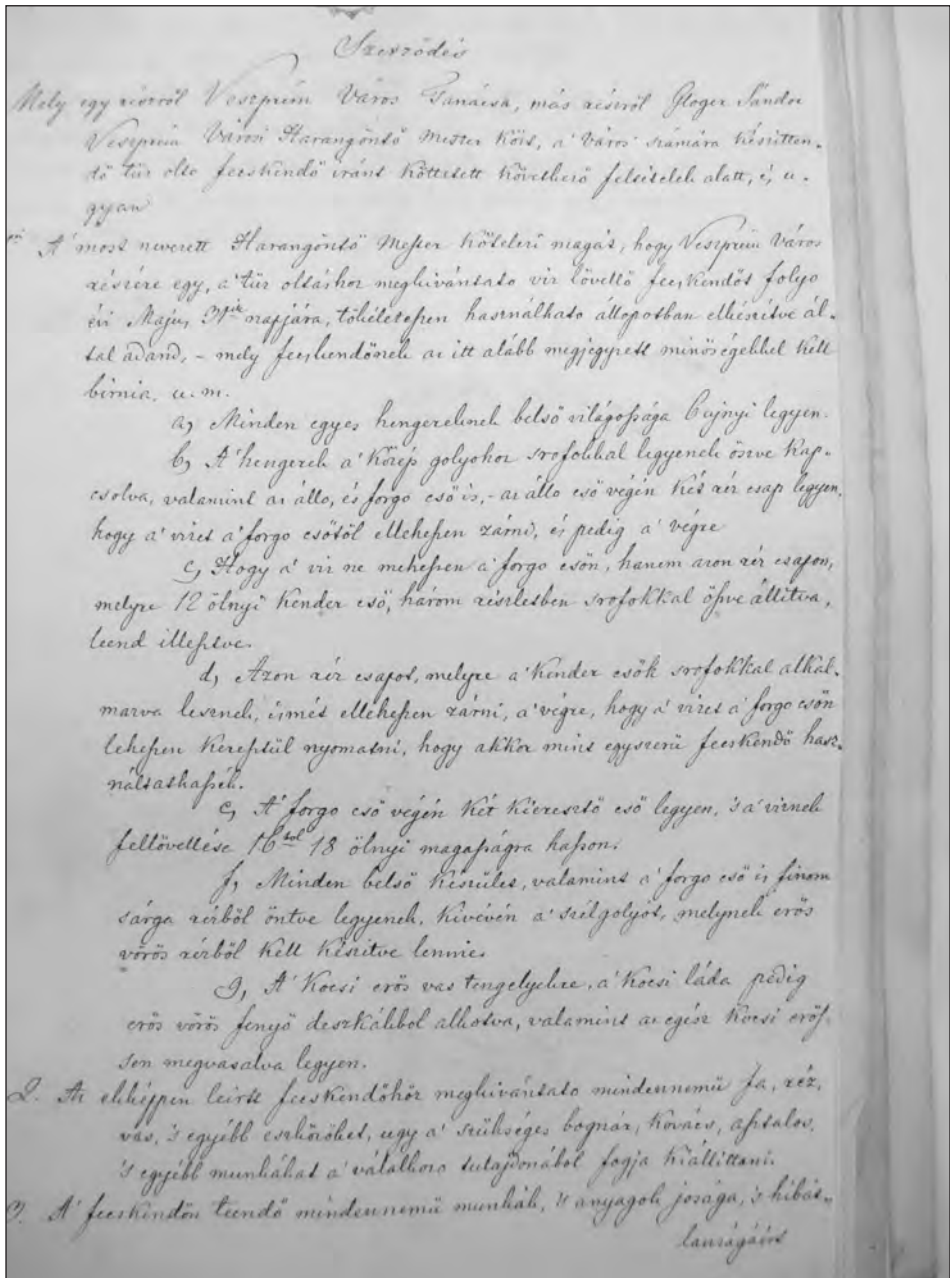
Mint minden Veszprém városába letelepedni szándékozó mesterember, 1850-ben ő is kérelemmel fordult a tanácshoz, hogy harangöntő mesterségét a városban folytathassa. Az 1850. január 12-i közgyűlés határozatában olvasható: „*Gloger Sándor Fejérvársz. kir. városi születésű harangöntő Veszprém városában leendő letelepedési engedelmért folyamodván;*

miután azt, hogy a céh szabályok szerint mesterségét kitanulva, és magát mindenkoron becsületesen viselte, kimutatta: a Veszprém városábani megtelepedhetés neki megengedtetik s ennek bizonyítására ezen jegyzőkönyvi határozat a város pecsétje szokott aláírások alatt részére kiadatni rendeltetett.”⁸

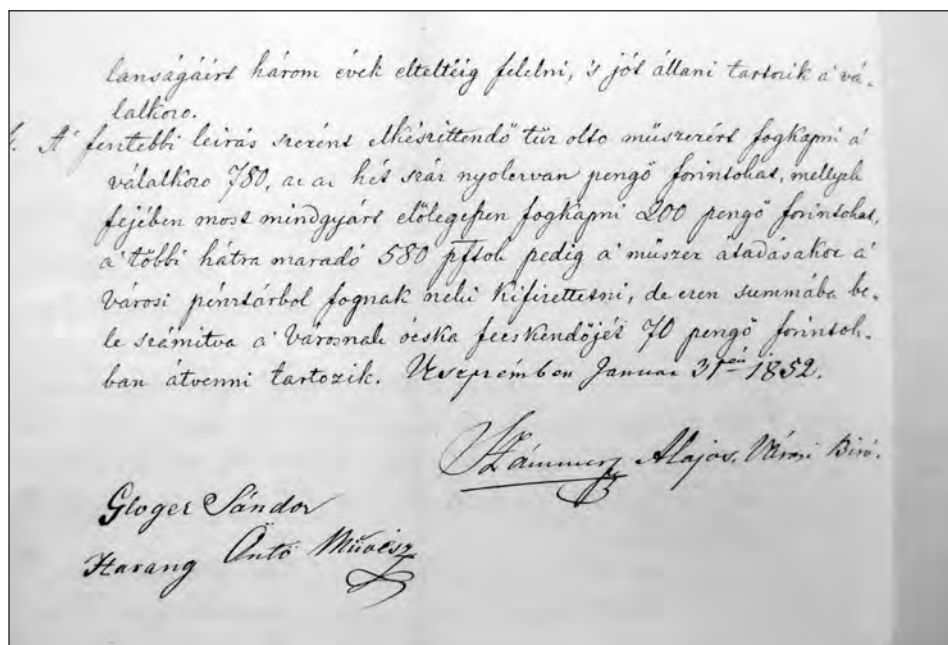
Az iratokból, illetve a fellelhető forrásokból sajnos nem derült ki, hogy a harangöntő műhelyét hol rendezte be. Egyik céhhez sem tartozott, hiszen az 1851. évi veszprémi iparosok jegyékén⁹ csak egy rövid bejegyzés olvasható: Gloger Sándor harangöntő két napra vásárolja a nyersanyagot, illetve 1884-ben¹⁰ – ekkor már özvegye – mint harangöntő egyedül szerepel a jegyzéken. Lakása – vélhetően egyben az öntőműhelye is – az 534-es szám, majd az 1907/1908-as változtatás után a Károly tér 10. szám alatt volt. Ezen a területen jelenleg a Cholnoky Ferenc Megyei Kórház épületei vannak.

Életútja sajnos csak rendkívül töredékesen ismerhető meg. 1851. június 30-án feleségül veszi az akkor 18 éves Teicsner (vagy Teitser) Terézt.¹¹ A harangkészítés mellett más munkát is elvállalt, készített eladásra csengőket, kisebb harangokat tűzoltó eszközöket is. Egy csengőt értékesített a város részére 1851-ben, miután egy februári számlán olvasható, mely szerint „*Utalványoztattak Gloger Sándor harangöntő részére a város számára kiszolgáltattott egy csengettyűért járó 2 forint 15 krt.*”¹²

A veszprémi tűzoltóság történetéhez tartozik az a szerződés is, melyet a városi tanácsot képviselő Szammer Alajos városbíróval kötött 1852. január 31-én a „*[...] a város számára készítendő tűz oltó fecskendő iránt.*”¹³ A szerződésben Gloger Sándor kötelezi magát arra, hogy 1852. május 31-ig a „*[...] a tűz oltáshoz megkí-*

Az 1852. január 31-én kelt szerződés első oldala,
a 41. oldalon a második oldala

vántató víz lövellő fecskendőt [...] tökéletes használható állapotban elkészítve általadand.”¹⁴ A szerződés többi részében részletesen leírás olvasható a fecskendő elvárt minőségéről, a felhasználható anyagokról, a fecskendő technikai paramétereiről, valamint az elvárt háromévi jótállásról is. Munkájának ellenértéke 780 forint volt.

Veszprémben, tüdőgyulladás következtében halt meg 1876. április 22-én. A halotti anyakönyv¹⁵ szerint 1876. április 24-én a köztemetőben (ma Alsóvárosi temető) temették el a 966-os (jelenlegi számozás szerint 5) kriptájába. Halálának évében 52 éves volt, vagyis születési éve 1824-re tehető.

A Gloger harangöntő műhely működési területe kiterjedt Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Fejér, Komárom, Somogy és Zala vármegyék területére. Ezen hosszú időszak alatt hány harangot öntött és adott át, nincs információ. Eddig mintegy 32 db öntöttvasból készített harang létezését sikerült felkutatni. Megismerve a harangok méreteit, nem készített nagyméretű és nagysúlyú harangokat. Többségben vannak a kis, 40–60 cm átmérőjű harangok, azok felső részén látható és a harangot körbefutó mintázata is egyforma.

A kor szokásának megfelelően minden általa készített harangon olvasható neve és a készítés éve. Különösen értékes és szép felirat van a székesfehérvári Szent István Bazilika középső, III. Béla királyról elnevezett harangon, amely egyben a harang életrajza is.

Eszerint:

MCXCV
 Vivere Bela dedit
 MDXLV
 Sed sum per Bella sepulta
 MDCCXXV
 Eruta sub Carolo
 MDCCCXXXI
 Cholera orassante refuse
 MDCCCLV
 Post nova fata iterum Francisco rege revixi
 Refudit Alexander Gloger Wesprimiensis¹⁶

(Magyarul: 1195-ben Béla király adott életet neki, 1545-ben a háborúban eltemetett, 1725-ben III. Károly alatt elpusztult, 1831-ben a nagy kolerajárvány ideje alatt újraöntötték. 1855-ben a veszprémi Gloger Sándor mester javította ki.)¹⁷

Veszprémi munkáját dicséri a Szent Anna-kápolna harangja is, amelyet az alapítók Salomváry János és Zámory Magdolna 1724-ben Bécsben készíttettek, de 1859-ben megrepedt. A piarista házfőnök gyűjtéséből Gloger Sándor harangöntő művész újra öntötte a kétmázsás harangot.¹⁸

*A székesfehérvári Szent István Székesegyház
 III. Béla harangja.*

Forrás: <http://www.magyarharangok.hu/szekesfehervar.htm>

Néhány, Gloger által készített harang és szolgálati helye¹⁹

Település	A harang		Megjegyzés
	öntés éve	átmérő cm	
Ádánd	1886		
Aka	1876		
Bakonycsernye	1890	46,2	Református templomban
Bedeg(kér)	1858		A harangot csak javította
Csákberény	1890	70	
Dinnyés	1892		100
Dörgicse	1870	48,3	61,6
Farkasgyepű	1862		
Gánt			Szent Ágoston tiszteletére öntötte özv Gloger Sándorné
Gárdony-Dinnyés	1892		
Hidegkút	1878		
Lovas	1868		Református templomban.
Lovászpata	1866	54	
Mecsek			Kápolnai harang
Mencshely			
Nagyberény	1861	73,5	
Nagyvázsony	1861		Református templomban
Noszlop-Kisbogdány	1869		
Nyirád	1860	68	
Öcs	1853	38,5	Református templomban
	1925	54,5	A másodikat Tóth Árpád öntötte
Pápateszér	1868	37,2	
Papkeszi	1877		Rosos István sáripusztai birtokán volt kápolna harangja, jelenleg a ref. gyülekezet imaházánál lévő haranglábban szolgál. Felirata: Öntötte özv. Gloger Sándorné Veszprémben 1877.

Pátka	1890			
Raposka	1859			
Sárbogárd	1862	30		
Székesfehérvár	1855			III. Béla király harang
Szentantalfa	1879			Református templomban
Szentgál	1864	42,6		
Szólád	1855		120	
Taliándörög	1865		114	Evangélikus templomban. Felirata: Öntötte Gloger Sándor, Veszprém 1865.
Veszprém	1859		200	Szent Anna-templom. Az 1724-ben öntött harang újraöntése
Veszprém	1856			Szent László-templom. A kisharan- got újraöntötte Gloger Sándor
Vinár	1864	60,5	135	
Vindornyalak	1855			

A Saur allgemeines Künstler-Lexikon²⁰ szerint Gloger Sándor 1850-től 1876-ig, vagyis haláláig dolgozott Veszprémben,²¹ majd halála után özvegye vette át a harangöntő műhely vezetését. Ő 1892-ig készítette a harangokat, majd „nyugdíj-
ba” vonult. Neve és lakása még szerepelt az 1907/1908-as Veszprém város ház-
jegyzékén.

Özvegy Glogerné harangöntési munkának befejezésében minden bizonnyal köz-
rejátszott egy birtokkiszajátítási ügy is. Veszprém városa 1890-ben elhatározta az
Alsóvárosi temető bővítését, amit az arra alkalmas terület kiszajátításával akartak
megoldani. A terület egy része – ami lakásának szomszédságában terült el – Gloger
Sándorné birtokában volt, amit viszont az özvegy a megajánlott áron nem akart át-
engedni. Hosszú huzavona után végül a belügyminiszter tett pontot az ügy végére,
amikor jóváhagyta a Veszprém város, majd a megyei törvényhatóság kiszajátító dön-
tését. A vármegye a döntést továbbította Veszprém városának, azonban „[...] öz-
vegy Gloger Sándorné veszprémi lakost a föllebezésben használt és a vármegye közönsé-
gének tekintélyét sértő kifejezések miatt a vármegye közössége a felekkel szemben őt
megillető fegyelmi és rendhatósága alapján [...] 50 forint pénzbírsággal bünteti s
ennek r. t. Veszprém város szegényalap javára való megfizetésére kötelezi.”²² Ez
évtől már nem találunk Gloger-harangokat.

A harangöntő mesterséget minden bizonnyal Tóth Árpád vette át, kinek lakása a
Búzapiac tér 13. szám alatt volt, közel Gloger Sándoréhoz. Talán nem járunk messze
az igazságtól, ha a harangöntő műhely helyszínét is – akár mindkét mesterét – erre
a területre tesszük.

Tóth Árpádot a már idézett lexikon²³ az utolsó veszprémi harangöntőnek²⁴ nevezi. A harangöntés mesterségét Gloger Sándornál tanulta ki, illetve az özeveg alkalmazásában állt a mester halála után is. 1902-ben Gloger Sándorné ellen egy kisajátítási per kezdődött, amit Tóth Árpád indított el Glogerné ellen az elmaradt 1330 forint munkabérért, és 60 forint szállás és élelmezési pótlékért.²⁵ Mindezt abban az évben, amikor megkezdte önálló harangöntő munkáját. Bő tíz év múlva Veszprémben már mint a helyi ipar egyik reprezentánsát említik, akinek művészi munkája az egész veszprémi egyházmegyében ismeretes. 1914-re harangjai szóltak Budapesten, Besztercebányán és Nagyváradon, de megrendelést kapott a megrepedt kecskeméti öreg harang pótlására is, „[...] amelynek szava a nóta szerint nemcsak a puszta hallatszott ki, hanem a monostori zöld erdő vadgalambját is sírásra indította.”²⁶ A kecskeméti harang öntése ritka nagy esemény volt Veszprémben, hiszen két városi lap is helyszíni riportban számolt be a harang öntéséről. „Senki sem hinné, hogy városunkban ilyen művésziesen kiállított nagyharangokat tudnak gyártani.”²⁷ – írja a Veszprémi Napló tudósítója. Ezután beszámoltak a közel kétezer kilogrammos harang öntési folyamatáról. Mint írták: A nyolcórás szakadatlan tüzelés után az 1800 fokos olvadt érc egy csatornán ömlik az agyagból elkészített formába, mely erős vasbronccsal van körülpántolva. Az alaktalan érctömeg felolvasztás után új alakot vesz fel, jelmonddal és szentek alakjaival díszített zengő haranggá válik. A kecskeméti harang jelmondata: „Magyarország patrónájának tiszteletére szentelve Isten dicsőségét és az anyaszentegyház szeretetét hirdetem.”²⁸ A harang négy oldalán birodalmi kereszt van, a homlokzaton Szűz Mária, karján a kis Jézussal.²⁹ A lap tudósítója szerint Tóth Árpád egy évben 30–40 ércharangot volt képes előállítani.

Mi már tudjuk: a harangok – legalább is nagy többsége – e tudósítás után csak néhány hónapot élt meg. A Világháború feneketlen anyagigénye nem kímélte ezeket a nagy műgonddal készített eszközöket sem. 1915-ben a vallás és közoktatási miniszter még csak felmérést készíttetett az egyházak nélkülözhető harangjaikról. A kimutatásban az alábbi adatokat kellett szerepeltetni: a helység nevét, a lakosok, a hívek, a templomok illetve a kápolnák, a bennük levő harangok számát (a régi harangoknál a készítés időpontját), a harangok hozzávetőleges súlyát, a harangok anyagát. Külön ki kellett térni a történelmi értékkel bíró harangokra, melyek megtartása indokolt lehetett.³⁰ 1916-ban már a veszprémi harangok is hadba vonultak. Egy szeptemberi híradás szerint Veszprém templomaiból és kápolnáiból mintegy 19 harangot vonultattak be.³¹ Szerencsére megmaradt a Székesegyház nagyharangja (az öreg-Mihály), valamint minden templomban a legkisebb harang.

Tóth Árpád szerepe – bár ekkorra már országos hírvű harangöntőnek számított – elsősorban az I. világháború után válik jelentőssé. A trianoni békediktátum után Magyarország nem csak területének jelentős részét veszítette el, de elveszítette több harangöntődjét is. Így Hönig Frigyes aradi, Novotny Antal temesvári és Egry

Ferenc kissejőci műhelyét. A zsugorodott országban Budapesten Walser Ferencé és Slezák Lászlóé, Sopronban Selterhoffer Frigyesé, továbbá Pécssett, Szekszárdon és Baján, valamint Veszprémben működött egy-egy kisebb üzem. Ezekre hárult a háború által megcsappant állomány újratерemtése.³² És ezért is volt fontos a veszprémi Tóth Árpád harangöntő működése.

Az 1920-as években Veszprémben – mint érc- és harangöntő – 9 munkást³³ foglalkoztatott, ami viszonylag nagy vállalkozásnak tekinthető. Minden munkájáról sajnos nincs tudomásunk. A fellelhető adatok alapján 28, még használatban lévő harangról van ismeretem. Így 1925-ben Veszprémben az Angolkisasszonyok templomának karcsú tornyába a meglévő kis harang mellé egy 242 kg-ost is felhúztak. A harang készítését Pósa Endre veszprémi nyomdatulajdonos kezdeményezte, veszprémi hölgyek rendelték meg, közadakozásból gyűlt össze rá a pénz, majd Szent András tiszteletére szentelte fel dr. Rott Nándor püspök.³⁴

A hárskúti római katolikus templom harangja

Gárdonyból az első világháború alatt a református gyülekezet két harangját is hadi célokra használták fel. 1922-ben a háborúba elvitt harangok helyett egy 160 kg-os harangot az egyházközség teljes megalégedésére 86000 koronáért öntötte a veszprémi Tóth Árpád.³⁵

Mint ismert, a katolikus templomok harangjain több díszítés is látható – az öntés éve és az öntő mester neve mellett – szemben a református templomok egyszerű díszítésű harangjaival.

Ilyen díszítésű harangok láthatóak

Mélykúton, melyeket szintén a veszprémi Tóth Árpád készített. A település katolikus templomában a jelenlegi, 600 kg-os nagyharangon látható Nagyboldogasszony és Szent István király, amint felajánlja az országot Mária védelmére. Felirata: „*A mélykúti római katolikus hívek adományozásából 1923 öntötte Tóth Árpád Veszprém.*” A középső, 300 kg-os harangon Szent Hubertusz kép látható a szarvasal, valamint az angyali üdvözlés képe. Felirata: „*A mélyk. kat. hívek adakozásából 1924 öntötte Tóth Árpád Veszprém.*”³⁶

Új harangokat öntött 1925-ben a vaszari katolikus gyülekezet részére az első világháborúba elvitt 4 helyett. Ezek közül csak kettő élte túl a második világháborút. A megmaradt 60 kg-os harang felirata: „*A háborúban hősi halált halt véreink emlékére*”, a 600 kg-os harangon olvasható: „*Szentháromság tiszteletére Vaszar község áldozatkészségéből.*”³⁷

Az alábbi településeken Tóth Árpád harangjai hívják a híveket a templomba.

Település	A harang			Megjegyzés
	öntés éve	átmérő cm	súly kg	
Borszörcsök	1921	54,4		
	1921	81,3		
Csajág	1925 és 1926			Református templom
Enying	1906 és 1922		182 és 867	
Gárdony	1922		160	
Hárskút				
Homokbödöge	1925	81,3		
Kisvarsány	1923			
Kutas				
Mélykút	1923 és 1924			
Mezőkomárom	1923			Református templom
Mezőszilas	1922	61		Református templom
	1922	95,7		
Nemeshany	1924			Kisharang
Nemesgulács	1920	69		
	1924	55		
Nóráp	1922		80	
	1922		200	
Old		71,2	150	
Ósi	1923	71		Református templom
Öskü	1904			Evangélikus templom
Pápakovácsi	1922	86		
Pénzesgyőr	1921	48,3		
	1929	45,5		
Szentantalfa	1924			
Törökkoppány	1922			2 darab
Vaszar	1925		60	
Vaszar	1925		600	
Veszprém	1925		242	Angolkisasszonyok-temploma ³⁸
Veszprém	1910		220	Evangélikus templom ³⁹
Veszprém	1912	54	100	Szent Ferenc-templom ⁴⁰
Veszprém	1904			Károly-templomban ⁴¹ 4 darab

Máig ható élményem maradt, amikor gyermekkoromban először engedte meg a püspökpusztai templom harangozója, hogy megszólaltassam a templom harangját.

Veszprémbe költözve az első, amit megtanultam (figyelmeztettek rá idejekorán): itt vagy fúj a szél, vagy harangoznak. A mondás igaznak bizonyult, csak az a kár, hogy a város szélén már nem hallatszik oly szépen és zengőn a harangszó. De hangzásuk így is kellemes akusztikai élményt nyújt.⁴² Különösen akkor, amikor ünnepnapokon megszólal a székesegyház nagyharangja.⁴³ Az a harang, amelyről Bél Mátyás is megemlékezett Veszprém vármegye leírásában: „[...] az órák változását jeles harangszóval jelzi; négy van a harangokból, hangjában és súlyában egyik fölülmúlja a másikat. Mikor kongatják őket, az együtthangzásnak harmóniájában vetélkednek egymással, hogy azt hihetnéd: harangok szavából szebb zene sehol sem csendül.”⁴⁴

„Hívom az élőket, elsíratom a megholtakat, megtöröm a villámok erejét.” Ugyan nem ez a leggyakoribb harangfelirat, de a harang az emberek, a közösség gondolkodásában még a mai napig is ez a meghatározó. Mert bárhol is vagyunk – külföldön, vagy a szülőföldünkön – amikor meghalljuk a harangszót, már kicsit otthon is vagyunk: a harangszó hazavisz bennünket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÉL 1989 = Bél Mátyás: Veszprém vármegye leírása, Veszprém, 1989.
 FRIEDREICH 1907 = Dr. Friedrich Endre: A veszprémi Szent Anna kápolna története 1724–1907. Veszprém, 1907.
 HALAVÁTS 1905 = Halaváts Gyula: Magyar harangfeliratokról, Archeológiai értesítő, 1905/2. Harangszentelés az Angolkisasszonyoknál, Veszprémi Hírlap, 1925. ápr. 19.
 HARANGOK 2003 = Magyar harangok. Déli harangszó a Magyar Rádióban, Budapest, 2003.
 HARANGOK 2009 = Magyar harangok 2. Déli harangszó az MR1 rádióban, Budapest, 2009.
 PATAY 1965 = Patay Pál: A homokbödögei harang, Veszprém megyei Múzeumi közlemények, 1965/3.
 PATAY 1976 = Patay Pál: Harangszó. In: Múzsák 1976/2.
 PATAY 1977 = Patay Pál: Régi harangok, Corvina kiadó, Budapest, 1977.
 PATAY 1989 = Patay Pál: Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt, Magyar Nemzeti Múzeum, 1989.
 PATAY 2000 = Patay Pál: A magyarországi harangok új- és legújabbkori története. In: Déli harangszó. Tanulmányok a pápai rendelet félezeréves jubileumára. Szerk: Visy Zsolt, Budapest, 2000.
 PETERDY 2010 = Horváthné Peterdy Ilona: Csengős szerelem, Veszprém 2010.
 SAUR 2007 = Saur Allgemeines Künstlerlexikon, 27. kötet, K. G. Saur Verlag, München–Leipzig, 2007.

JEGYZETEK

¹ Veszprém megyei Levéltár (a továbbiakban: VeML) V.145. Veszprém város polgármesterének iratai. Jelzet: 1-282

² Magyar Katolikus Lexikon, főszerk: Diós István, Budapest, 1993. A lexikon internetes verziója elérhető a <http://lexikon.katolikus.hu/H/harang%C3%B6t%C5%91.html>. linken Letöltés ideje: 2013. december 30.

- ³ http://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9li_harangs%C3%B3. Letöltés ideje: 2014. január 3.
- ⁴ <http://lexikon.katolikus.hu>. Letöltés ideje: 2013. december 30.
- ⁵ VeML V. 102.b. jelzet 5-47, 1849/50. 50. doboz
- ⁶ Természetesen a csődgondnok összeírta – lakásában található ingó vagyontárgyak mellett – a szerszámokat is. Így listára került „[...] egy esztergalozó kerék, egy ülő vas, egy kisebb szerű fújtató, hat darab kisabroncs, négy nagyobb akó, 16 darab reszelő, két stróf metsző, egy furda-ló fűrő, két veres réz kalapács, két ólom öntő kanál, négy font ólom és 432 font avult vas” is. VeML V. 102.b. jelzet 5-47, 1849/50. 50. doboz
- ⁷ PATAY 1976., 8–9. o.
- ⁸ VeML V. 102a. 77. kötet, Veszprém városának jegyzőkönyve az 1849/50. évről, 255. fszám.
- ⁹ VeML V. 102h. 2. raktári egység, Iparosok összeírása, 1851.
- ¹⁰ VeML V. 173i 1. raktári egység, Veszprém város iparosok kimutatása iparágak szerint, 1884.
- ¹¹ VeML IV. 482. 453/1 öe. Veszprém római katolikus anyakönyvek.
- ¹² VeML V. 102a. 77. kötet 331. fszám.
- ¹³ VeML V. 102b. 50. doboz, jelzet: 101-200.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ VeML IV. 482. Veszprém katolikus halotti anyakönyv 1876/125. folyószám
- ¹⁶ <http://www.magyarharangok.hu/szekesfehevar.html>. Letöltés ideje: 2014. január 21.
- ¹⁷ http://onkormanyzat.szekesfehevar.hu/index.php?pg=news_77374. Letöltés ideje: 2014. január 3.
- ¹⁸ FRIEDREICH 1907 24. o. A harangot minden bizonnyal az I. világháborúban beolvastották. Jelenleg egy kicsi, kb 40 cm átmérőjű harang lakik a toronyban – a szerző személyes és helyszíni észlelése alapján – amit Szlezák László öntött 1930-ban.
- ¹⁹ Az adatok forrása mindkét táblázatban: HARANGOK 2003, HARANGOK 2009, <http://www.magyarharangok.hu>, http://www.youtube.com/playlist?list=UUHQBBNxFere_GSCh8Ur_zw&page=1, Letöltés ideje: 2014 januárja
- ²⁰ SAUR 2007 Web: <http://books.google.hu/books?id=q-ikR5havLgC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false>. Letöltés ideje: 2014. január 3.
- ²¹ http://books.google.hu/books?id=q-ikR5havLgC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=snippet&q=Gloger%20s%C3%A1ndor&f=false. Letöltés ideje 2014. január 3.
- ²² VeML IV. 401. 107. kötet, 54. fsz. 1891. 05. 04.
- ²³ <http://lexikon.katolikus.hu/T/T%C3%B3th.html>. Letöltés ideje: 2014. január 21.
- ²⁴ A történeti hűséghez tartozik még, hogy az 1903-ban Veszprémben megjelent és Tölcser Ferenc által szerkesztett „A Veszprém megyei katolikus legényegyletek évkönyve” kiadvány a mesterek felsorolásakor kettő harangöntőt említ. Sajnos nem nevesíti, de más kiadványban sem szerepel.
- ²⁵ VeML V.175.b. 5. doboz, Glogerné elleni kisajátítás, VII. 509/1902
- ²⁶ Veszprémi Napló, 1914. április 26. A veszprémi ipar diadala, 5. o.
- ²⁷ Veszprémi Napló 1914. július 5. Harangöntés, 2. o.
- ²⁸ Veszprémi Hírek 1914. július 5. A kecskeméti harang, 5. o.
- ²⁹ A kecskeméti öregharang még ma is szól, és valószínű, az újságíró nem pontosan ismertette, hogy kinek is öntötte a harangot Tóth Árpád. De nagy a valószínűsége, hogy ez az 1914-ben öntött harang is a Nagy Háború rekvirálásának áldozatául esett.
- ³⁰ <http://lexikon.katolikus.hu/H/harangrekvir%C3%A1s.html>. Letöltés ideje: 2014. március 31.
- ³¹ Veszprémi Hírlap, 1916. szeptember 17. 4. o. és Veszprémi Hírlap, 1917. október 21. 4. o.
- ³² PATAY 2000
- ³³ VeML IX. 206. 93. kötet Munkaadók lajstroma, II. 283. o.

- ³⁴ Molnár Jánosné: 150 éves az Angolkisasszonyok temploma, <http://veol.hu/hetvege/150-eves-az-angolkisasszonyok-temploma-1324070>. Letöltve 2014. január 21.
- ³⁵ http://www.gardonyrefhir.hu/?page_id=439#4._G%C3%A1rdonyi_Reform%C3%A1tus_Egyh%C3%A1zk%C3%B6zs%C3%A9g_t%C3%B6rt. Letöltés ideje: 2014. január 21.
- ³⁶ http://melykut.site90.com/1_9_A-Szent-Joachim-templom-t-rt-nete.html. Letöltés ideje: 2014. január 10.
- ³⁷ <http://vaszariplebania.bloglap.hu/oldalak/plebaniatortenet-19481/>. Letöltés ideje: 2014. január 21.
- ³⁸ A harangról lásd PETERDY 2010. 102. o.
- ³⁹ Eredetileg három harang volt a toronyban. A legnagyobb 450 kg-os volt (Haubner Máté-émlékharang), a középső 220 kg-os (Poszvek Sándor-émlékharang), a legkisebb 120 kg-os (Rupprecht Lajos-émlékharang) volt. Az I. világháború után csak a középső harang maradt a helyén. Mindhárom harangot Tóth Árpád öntötte. Bővebben lásd: Szalontai Árpád: 100 éves a veszprémi evangélikus templom tornya, *Veszprémi Szemle*, 2011/1. 110–115. o.
- ⁴⁰ A harangról lásd PETERDY 2010. 100. o.
- ⁴¹ A harangról lásd PETERDY 2010. 101. o.
- ⁴² Erről a hangzsról szól az az anekdota, hogy a református nagytemplom 1925-ben készült nagyharang hangja annyira tetszett a Rott Nándor püspöknek, hogy mikor hallotta szólni, kitérta a püspöki palota ablakát. De megdöbbent a katolikusoknak is, hiszen ezért a hangzásért ezt a harangot példaként tekintve a 30-as években elkészült Szent Margit-templomba megrendelték a pontosan ugyanezekkel a paraméterekkel rendelkező nagyharangot.
- ⁴³ Szentháromság-nagyharang: Tömege 4935,5 kg, alsó átmérő 185,0 cm. 1725-ben készült Franz Ulrich Scheichel harangöntőnél Bécsben. Magyarország nagyharangjai közül ez a legrégebbi, a székesegyház egyetlen eredeti harangja, a mérete miatt nem rekvirálták el, ugyanis nem fért volna ki a toronyból. Ez a harang a legidősebb 20 mázsa feletti harangja az országnak, ezért külön megbecsülést is érdemelne. A rajta lévő dombormű a Boldogságos Születet ábrázolja, amint az égből a Szentháromság megkoronázza. Felirata: DOMOS VINEAS AEGROS VE NOSTROS ET CAETERA SERVAO SACRA TRINITAS NOS AB AERIS FVRIA, ANNO 1725 DURCH FEYER BIN ICH GEGOSSEN FRANZ ULRICH SCHEIGEL MICH GEGOSSEN HAT WIENN. *(Magyarul: Hazánkat, szőlőinket és mezőinket és minden javainkat őrizd meg ó Szentháromság és minket magunkat is a dühöngő viharoktól. 1725-ben Bécsben öntöttek.)* Egy 2010-ben leírt állapot szerint ez az egyedül álló, gyönyörű barokk harang ennek ellenére igen mostoha állapotban van. Forrás: PETERDY 2000. 98. o. <http://www.magyarharangok.hu/veszprem.html>. Letöltés ideje: 2014. január 22. A harangról bővebben lásd a Veszprémi Értéktárban a „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű Harangja” című felterjesztést. <http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/kultura-mveszet/veszprem-telepuelesi-ertektar/elfogadott-felterjesztesek>.
- ⁴⁴ BÉL 1989. 95. o. Bél Mátyás jegyzete szerint a harangokat 1724-ben öntötték. Érdekes megemlíteni, hogy a kisebbik harang feliratában is szerepel könyörgés a dühöngő szelektől való megvédésre, ami nem lehet véletlen: a szél, a vihar és a tűz Veszprémben sokáig együtt járt.

Királyi közjegyzők Veszprém városában és a megyében

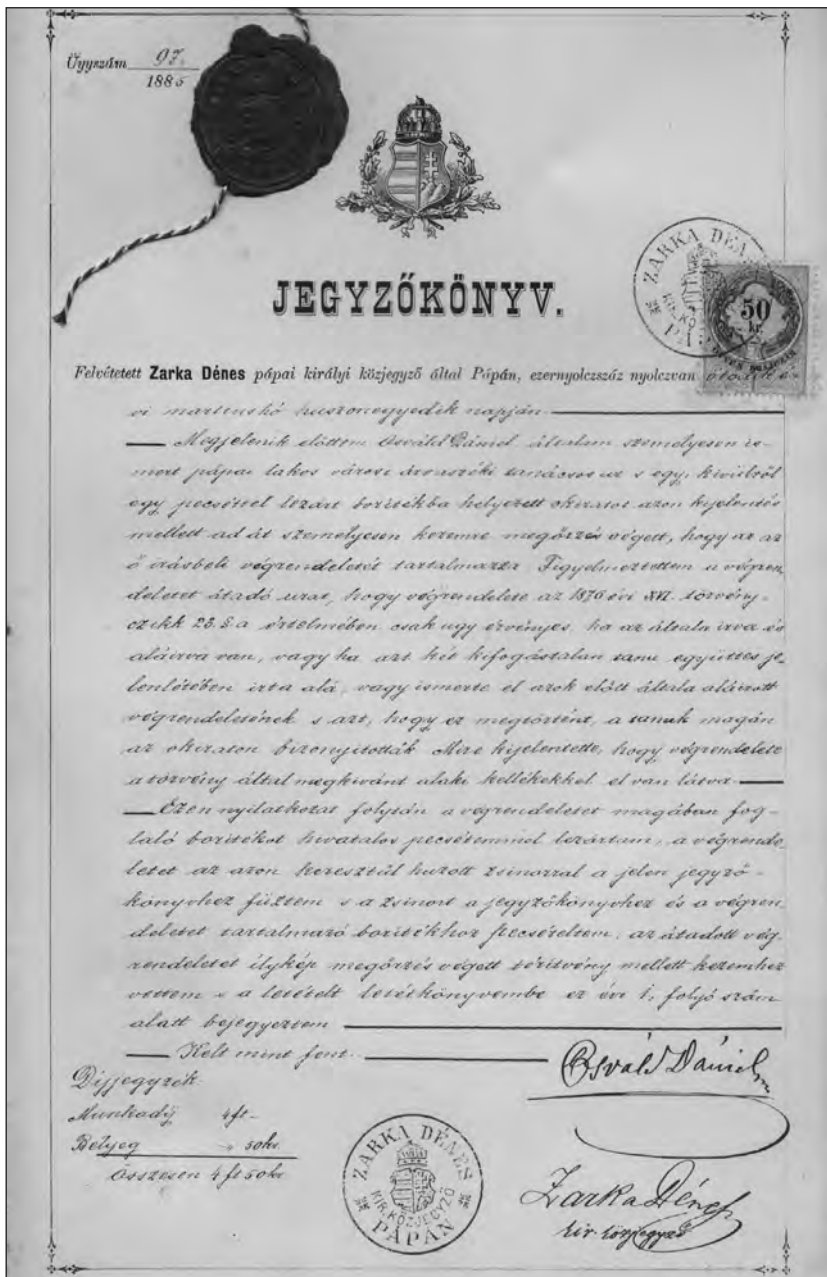
LÁSZLÓ ERIKA

AZ 1867-ES KIEGYEZÉST KÖVETŐEN INDULT MEG MAGYARORSZÁGON az az alkotómunka, mely a kor igényeinek megfelelően az igazságszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztását eredményezte. A régi igazságszolgáltatási rendszert egy merőben új struktúra váltotta fel. Megalakultak a törvényszékek, járásbíróóságok, és a hiteles helyek megszűnését követően 1874-től a közjegyzői rendszer is. (A hiteleshelyek a közjegyzőség elődei voltak Magyarországon, megyénkben a veszprémi székeskáptalan működött ilyen funkcióval a középkortól.)

Feladatok, közjegyzőkre vonatkozó előírások

A közjegyzők, olyan feladatokat láttak el, amelyeket sem a bírák, sem az ügyvédek nem végeztek. Közhitelességű iratok, végrendeletek készítése, őrzése, kiadása volt a feladatuk. Közreműködtek hagyatéki ügyekben és különböző bírói megbízásokban. A közjegyzői irodákban hitelesítettek magániratokat, kereskedelmi és üzleti könyveket. Végezték a névalírással közhitelű bizonyítását, közgyűlések vagy választmányok határozatának hitelesítését is.

A királyi közjegyzőket az igazságügy-miniszter nevezte ki, az állásokra pályázniuk kellett. A közjegyző személyére, szigorú előírások vonatkoztak, csak feddhetetlen jellemű, teljes jogú magyar honpolgár lehetett közjegyző. Nem állhatott csőd vagy gondnokság alatt, a hivatalos állami nyelvet teljesen bírnia kellett. (Az okiratokat csak magyar nyelven állíthatta ki, idegen nyelvű okiratot csak az a közjegyző készíthetett, akinek az igazságügy-miniszter előtt bemutatott hivatalos minősítése volt erre.) Ügyvédi vagy bírói végzettséggel, s két év közjegyzői gyakorlattal kellett rendelkeznie. A törvény szigorúan meghatározta, hogy a közjegyző nem lehet országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd, tanár vagy tanító. Nem viselhet más (állami, egyházi, törvényhatósági, községi) hivatalt vagy szolgálatot. Ez alól kivétel volt az olyan szolgálat, amely nem járt fizetéssel. Nem lehetett kereskedelmi vagy ipartársulat vezetője, tisztviselője. Nem kereskedhetett, nem üzhetett tőzsdei

Zárt borítékban lévő végrendelet átvételét igazoló közjegyzői okirat.
Készítette dr. Zarka Dénes papai királyi közjegyző 1885-ben

1. A 1353/1903 ügyrendi közjegyzői leltár /-vel való megegyezés

Leltár

Dr. Sült József előtti aláírt kiházasításai leltára - Speiser
 Anna (Mendel) való házasságra közzétett esküvői irattal és
 kiházasítási irattal együtt közjegyzői leltár.

Sor szám	Dob szám	A tárgyak megnevezése	Részletek	
			kor	fill
1.	36	Értékpapír	255	—
2.	24	női kék ruhák	176	—
3.	36	lepedő	216	—
4.	6	pár ingy ruhát	180	—
5.	24	alacsony	120	—
6.	36	szőnyeg	72	—
7.	36	szőnyeg	54	—
8.	18	szőnyeg	18	—
9.	24	alacsony	144	—
10.	24	alacsony	144	—
11.	24	pár ruhák	24	10
12.	2	ingy ruhák	120	—
Összesen			1558	10

Dr. Sült József előtti aláírt kiházasításai leltára - Speiser
 Anna (Mendel) való házasságra közzétett esküvői irattal és
 kiházasítási irattal együtt közjegyzői leltár.

Speiser Anna
 Bodányi Júlia

Dr. Sült József pápai királyi közjegyző előtt aláírt kiházasításai leltár, 1903

üzérkedést, kereskedelmi vagy banki alkusz sem lehetett. Ingatlanok vételével és eladásával nem foglalkozhatott, nem vehetett részt bennük és nem köthetett olyan ügyleteket, amelyekben közjegyzőként közreműködött. Kezességet s bármilyen kötelezettséget sem vállalhatott azon ügyekben, melyek a közreműködésével kötöttek, vagy ő maga hitelesítette.

Minden közjegyzőnek biztosítékot kellett letennie, amelynek mértéke: Budapesten 7000 forint, legalább 20 000 lakosú város esetében 4000 forint, más helyeken 2000 forint volt. A biztosíték lehetett készpénz, államkötvény, értékpapír, vagy ingatlanfedezet.

A közjegyzői kinevezés nem csak felelősséget, de rangot is jelentett. A végleges kinevezés általában a közjegyző élete végéig szólt, és jól jövedelmezett. A közjegyző ugyan közhivatali fegyelem alatt állt, mégis sajtóságos helyzete volt, hiszen nem tartozott szorosan az állami hivatalnokok sorába. Az ügyfelek által fizetett díjakból állt a jövedelme. Több hivatalban apáról-fiúra szállt a tisztség. Az irodában egy közjegyző működött, egy-egy írnökkel, és időnként közjegyző-helyettes, és közjegyző-jelölt segítette munkáját.

A közjegyzők hamar ismert személyei lettek a városnak, megyének. Sok esetben a legtöbb adót fizető polgárok sorába is bekerültek, mint például 1885-ben Zarka Dénes pápai közjegyző. Ebben az évben gróf Esterházy Móricz földbirtokos után ő volt a város legtöbb adót fizető képviselője. Ugyanakkor Veszprém vármegye legtöbb államadót fizető bizottsági tagjainak a névsorában is szerepelt 1991 frt., 98 kr-al (ekkor Kenessey Móricz veszprémi közjegyző 1439 frt 48 kr-t adózott). Mint jogvédő, köztisztviselő álló, a város, a megye lakosait, gazdasági életét pontosan ismerő személyeket, különböző helyi szervezetek élére választották őket. Pozíciójuknál fogva széles érintkezési körrel, nagy társadalmi életet éltek.

Közjegyzői kamarák

Területi közjegyzői kamarákba tömörültek, ahol a közjegyzői testületet a közjegyzők összessége alkotta, amelynek a kamara volt az érdekképviselői, felügyeleti és igazgatási szerve. A kamarák a közjegyzői állásokra pályázati hirdetést tettek közzé, összegyűjtötték és felterjesztették ezeket. Jegyzéket vezettek a közjegyzőkről, helyettesekről és a közjegyző-jelöltekről.¹ Összehívták az évenkénti közgyűlést, megvitatták a közjegyzők között lévő nézeteltéréseket, kivizsgálták a felek által benyújtott panaszokat. A kamara elnökét és tagjait maguk közül, titkos szavazással egy évre választották. 1884–1904-ig Kenessey Móricz veszprémi közjegyző volt a Szombathelyi Közjegyzői Kamara elnöke. A jelenlegi Veszprém megye területén a Szombathelyi Közjegyzői Kamara, valamint a Pécsi Közjegyzői Kamara volt illetékes.

A közjegyzői állások kialakítása

Eleinte minden törvényszék, és néhány járásbíróóság mellett rendszeresítettek közjegyzői irodát, később azonban szinte minden járásbíróóság mellett működött. Így a közjegyzőségek a járásbíróósághoz kötődtek, azok megszűnésével vagy más megyéhez csatolásával azonosultak, de magántulajdonban álltak. Működési területük egybeesett annak a járásbíróóságnak az illetékességi területével, melynek székhelyén az iroda volt. Ha egy járásbíróóság székhelyén nem létesítettek irodát, általában a törvényszék székhelyén működő közjegyző volt az illetékes. A királyi törvényszék elnöke évente egyszer minden járásbíróóságnál ügyviteli és ügykezelési vizsgálatot tartott, melyről jegyzőkönyvet vett fel. A vizsgálatok kiterjedtek a közjegyzői ügykezelésre is.²

Közjegyzői állások Veszprém megye területén

Veszprém megyében először Veszprémben és Pápán lett közjegyzői állás kialakítva a Veszprémi és Pápai Törvényszék területére.

Veszprém 1920-ig			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Kenessey Móricz	közjegyző	1875. augusztus 1.	1918. december 26.
Dr. Kenessey Kálmán	helyettes	1918. december 26.	1920. május

1919-ben az igazságügy-miniszter a Veszprémi Törvényszékhez tartozó Zirci Járásbíróóság területére egy közjegyzőt nevezett ki, s e rendelet következtében a veszprémi állami közjegyzőség hatásköre a veszprémi, a balatonfüredi és az enyingi járásbíróóságok területére korlátozódott.

Veszprém I. számú közjegyzői állás 1920-tól			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Nagy Péter	közjegyző	1920. május 12.	1932. január 4.
Dr. Durkó Sándor	közjegyző	1932. január 28.	1936. szeptember 9.
Dr. Weidlich Lajos	közjegyző	1937. január 4.	1939. január
Dr. Tóth Lajos	közjegyző	1939. február 6.	1950. augusztus

Veszprém II. számú közjegyzői állás 1920-tól			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Kenessey Kálmán	közjegyző	1920. január	1920. október

Dr. Mezsiczky Károly	helyettes	1920. október	1921. április
Dr. Lécfalvi Bodor Ferenc	közjegyző	1921. május 1.	1929. április 12.
Dr. Nagy Péter	közjegyző	1929. április	1932. február
	(mindkét veszprémi iroda vezetése)		
Dr. Horváth Béla	közjegyző	1932. február	1944.*
Dr. Konrád Gyula	közjegyző	1947. május 14.	1950. január 17.

*A Veszprémi II. sz. állást egészen 1947 májusáig nem töltötték be.

1920-ban, a veszprémi, a balatonfüredi és az enyingi járásbíróságok területére Veszprém székhellyel második közjegyzői állás létesült, ettől kezdve két közjegyzői állás működött a városban.

Pápa I. sz. közjegyzői állás

Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Zarka Dénes	közjegyző	1875. augusztus 1.	1889. április 16.
Sült József	közjegyző	1889. június 17.	1921. szeptember 7.
Konkoly Thege Sándor	közjegyző	1921. október 14.	1939. február 14.
Dr. Nagy Béla	közjegyző	1939. május 1.	1950.

Az 1874. dec. 18-án kiadott I.M. rendelet a Pápai Törvényszék területére egy közjegyzői állást létesített. 1875-ben a törvényszék megszűnésével illetékességi területe a Veszprémi Törvényszékhez lett csatolva, a közjegyző a pápai és devecseri járásbíróság területén dolgozott tovább.

1921-ben Devecserre is ki lett nevezve egy közjegyző, így a pápai közjegyző hatásköre csak a pápai járásbíróság területére korlátozódott.

Pápa II. sz. közjegyzői állás

Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Rédei Tibor	közjegyző	1944. április 1.	1950.
Dr. Nagy Béla	helyettes	1948.	

Egy 1943. sz. I.M. rendelet Pápa székhellyel II. számú közjegyzői állást rendszeresített, ez csak néhány évig működött.

Tapolca Név Státusz

Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Takács Jenő	közjegyző	1876. június 1.	1917.
Dr. Róth Aurél	közjegyző	1917. február 5.	1945.
Dr. Daróczy Kálmán	helyettes	1945.	1946. június
Dr. Veverán György	közjegyző	1946. július 1.	1950.

Tapolca és Sümeg 1874-ben a Zalaegerszegi Törvényszékhez tartozott. Az ez évi rendelet a Sümegi és Tapolcai Járásbíróság illetékességi területére Sümeg székhellyel egy közjegyzőt nevezett ki, majd 1876 júniusában a Tapolcai Járásbíróság területére egy közjegyzői állást létesített. 1878-ban az I.M. rendelet módosítása a sümegi állást megszüntette, a közjegyzői illetékességet a tapolcai álláshoz csatolta. 1892-ben azonban Sümegen már újra működött közjegyző.

1950-ben Tapolca és Sümeg is Veszprém megyéhez, így a Tapolcai Járásbíróság a Veszprém Megyei Bíróság alá került.

Sümeg			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Szücs Pál	közjegyző	1875.	1878.
Dr. Bárdi György	közjegyző	1892.	1905.
Dr. Szily Ferenc	közjegyző	1906.	1910.
Dr. Polgár József	közjegyző	1910.	1916.
Dr. Róth Aurél	közjegyző	1916. május 1.	1917. február 5.
Dr. Takács Jenő	közjegyző	1917. február 10.	1950. január 20.

Devecser			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Horváth Béla	közjegyző	1921. június 22.	1932. február 8.
Dr. Zakariás János	közjegyző	1932. február 15.	1941. június 19.
Dr. Priegl László	közjegyző	1941. szeptember 1.	1950.

1921-től folyamatosan működött közjegyzői állás.

Zirc			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Kölgýessy Adrián Mihály	közjegyző	1919. december 6.	1920. január 5.
Dr. Kenessey Kálmán	helyettes	1920. január	1920. október
Dr. Mezsiczky Károly	helyettes	1920. október	1921. április 12.
Dr. Marton Géza	helyettes	1921. július 16.	1921. szeptember
Dr. Májay Dezső	közjegyző	1921. szeptember 20.	1923.
Dr. Zimmermann Artur	közjegyző	1923. október 23.	1926. április 20.
Dr. Cseresnyés Jenő	közjegyző	1927. január 15.	1941.
Dr. Pulay József	közjegyző	1941. szeptember 29.	1950. február 6.

A Zirci Járásbíróság megalakulásával egy időben, 1919-től folyamatosan működött közjegyző is.

Balatonfüred			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
Dr. Zakariás János	közjegyző	1930. október 12.	1932. február 15.
Dr. Magyarai Ferenc	közjegyző	1932. március 3.	1936. augusztus 26.
Dr. Nagy Béla	közjegyző	1936. november 25.	1939. március 1.
Dr. Nemes	közjegyző	1939. július 4.	1942. április 25.
Kovács Kálmán			
Dr. Fejes János	közjegyző	1942. július 15.	1946. szeptember 24.
Dr. Bálint János	közjegyző	1946. október 21. **	

**1946–1950-ig az iratok hiányában nem lehet pontosan megállapítani, hogy működött-e más közjegyző. 1950-ben dr. Balogh Elek volt közjegyző Balatonfüreden.

Enying			
Név	Státusz	Mikortól	Meddig
vitész dr. Durkó Sándor	közjegyző	1929. október 1.	1932. január 28.
Nagylaki dr. Rácz Oszkár	közjegyző	1932. március 14.	1946.
Dr. Rátz Lajos	közjegyző	1946.	1950.

Enying székhellyel, az Enyingi Királyi Járásbíróság területén 1929-től működött közjegyző. A 4343/1949. M.T. rendelet az enyingi járást és járásbíróságot Fejér megyéhez csatolta.

FÜGGELÉK

Életrajzi adalékok

BÁLINT JÁNOS Balatonfüredi közjegyző 1946. október 21-étől.

BÁRDIÓ GYÖRGY Sümegi közjegyző 1892–1905-ig.

BERZSENYI LÁSZÓ Keszthelyi közjegyző 1921-től (10.780/1921. I.M.E.).

CSERESNYÉS JENŐ (*Felső-eőri Cseresnyés Jenő*) (Sz.: Debrecen, 1882. szeptember 24.) Lengyeltóti közjegyző 1925. június 13-ától (5654/1925. I.M.E. sz. a.), zirci közjegyző 1927. január 15-étől (14.025/1926. I.M.E. sz. a.), 1941. őszéig.

DARÓCZY KÁLMÁN Tapolcai helyettes közjegyző 1945-től (Szombathelyi Közjegyzői Kamara 28/1/1945. kjk. sz. határozat), 1946. júniusig.

DURKÓ SÁNDOR (*vitész Durkó Sándor*) (Sz.: Békés, Békés vármegye, 1887. április 1., Eh.: 1936. szeptember 9.) Enyingi közjegyző 1929. augusztus 30-ától (10.197/1929. I.M.E. sz. a.) lett kinevezve, október 1-jén kezdte meg működését,

*Bardió György sümegi közjegyző
1892–1905-ig*

1932. január 28-áig. Veszprémi közjegyző 1932. január 28-ától (287/1932. I.M.E. sz. a.) haláláig.

FEJES JÁNOS (Sz.: Nagyszokoly, 1877. december 13.) Balatonfüredi közjegyző 1942. július 15-étől (22.913/1942.), 1946. szeptember 24-éig.

HORVÁTH BÉLA (Sz.: Nyíregyháza, Szabolcs vármegye, 1880. április 10.) Devecseri közjegyző 1921. június 22-étől, 1932. február 8-áig. Német nyelvű engedéllyel 1929-től rendelkezett. Veszprémi II. sz. közjegyző 1932. február 8-tól (795/1932. I.M.E. sz. a). A kinevezést a 17.707/1944 I.M.E. rendelet 1944. május 31-én hatálytalanította. Az igazságügy miniszter 4285/1947. leirata szerint: ismeretlen helyen és ismeretlen időpontban elhalálozott. A bíróság a halál időpontját 1944. augusztus 25. napjára tette.

KENESSEY KÁLMÁN (Eh.: 1920. október 3.)

Édesapja Kenessey Móricz veszprémi közjegyző. Veszprémi helyettes közjegyző 1918. december 26-ától (Szombathelyi Kir. Kamara 344/918. k. k. sz. végzés). A 4878. sz. I.M. rendelet második állást is rendszeresített a városban, s erre az I.M.

7192/1920. sz. rendelettel 1920. június 23-án végleges kinevezést kapott. 1920 elején mindkét veszprémi állást, valamint helyettesként januártól októberig a zirci állást is ő töltötte be.

KENESSEY MÓRICZ (Sz.: Szilasbáthás ma Mezőszilas, 1837. november 13., Eh.: 1918. december 26.) Édesapja Kenessey Antal szolgabíró, később a veszprémi császári és királyi úrbéri törvényszék elnöke volt. Édesanyja Csapó Anna. A Kenessey család a Dunántúl egyik legrégebbi nemesi családja volt, kiterjedt birtokaik Fejér, Győr, Sopron, Somogy és Veszprém vármegyékben terültek el. Kenessey Móricz a Pápai Református Kollégiumban végezte középiskolai tanulmányait, majd jogi tanulmányai befejezése után a nagyvázsonyi kerület szolgabírója lett. Később köz- és

*Kenessey Móricz veszprémi
királyi közjegyző 1875–1918-ig*

Dr. Kenessey Móricz veszprémi királyi közjegyző által 1877-ben készített közjegyzői okirat hátoldala a pecséttel és bélyegzővel

váltóügyvédként tevékenykedett, s kiterjedt családjá ügyeit is intézte.³ Az igazságügy-miniszter kinevezte Veszprém Vármegye tiszti főügyészének. Pap Emíliaival kötött házasságából 13 gyermeke született. Királyi közjegyzőnek Veszprémbe 1875-ben lett kinevezve. Működését 1875. augusztus 1-jén kezdte meg. 1884–1902-ig a Szombathelyi Királyi Közjegyzői Kamara elnöke, később kamarai elnökségi póttag, valamint kamarai titkár volt. Érdemei elismerése végett a kamara örökös díszelnöki címét kapta. 1917 júniusában a király udvari tanácsossá nevezte ki. Feleségével közös sírja a veszprémi Alsóvárosi temetőben található.

KONKOLY THEGE SÁNDOR Sz.: Komárom, 1876. november 23., Eh.: 1943. szeptember 24.) Nemesi család leszármazottja. Középiskoláit Komáromban és Budapesten végezte, jogi tanulmányait Budapesten. Az egyetem elvégzése után ügyvédjelöltként dolgozott. 1904-ben ügyvédi és bírói vizsgát tett, s Tatán ügyvédi irodát nyitott. 1914-től a honvéd gyalogezrednél teljesített szolgálatot. Katonai érdemérmet kapott, s a háború végén tartalékos századosként szerelt le. Nagyigmándi közjegyző 1918. szeptember 4-étől (12.566/1918. I.M.E. sz. a.), pápai közjegyző 1921. október 14-étől (20.558/1921. I.M.E. sz. a.), 1939. február 14-éig. 1925. szeptember 2-án református egyházmegyei tanácsbíróvá választották, éveken át a gyülekezet templomépítő bizottságának elnöke volt. Hosszú időn keresztül volt a Szombathelyi Királyi Közjegyzői Kamara elnökségi tagja. Komárom és Veszprém vármegyében törvényhatósági bizottsági tag, valamint Pápa megyei város képviselőtestületének választott

Konkoly Thege Sándor pápai királyi közjegyző 1921–1939-ig

tagja volt. 1928-tól német nyelvjoggal rendelkezett. 1932-ben közeleti és társadalmi tevékenységének elismeréséért magyar királyi főtanácsosi címet kapott. Budapest VI. ker. közjegyző 1939. februártól, ahol 67-ik életévében bekövetkezett haláláig dolgozott.

KONRÁD GYULA (Eh.: 1950. január 17.) 1927. december 14-étől közjegyzőjelöltként működött, hivatalos esküjét 1947. május 14-én tette le. Veszprémi II. sz. közjegyző 1947. május 14-étől haláláig.

KÖLGYESSY ADRIÁN MIHÁLY Zirci közjegyző 1919. december 6-ától, 1920. január 5-éig. Ceglédre helyezték.

LÉCFALVI BODOR FERENC (Eh.: 1929. április 12-én) Kézdivásárhelyi, majd veszprémi II. közjegyző 1921. május 1-jétől (4214/1921 I.M.E. sz. a.), 61 évesen bekövetkezett haláláig.

MAGYARY FERENC (Sz.: Nagyenyed, Alsó-Fehér Vármegye, 1879. október 26.) Balatonfüredi közjegyző 1932. március 3-ától (1272/1932. I.M.E.), 1936. augusztus 26-áig, vasvári közjegyző 1936. augusztus 26-ától (14.850/1936. I.M.E. sz. a.), majd kapuvári közjegyző 1942-től.

MÁJAY DEZSŐ Zirci közjegyző 1921. szeptember 20-ától 1923-ig, majd kapuvári közjegyző 1923-tól (14894/1923. I.M.E.).

MARTON GÉZA Zirci helyettes közjegyző 1921. július 16-ától (56/2/1921), 1921. szeptemberig.

MEZSICZKY KÁROLY Veszprémi II. helyettes közjegyző és zirci helyettes közjegyző 1920. októbertől (228/1920) 1921. április 12-éig.

NAGY BÉLA (Sz.: Budapest, 1900. január 11.) Balatonfüredi közjegyző 1936. november 25-étől (17.030/1936. I.M.E. sz. a.), 1939. március 1-jéig, majd pápai közjegyző 1939. május 1-jétől, 1950-ig. 1943-tól református egyházkerületi gazdasági tanácsadó. 1948-ban mindkét pápai közjegyzői irodát vezette. A 4090/1949. Korm. rend. alapján állami közjegyző lett.

NAGY PÉTER (*Szamolyai Nagy Péter*) (Eh.: 1932. január 4.) Zentai közjegyző 1915. augusztus 1-jéig, majd kulai közjegyző 1920 májusáig. Veszprémi I. sz. közjegyző 1920. május 12-étől (38.115/1919 sz.) 1932. január 4-én, 72 éves korában bekövetkezett haláláig. 1920-ban 500 koronás pályadíjat tűzött ki a Pápai Református Kollégium diákjai számára „*Csonka Magyarország nem ország címmel.*”⁴ 1923-ban kormányfőtanácsosi címet nyert, s ebben az évben megválasztották a Veszprémi Református Egyházmegye világi tanácsadói, majd 1928-tól világi tanácsbírói tiszterre. 1929. áprilistól 1932. január 4-éig a veszprém II. sz. közjegyzői irodát is vezette.

NEMES KOVÁCS KÁLMÁN (Sz.: Miskolc, 1880. december 28.) Balatonfüredi közjegyző 1939. július 4-étől (10.070/1939.), 1942. április 25-éig, majd pécsi közjegyző 1942. áprilistól (16.645/1942.).

PRIEGL LÁSZLÓ (Sz.: Arad, 1900. április 3.) Devecseri közjegyző 1941. szeptember 1-jétől (31.789/1941.) a korszak végéig.

PULAY JÓZSEF (*Nemespulai Pulay József*) (Sz.: Nagyigmánd, 1903. február 8.) Zirci közjegyző 1941. szeptember 29-étől (31.788/1941.), 1950. február 6-áig. 1941-től német nyelvű oklevelek írására hitelesítve. 1945. március 15-én felsőbb parancsra bevonult katonának, s 1945. április 15-én tért vissza. Dr. Szigethy László, a Zirci Járásbíróság elnöke jelentéséből kiderül: *Zircre 1945. március 23-án bevonult az orosz hadsereg, s ezt megelőzőleg nagy harcok folytak a községben. Sokan családostól az apátságban találtak menedéket a szőnyegbombázás elől. Mikor 8 nap elteltével visszaköltözött lakásába, látta, hogy Dr. Pulay József közjegyző udvari épületben lévő irodáját teljesen feldúlták, az iroda bejárati ajtaját felfeszítették, az összes szekrényt, így a páncélszekrényt is feltörték, azok tartalmát a helyiségben szétszórták, úgy, hogy ott a teljes feldúltság és pusztulás képét találták.*⁵

1945. április 29-én Veszprém Vármegye főispánja ideiglenesen kinevezte Veszprém Vármegye zirci járás főszolgabírájává. 1945. július 1-jével dr. Pulay József lemondott a főszolgabírói tisztségéről, visszautasította a főjegyzőséget, s 1945. június 2-án újra megnyitotta közjegyzői irodáját,⁶ egészen 1950. február 6-áig. A 4090/1949. Korm. sz. rendelet alapján állami szolgálatba nem lett átvéve, közjegyzői működését 1950. február 6-án megszüntette. Később mint helyettes működött Veszprémben.

RÁTZ LAJOS Enyingi közjegyző 1946-tól 1950-ig.

RÁCZ OSZKÁR (*Nagylaki Rác Oszkár*) Enyingi közjegyző 1932. március 14-étől 1946-ig.

RÉDEI TIBOR (Sz.: 1905. április 8.) 1923-ban a pápai bencés főgimnáziumban érettségizett, majd ügyvédi tanulmányokat folytatott. 1932. július 16-án Domonkos Emmával kötött házasságából 5 gyermeke született. 1936. júliusában sikeres ügyvédi vizsgát tett, majd augusztusban megnyitotta ügyvédi irodáját Pápan. 1936. szeptemberben a főispán vármegyei ügyésznek nevezte ki. 1938 márciusában az igazságügy miniszter a pápai magyar királyi járásbíróság ügyészi megbízottjának nevezte ki. 1942. március 15-én az újonnan megalakult Nemzeti Munkaközpont pápai szervezetének elnöke lett, majd 1943-tól a Pápa és Vidéke Ipartestület ügyésze. 1944. január 27-én (37.462/1944) Magyarország Kormányzója királyi közjegyzőnek nevezte ki, április 1-jével megnyitotta közjegyzői irodáját. Így a városban II. közjegyzői hivatal is működött. Ekkor lemondott az ipartestületi ügyészi tisztségről, de a testületnek továbbra is tagja maradt, s érdemei elismerése végett tiszteletbeli ügyészi rangot kapott. Ugyanebben az évben a Belvárosi Katolikus Kör elnökségi tisztségét vállalta magára. 1946-ban hadifogságba került,⁷ majd 1948-ban ideiglenesen felfüggesztették közjegyzői tevékenységéből,

helyettesítésére dr. Nagy Béla pápai közjegyzőt nevezték ki.⁸ Rédei Tibor 1950-ig működött (működésének megszűnésével a pápai II. sz. közjegyzői állás is megszűnt).

RÓTH AURÉL (Sz.: Székesfehérvár, 1876. szeptember 27.) Sümegi közjegyző 1916. május 1-jétől, 1917. február 5-éig, majd tapolcai közjegyző 1917. február 5-étől, 1945-ben bekövetkezett haláláig.

SAÁRI VINCE Keszthelyi közjegyző 1875-től 1921-ig.

SÜLT JÓZSEF (Eh.: 1921. szeptember 7.) Az esztergomi bencés gimnázium elvégzése után jogi egyetemet végzett. Fiatal bíróként kapott állást a Pápai Királyi Járásbíróságon. Pápai közjegyző 1889. június 17-étől, haláláig. A város képviselőtestületének tagja, a jogügyi bizottság elnökségi tagja, a közigazgatási bizottság tagja, a szabadelvű párt oszlopos tagja, a koalíció idején a függetlenségi párt elnöke, majd a munkapárt vezető tagja volt. A helybeli római katolikus hitközség elnöke, és két évtizeden át elnöke volt a helybeli úri Kaszinónak, valamint a Pápai Takarékpénztár felügyelő bizottsági elnöki tisztét is betöltötte. Közéleti tevékenysége miatt királyi tanácsosi címet kapott. Neugebauer Leonával 42 éven át tartó házasságából három fia született.

SZILY FERENC Sümegi közjegyző 1906–1910.

SZÜCS PÁL Sümegi közjegyző 1875–1878.

TAKÁCS JENŐ Tapolcai közjegyző 1876. június 1-jétől 1917-ig.

Takács Jenő tapolcai királyi közjegyző 1875–1917-ig

TAKÁCS JENŐ Sümegi közjegyző 1917. február 10-étől 1950. január 20-áig.

TÓTH LAJOS (Sz.: Szerencs, 1881. február 16.) Tokaji közjegyző 1937-től (20.478/1937. I.M.E. sz. a.), majd veszprémi I. sz. közjegyző 1939. február 6-ától, 1950. augusztusáig, amikor befejezte működését.

VEVERÁN GYÖRGY Tapolcai közjegyző 1946. július 1-jétől, 1950-ig (állami szolgálatba lépett).

WEIDLICH LAJOS (Sz.: Szentgotthárd, 1889. november 27.) Veszprémi I. sz. közjegyző 1937. január 4-étől (17.029/1936 I.M.E. sz. a.), 1939. januárig, majd magyaróvári közjegyző 1939-től. Német nyelvjoggal rendelkezett 1934-től.

ZAKARIÁS JÁNOS (Sz.: Brassó, 1867. szeptember 12.) 1926-tól német nyelvű okiratok kiadására volt minősítve. Balatonfüredi közjegyző 1930. október 2-ától (okt. 2-án lett kinevezve, 12-én kezdte meg működését), 1932.

február 15-éig. Devecseri közjegyző 1932. február 15-étől, 1941. június 19-éig. Pestszenterzsébeti közjegyző 1941. június 19-étől (27.082/1941. I.M.E. sz. a.).

ZARKA DÉNES Pápai közjegyző 1875. augusztus 1-jétől 1889. április 16-áig. A Pápai Lapok, a Pápai Hírlap, a Pápai Közlöny, valamint a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap is több ízben beszámolt közéleti szerepléseiről. Az 1885-ös évben gróf Esterházy Móricz földbirtokos után ő volt a város legtöbb adót fizető képviselője. Ebben az évben Veszprém vármegye legtöbb államadót fizető bizottsági tagjainak a névsorában is szerepel 1991 frt., 98 kr-al (ekkor Kenessey Móricz veszprémi közjegyző 1439 frt 48 kr-t adózott). 1886. évben a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap arról számol be, hogy világi tanácsbíróvá választották.⁹ Felesége Tarczy Lenke (Tarczy Lajos a Dunántúli helvét hitvallású Egyházkerület Pápai Főiskolájának tanára, a Magy. Tud. Akadémia rendes tagja, királyi tanácsos). Budapest-Józsefvárosba helyezték át 1889. április 16-án. Erről így számol be a helyi hírlap: *„Zarka Dénes pápai királyi közjegyző kedden távozik városunkból, hogy elfoglalja új állását Budapesten. A köztisztelőben álló család a hét folyamán bucsulátogatást tett városunk több előkelő családjánál. Amennyire örülnek előléptetésének, annyira fájlalják a veszteséget, mely városunkat eltávozásakor éri. Mert pontos és csinynyal dolgozó hivatalnokot birt benne a város, és előkelő tagot a társadalom.”*¹⁰

ZIMMERMANN ARTUR (*Aurél*) (Sz.: Sálniczbánya, Szepes vármegye, 1887. január 9.) Zirci közjegyző 1923. október 23-ától (32.787/1923. I.M.E. sz. a.), 1926. április 20-áig. Körmenyi közjegyző 1926. április 20-ától (3314/1926. I.M.E. sz. a.). Német nyelvjoggal 1920-tól rendelkezett.

JEGYZETEK

¹ Királyi Közjegyzők Névkönyve 1875–1935., MNL Vas Megyei Levéltára IX.315. 26. kötet, valamint 1935–1949. 28. kötet.

² MNL VeML VII.9.a. A Tapolcai Járásbíróság iratai. Elnöki iratok.

³ MNL VeML XIII.36. A Kenessey-család iratai.

⁴ Dunántúli Protestáns Lap XXXI. évf. 23. szám. Pápa, 1920. december 25.

⁵ MNL VeML VII.7.a. 1945.El.IX.A.4 szám. Jegyzőkönyv. Felvette a zirci járásbíróság elnöke Zircen 1945. évi május hó 10. napján, Dr. Pulay József zirci közjegyző irodájának a háborús események következtében történt részleges pusztulásáról.

⁶ MNL VeML XXV.11.b. Zirci Járásbíróság iratai 132/1945.

⁷ Pápai Néplap II. évf. 47. szám. 1946. november 24.

⁸ Pápai Néplap IV. évf. 20. szám. 1948. május 16.

⁹ Protestáns Egyházi és Iskolai Lap XXIX. évf. 4. sz. Bp., 1886. jan. 24., XXIX. évf. 20. sz. Bp., 1886. május 16.

¹⁰ Pápai Hírlap II. évf. 16. szám. 1889. április 21.

Egy „kicsiny, kedves zászlós” a veszprémi 31. honvédgyalozezredből

VARGA JÓZSEF

AZ 1914-BEN KEZDŐDŐ 'NAGY HÁBORÚ' TÖRTÉNESEIRE EMLÉKEZNI becsületbeli ügy. Nem ellenségképet kell alkotnunk, nem viaskodnunk kell nézetekkel, nemzetekkel, hiszen az egykor egymással szemben álló katonák is sok helyütt közös sírban várják a feltámadást. De emlékeznünk kell rájuk, küzdelmeikre, szenvedéseikre és harcaikra, s hinnünk kell, hogy az egykori ellenségeskedést „békévé oldja az emlékezés.” A hősök előtti tiszteletadást, az áldozatok emléke előtti kegyeleti főhajtást szolgálhatja a fellelhető relikviáknak, így a lövészárkokban írt, ma már sokszor csak töredékeiben olvasható naplónak bemutatása is.

Jelen írásomban a győri Mórítz Lajosnak, a veszprémi 31. honvédgyalozezred egyik hősi halottjának az utókorra maradt néhány képeslapja és frontnaplója tartalmának feltárásával igyekszem hozzájárulni a háború poklait megjárta egykori harcosokról történő méltó emlékezéshez.

De ki is volt Mórítz Lajos? 1898. január 26-án született Győrben (édesapja Mórítz Péter szabómester, édesanyja pedig az apa második felesége: Zimmer Rozália). A kis Lajos születésekor a család Győr belvárosában (Arany János utca 28.) lakott, ezért elemi iskoláit is a Belvárosi Római Katolikus Elemi Fiúiskolában kezdte. Kiválóan tanult (az ötödik évfolyam év végi bizonyítványában 14 tárgyból volt kitűnő, és a többi 7 tárgyból is jeles), ezért nem véletlen, hogy az 1909/10. tanévben már a Győri M. Kir. Állami Főreáliskola I.B. osztályosai között találjuk. Közben a család átköltözött a lendületesen fejlődő nádorvárosi részre, a Hosszú utca 30. szám alá, az úgynevezett Grünwald-házba. De sajnos a szorgalmasan tanuló diákot rövidesen nagy trauma érte: 1910. október 10-én elveszítette édesanyját, aki már évek óta nehéz harcot vívott a tüdőbetegséggel. Mórítz Lajos élete megváltozott, érdeklődése a tanítói hivatás felé fordult, ezért az 1913/14. tanévben a M. Kir. Kath. Tanítóképző-Intézet első évfolyamára iratkozott át. Példamutató magatartást és szorgalmat tanúsított, diáktársai közé gyorsan beilleszkedett, szolid természete, szorgalma, megbízhatósága, segítőkészsége miatt szerették tanárai és tanulótársai egyaránt.

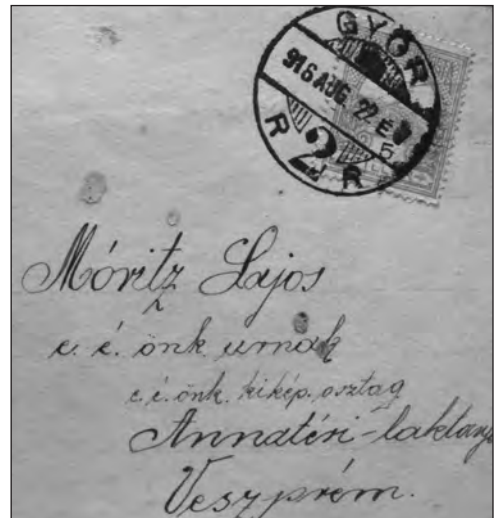
Természetesen a tanítói pályára készül Mórítz Lajosra is hatottak a háborús események. Ennek következtében a harmadik évfolyam végén, az 1916 márciusában Győrben tartott népfelkelési szemlén önként jelentkezett katonának. Májusban (a

Mórítz Lajos (X) barátai körében (1916)

már 1915. január 26-án megjelent 913. sz. miniszteri rendelet, vagyis az úgynevezett „szükségrendelet” előírásai szerint) elvégezte a hadi tanfolyamot a IV. évfolyamról, és június 24-én a magyar tannyelvű elemi népiskolákba szóló tanítói oklevelet szerzett, melyet az anyakönyvi bejegyzés szerint július 1-jén kézbesítettek ki lakcímére, mivel időközben ő már be is vonult kiképzésre. Egyébként a győri katolikus fiú tanítóképzőben – mint azt Jakab Ferenc, az intézet igazgatója feljegyezte – a háború egyrészt sok nehézséget okozott ugyan, de jó szolgálatot is tett a

hazaszeretetre nevelés terén, „*lángra lobbantva oly sok honfíui erényt, mint a hősiesség, áldozatkészség, a lelkesedés nemzeti ügyünk s a szeretet a trón és a haza iránt*”.¹ Mindennek hatásaként a háborús évek alatt 105 tanítóképzős növendék öltötte magára a csukaszürke egyenruhát (közülük 8 fiatal fiú áldozta életét a harcok során).

Mórítz Lajos veszprémi címe

Egyéves önkéntesként történt bevonulását követően Mórítz Lajos Veszprém „háziezredébe”, vagyis a 31. honvédgyalozezred kötelékébe került, s megkezdődött a kiképzése. A neki küldött, s egyik leánytestvére családjánál fennmaradt üdvözlőlapok tanúsága szerint Veszprémben az Anna téri laktanya lett az „otthona”.

A veszprémi kiképzés alatt írt feljegyzéseiben egyetlen szóval sem panaszkodott a katonai élet nehézségeiről. Például amikor 1916 júliusának végén Veszprémből a Balatonig meneteltek teljes felszerelésben, akkor is csupán ennyit írt Mária nevű lánytestvérének egy balatoni üdvözlőlapon: „Üdvözet a távolból. Ide már voltunk. Elég nehéz volt a teljes felszerelést 14 km-re vinni. Hazafelé 12 óraker (éjjel) éjjeli gyakorlat lesz. Most megyünk fürödni a Balatonba. A papának kezét csókolom és titeket üdvözöllek: Lajos”.

Társaival együtt természetesen vette tudomásul a megváltozott körülményeket, s bár a „Jeruzsálem-hegy” és a „Gulyadomb”, vagyis a kiképzés nehezebb helyszínei őt is kellően kifáraszthatták, a lelkesedéssel teli, romantikus gondolkodású és mindig mosolygó, vidám természetű fiatalember Margit nevű testvérének 1916. július 30-án küldött egyik üdvözlőlapján is csupán ennyit említett meg minderről: „Szívélyes üdvözetét küldi a púpos Veszprémből fivéred: Lajos.”

Nővéreinek küldött „divatos” képeslapjainak soraiból tudható, hogy az 1916. év folyamán többször volt Győrben egy-egy nap szabadságra. Ekkor bizonyára részletesen elbeszélte a kiképzésen történeteket, majd felkereste kiterjedt baráti körét, egy kicsit udvarolt lányismerőseinek, s legfőképpen felpakolt a veszprémi kiképzésen nélkülözött élelmiszerekből. Kiképzése kezdetén eleinte jó minőségű levélpapírt kért, aztán egyre többször szerepelt kérései közt az élelmiszer. Ez egy 18 év körüli egészséges, sokat mozgó, mindig éhes fiatalember esetében teljesen érthető, természetes. Álljon itt néhány idézet, mely egyrészt betekintést enged a kiképzés körülményeibe, másrészt az általa rendszeresen megfogalmazott kérések lényegébe: „Itt küldöm azt a lapot, amit igen akartál. A balatoni lapot megkaptátok? [...] a csomaggal ne várjatok míg elhozzák, én itt biztosan megkapom. Itt mindenki kap csomagot, csak én nem. Pedig már nincs semmi ruhám és ennivalóm sem. Küldhetek minden héten ennivalót, süteményeket és liptói túrót. És pénzem sincs, mert könyveket kellett venni. Itt mindent megkapok, és nem veszik el a csomag. Én nem jöhetnek ki és a többi sem, majd akkor írok és eljöhettek meglátni. [...] Maradok szerető testvéred: Lajos” (1916. július 12.). „Itt küldöm a lapot, amit kértél. Hanem csinálsz érte jó sok almás rétest ugye [...]? Ha sok tojásotok van, keményet küldhetnél. Én jól érzem magam, csak a rétest és a szalakóbit már megettem. Jó volna olyan sárga tészta is (nem piskóta). Maradok fivéred: Lajos” (1916. aug. 11.). „Szerencsésen megérkeztem, csak a fogport és az ecsetemet otthon hagytam. Légy szíves, majd küld el. Ma jól érezzük magunk és ma még bort is kapunk a libahús mellé. De azért a likőr meg a méz és a vaj jó volna, mert a kenyeret nem tudom mivel megenni [...]” (1916. aug.

Üdvözlő sorok a Balatonról (1916. július)

16.). „Már egy hete, hogy megérkeztem, eddig kórházban voltam a kezemmel, de már jó. Itt küldöm ezt a lapot, nem tudom ezt kérted-e [...]. Ugye sütsz érte jó képű süteményt? De már ne szalakóbit, hanem kiflit, kalácsot, pogácsát, meg olyan jó kenyeret [...]” (1916. október 21.).

Amikor egy-egy rövid szabadságáról visszaérkezett Veszprémbe, nővéreinek azonnal írt. Erre példa az alábbi két lap közel azonos szövege: Margitnak ezt írta: „Most érkeztem meg és már írok is. Ez a lap az utolsó, azután majd művész lapot küldök. [...] A csomagot alig tudtam elhozni, mert szétdőlt. De azért minden meg van. Egész jól érzem magam [...]” (1916. nov. 15.). Ugyanekkor Mariskát így értesítette: „Szerencsésen megérkeztem, de a télbe, mert itt fehér minden és folyton esik a hó. Majd a másik lapom már művész lap lesz. A papának kezét csókolom [...]”.

A levelek tanúsága szerint 1916. december végén, vélhetően szilveszterre is kapott szabadságot, mert 1917. január 4-én erről írt nővéreinek. Margitnak (féltestvérenek) így: „Szerencsésen megérkeztem, jó lett volna, ha a csomagot is elhoztam volna. De talán holnap már megkapom, mert ugye még tegnap d.u. feladtátok? A szvetterem is beletették ugye, meg a pogácsát? [...] Meg a szappant is elfelejtettem. Légy szíves intézd el!” Mariskának (édestestvérenek) pedig egy kicsit többet is elárult: „Szerencsésen megérkeztem, csak egész Veszprémig álltunk. Éppen jó hogy megjöttünk, akkor kerestek és a névsorolvasásnál már ott voltunk. Hát ti hogy érzitek magatokat? A csomagot már ugye elküldtétok? Ha a csomag megjön, úgy is írok levelet és abban többet írok. A papának kezét csókolom. Az otthoniakat üdvözlöm [...]”

A címzett már örvezető

További információkat rejtenek a Veszprémbe neki írt képeslapok is. Például egyik barátja soraiból tudható, hogy Móriza Lajos és társai a bevonulásukat követően nem kerültek azonnal beöltöztetésre (megj.: a nővéreinek írt lapon is láttuk, hogy ’szvettert’ kért), a kiképzés elején saját ruhájukban voltak. Ottó nevű barátja ezt írta neki 1916 júliusában: „Kedves Lajos. A papád azt mondta, hogy ha nem tudja csütörtökig a ruhát elkészíteni, elviszi ő maga hozzád, úgy hogy vasárnap (az ünnepélyen) felveheted [...]. Újság nincs, a lányokkal még nem beszéltem. Ölel: Ottó”

Aztán követhetjük a beöltöztetés és a „csillaghullás” eseményeit is: Horten-

Fejzetecím Mórítz Lajos feljegyzéseiből

zia nevű (talán egy kicsit féltékeny) barát-nője így írt neki még 1916 júliusában: „Lapját megkaptam, köszönöm. De az enyémet úgy látszik nem kapta meg, vagy arra válaszolt az Erzsinek? Mivel tölti el azt a hosszú napot és azt az igen rövid estét, be van már öltöztetve?

El sem tudnám képzelni, hogy milyen lehet katona ruhában [...]” Majd 1916. nov. 18. napján dátumozott üdvözlő lapján Hortenzia ezt jegyezte: „Lapját köszönöm, igazán szép lap. [...] Bizony már itt is havazik [...] Igaz, most gratulálok a csillagjának, mikor itthon volt, elfelejtettem [...]”

Igen, október végére Mórítz Lajos már örvezető lett, aki a levelezésen túl szorgalmasan írogatott kis füzetkéjébe, mégpedig hazafias tartalmú verseket, szerelmes verseket, továbbá a korabeli fiatalok által sokszor énekelt népdalokat, divatos slágerszövegeket, valamint nótákat és természetesen katonadalokat, „bakanótákat”.

A veszprémi kiképzés alatt vezetett kis noteszében a versek és dalok szövegét szép rendben lejegyezte. Ezek némelyike ma is közismert költők alkotása (Heine, Petőfi, Tompa stb.), de szerepelnek az adott korszakban népszerű, majd később többé-kevésbé feledésbe merült szerzők (köztük: Ábrányi Kornél, Balázs Károly, Csapó Jenő, Csergő Hugó, Endrődi Sándor, Imrédy László, Juhász Sándor, Kalmár Tibor, Kondor Ernő, Korda Pál, Kiss Ernő, Leitner Pál, Lévy József, Mendik Antal, Mikes Lajos, Radó Antal, Reviczky Gyula, Rudnyánszky Gyula, Szabolcska Mihály, Szentessy Gyula, Torkos László, Zerkovicz Béla, Zichy Géza stb.) művei is. A dalok és katonanóták közt több jelzetlen szöveg is van, ezek egy része magyar nóta, népdal, vagy ezeknek katonai témára és főleg a veszprémi 31-es gyalogezredre aktualizált szöveg. Íme néhány ilyen katonai témára átírt, s a veszprémi 31. honvédgyalogezrednél „bakanótává” lett dal Mórítz naplójából:

Már minálunk.

Már minálunk babám, már minálunk babám

Az jött a szokásba.

A lányok is mennek, a lányok is mennek

Most már sorozásra.

Huszár lesz a Marcsa,

Ugye milyen furcsa!
Aztán bevonulnak,
Sokat gyakorolnak
És fegyvert forgatnak.

Szánt az ökör

Szánt az ökör recece,
Csirreg, csattog a járom.
Kemény a föld a veszprémi határban.
Olyan kemény, még az eke se járja,
Minden lánynak recece, (– civil kuss!)
Önkéntes a babája.

Szagos a rozmaring

Szagos a rozmaring, földre hajlik az ága,
Kivált mikor őszi szellő fúj rája.
Fújjad szellő, úgy sem soká fújod már,
Letelik az idő, a harctérre megyünk már.

Jaj de szépen legel százados úr pej lova.
Azt sem tudja, hol fekszik a gazdája.
Ott fekszik egy rezgőnyárfa tövében,
Három éles golyó van a szívébe löve.

Mikor engem besoroztak

Mikor engem besoroztak, virágzott az erdő.
Sírt a babám, hullt a könnye, mint a záporosó.
Sírva-ríva panaszkodott az édesanyjának,
Jaj Istenem besorozták a babámat katonának.

Tartalékos az iskola, tiszték nőnek benne.
Jobb szeretném, ha helyette a bajuszom nőne!
Ablak alatt sóhajtoznak barna lányok, s szőkék,
Hej, ha én egy ciki-cuki tartalékos
tisztjelöltet össze-vissza csókolhatnék!

Ez a kislány

Ez a kislány alig tizenhat éves,
Azt sem tudja kibe legyen szerelmes.
Alig cseperedik fel, már őnéki puszi kell,
Már őnéki harmincegyes baka kell.

Már ezután

*Már ezután úgy élem világom,
Extra sapkám a szememre vágom,
Jobb szememről a bal szememre vágom,
Csak a menteszázad indulását várom.*

A veszprémi önkéntesek által sokszor énekelt és Mórítz Lajos kézírással lejegyzett, jellegzetesen veszprémi katonanótákból is álljon itt két példa:

Nincsen párja

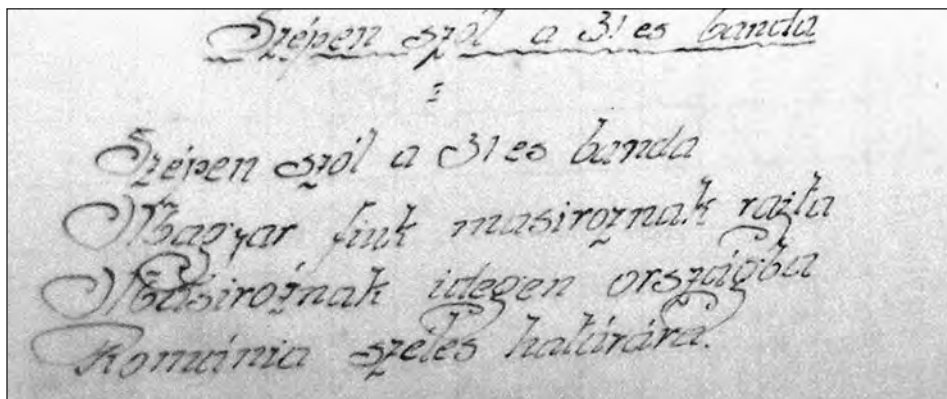
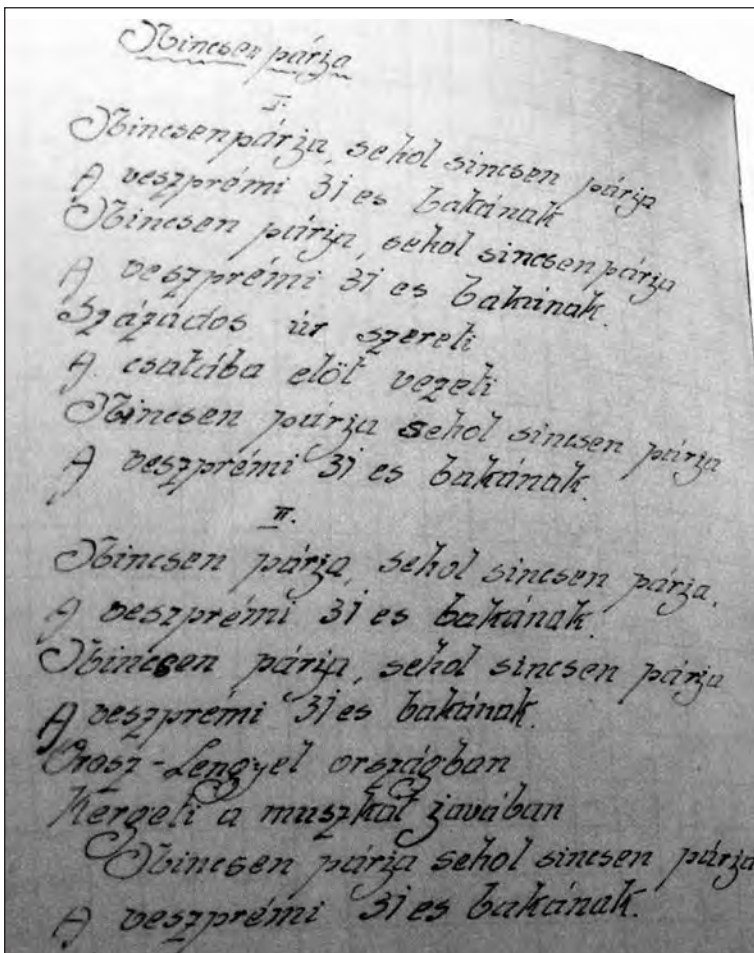
*Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának.
Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának.
Százados úr szereti,
a csatába elől vezeti.
Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának*

*Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának.
Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának.
Orosz-Lengyel országban
kergeti a muszkát javában.
Nincsen párja, sehol sincsen párja
a veszprémi 31-es bakának*

Szépen szól a 31-es banda

*Szépen szól a 31-es banda,
Magyar fiúk masíroznak rajta.
Masíroznak idegen országba,
Románia széles határába.*

*Jaj Istenem, de rossz lesz megszokni,
De rossz lesz majd román lányt szeretni.
Ha ölelem, karjaim reszketnek,
Ha csókolom, könnyeim peregnek.*

Mórítz, az egy éves önkéntes szakaszvezető

Az 1916-ban Veszprémben szinte kalligrafi-
kus szépírással lejegyzett bakanótái többnyire
vidámak, érezhető, hogy a kiképzésen részt
vevő tanító élvezettel, nagy műgonddal gyűj-
tötte és jegyezte le ezeket, s vélhetően ugyan-
ilyen lelkesen énekelte menetelés közben
frontszolgálati tapasztalattal még nem rendel-
kező katonatársaival együtt. A kiképzésen
tanúsított szorgalma és teljesítménye is kiváló
volt, 1916 végére már szakaszvezető lett.

Aztán 1917 januárjának közepétől az 1. pót-
század tagjaként (a kiképzés újabb időszaká-
ban) már Gyomán jegyzett le hasonló gondos-
sággal néhány dalt és verset, de ezek hangula-
ta már kevésbé vidám, ott settenkedik bennük
a közeli harcba indulás, az elmúlás gondolata
is. Petőfi: Szeptember végén c. verse mellett
ott találhatjuk például az alábbi:

Tábori posta

*Elhallgattak a halál orgonái,
A csatatérre ráfeküdt az éj.
Újult harcokra új erőt szerezni
A fáradt harcos nyugovóra tér.*

*De ni-ni, ott az árokban, a sárban,
Az éjszakában valami mozog,
A nyugalomnak csöndes éjjelén
Mit virrasztotok árva harcosok?*

*Meglátja őket a kíváncsi hold is,
Közelebb küldi sugarát oda,
S a hold fényében, harcok éjjelében
Levelét írja három katona.*

*Csupasz képű ifjú legény az egyik,
Tavaly még iskolába járt talán,*

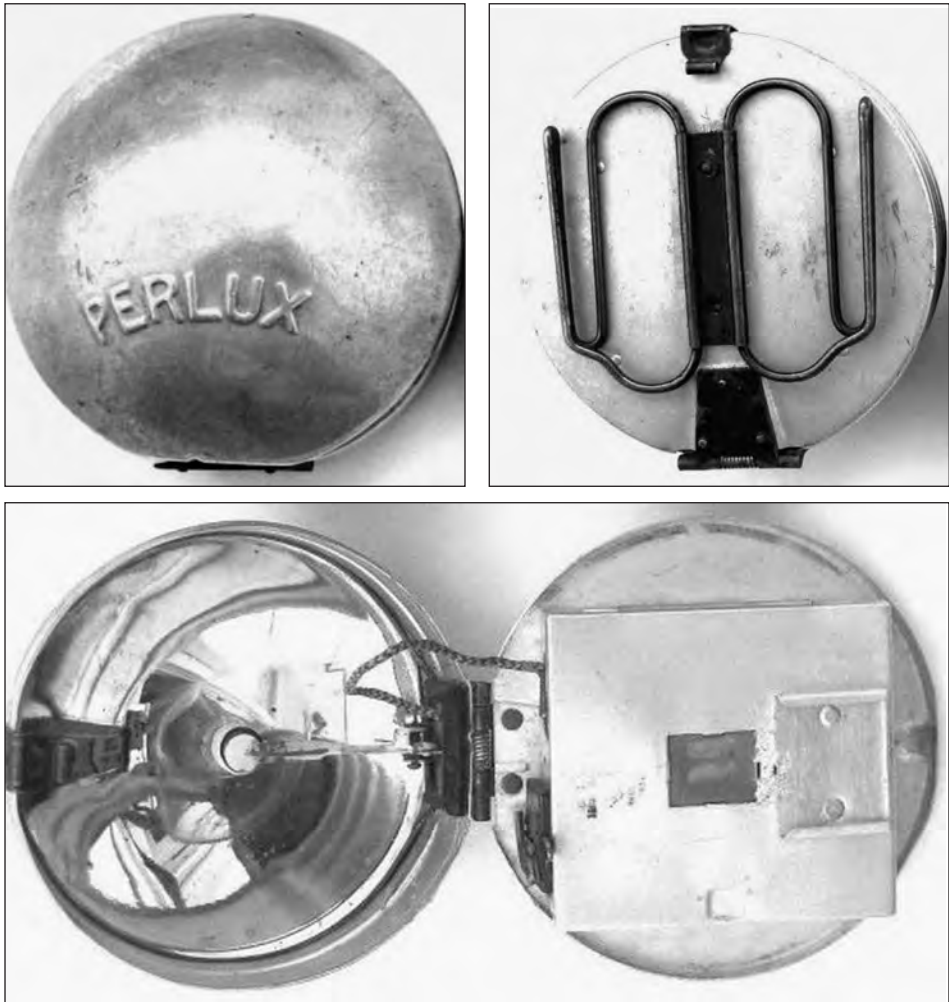
*Szempilláján könnyecseppek remegnek,
Amint leírja: „Te drága kisleány!”*

*A csatatéren írom ezt a pár sort,
Istennek hála, élek, s jól vagyok.
Drága lánykám, ne aggódjon értem,
A jó Isten soha el nem hagyott.*

*A kis legénynek szeme könnybe lábad,
És írna még, kiöntné szívét,
De férfi lakik az ifjú lélekben,
A bánatot páraként űzi szét ...*

Nem csupán a levelezési cím és a kiképzés helyszíne változott meg, de a Győrbe küldött képeslapjainak tartalmán is érezhető, hogy változás történt a katonáskodás körülményeiben. Nehezebb lett az élet, szigorodott a kiképzésük is. Ezt szemlélteti néhány idézett mondat Gyomáról írt soraiból: „Nem panaszkodhattok, hogy nem írok művészlapot. A levelemet megkaptátok? Arra kérek, hogy (Sanyi, Limpeck) talán azok eljönnek és elhozzák a csomagot. Azoknak kevés az utazás, és mond meg nekik, hogy szeretném, ha beszélhetnék. Mi nem a legjobban érezzük magunkat, még most is a padlón alszunk [...]” (1917. jan. 25.). „A levelet megkaptátok, és amit kértem, küldtök ugye? Csak még arra kérek, hogy mondd meg a papának, hogy jó vastag kapcákat és „Perlux” zseblámpát² is legyen szíves küldeni egy pár elemmel. De a csomaggal és pénzzel siessetek, hogy megkapjam. Szólj a Pepi néninek, talán ő is ad [...]” (1917. jan.26.).

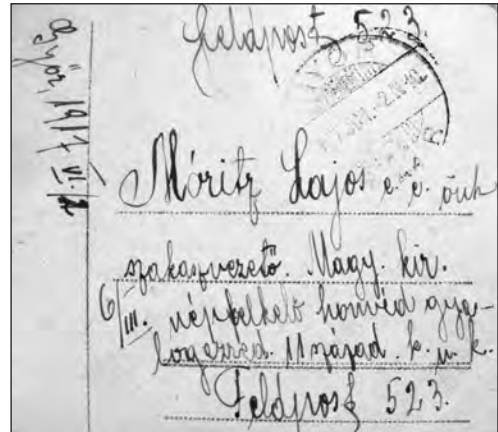
„Bizonyára már megkaptátok a levelet, amit írtam. Mire ezt a lapot megkapjátok, fel is adhatjátok a csomagot, ha ugyan küldtök. Már kérni sem merek. De igen jól esne! Én ezt a kosztot nem tudom megenni. Múltkor is rosszul lettem tőle. De amennyi kenyeret és húst tudtok, küldjete legyetek szívesek. A levélben úgy is megírtam, február 26-ig itt maradunk. A csomag hat napig jön. Most jó volna egy olyan első sonka, amilyent bevonuláskor hoztam, meg jó sok töpörtyű meg szalonna, minden, ami hús! Tészta csak töpörtyűs pogácsa. Mást nem is kérek, csak enni-valót, de azt amennyit csak tudtok. Ha a papa tud pénzt is küldeni, igen jó lenne. Mert a pénzem, míg itt leszünk, elég lesz, de míg továbbképzésre leszünk is kellene egy kis pénz. Még 26-áig itt maradunk, addig ha lehet jöjjön el valaki. Megnézhetitek Gyomát, az Alföldet télen. Mi nem kapunk szabadságot, pedig jó lenne hazamenni. De mindegy, itt is jó, ha muszáj. Dohányból ne feledjete, de jó sokat [...]” (1917. febr. 14.). „Ugye az expressz levelet már megkaptátok? De ha eddig nem küldtetek, most már ne küldjete semmit. Ma d.u. 4 órakor indulunk a

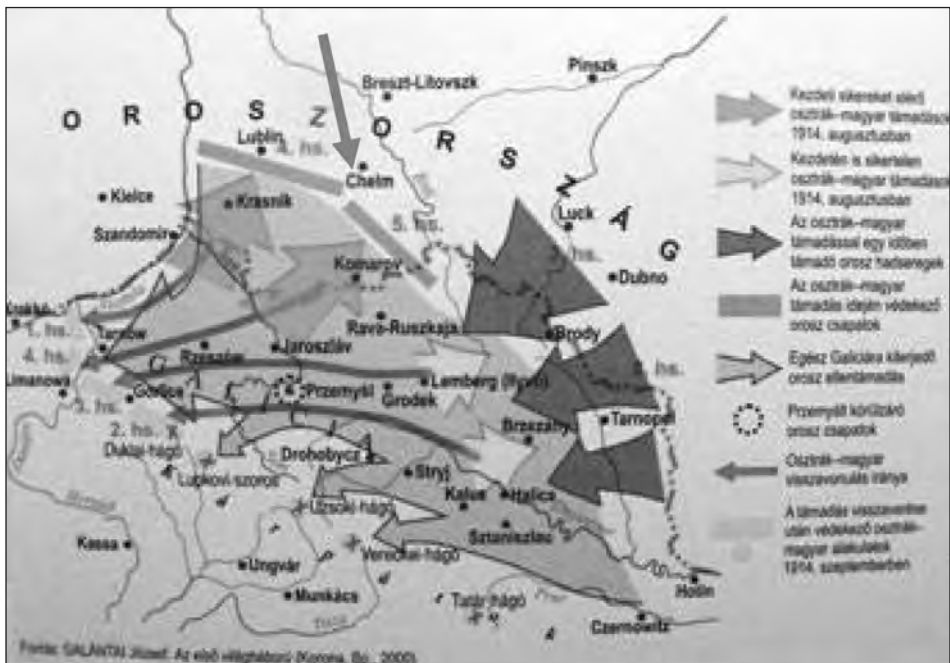
Perlux típusú zseblámpa elől- és hátulnézetben, valamint nyitott állapotban

harctérre. Éppen a születésnapomon! Még jó lett volna, ha a pénzt megkapom, de már késő [...]” (1917. febr. 26.).

És Móritz Lajos önkéntes honvéd tisztjelölt képzése ismét máshol folytatódott, azonban már nem elméleti szinten, iskolai tanfolyamokon, hanem sokkal nehezebb körülmények között: a harctéren. A M. kir. 6/III. népfelkelő honvédgyalogezred 22. pótzászlóalj 11. századának 3. szakaszával Galíciába induló győri fiatalember új szolgálati helye Chelm³ lett. Ezt induláskor még nem tudták a család tagjai, csupán az új elérhetőséget, a tábori posta számát kapták meg, erre címezték leveleiket.

Mórítz Lajos elérhetősége a tábori postán

Harcok Galíciában (Breszt-Litovszk alatt a Brug partján Chelm)

Zubbonya zsebében ott lapult egy kis notesz, melybe szinte naponta jegyezte fel tintaceruzával az eseményeket. Harctéri naplója a háborús körülmények között erősen megrongálódott, első néhány oldala hiányzik, több oldal alig, vagy egyáltalán nem olvasható ma már. Azonban a töredékes részek ellenére is jól nyomon követhető

tők a frontra indulás és a Galícia felé vonulás eseményei, nehézségei, továbbá a fronton töltött időszak Mórítz Lajos által átélt történései.

Az 1917. február 26-án történt bevonulást követően 27-én indult velük a vonat Galícia felé. Viszontagságos úton Szolnok – Kassa – Kamionka-Wielka – Lublin – Chelm (Cholm) érintésével zötykölődtek egészen Breszt-Litovszkig. Eredetileg Chelmben kellett volna kirakodniuk, de bizonyára a katonai helyzet nem engedte, ezért folytatták útjukat Breszt-Litovszkig. Itt nem a városban kaptak szálláshelyet, hanem a város melletti erődben. Minderről Mórítz szakaszvezető így számolt be naplójában [megj.: a Mórítz által jegyzett szövegeket a továbbiakban idézőjel nélküli, betűhív átirásban dőlt betűs szedés, a ma már olvashatatlan, elmosódott szövegrészeket pedig kipontozott részek jelzik]:

1917. II. 27.

Délután 5-kor volt [...]

febr. 28. Végre reggel 8-kor[...] 2-kor Szolnokra.

márc. 1. d.e. 10 órakor [...]

márc. 2. Egész nap utaztunk és még várost sem [...]

Du. 7-kor érkeztünk Kassára. Nagy és szép város. A kassai dómban láttuk Rákóczi F., Bercsényi és Zrínyi Ilona hamvait. Egész [...] voltunk. [...] Este indultunk tovább. Láttunk több [...] és azt az erdei lakot, [...] Már Galiciában vagyunk. [...] orosz [...]

márc. 3. De. 10-kor étkezünk. Nem [...]. Csak egy (úrilánynak nézett ki) tudott magyarul, de keveset. [...] A pénzemnek vége. De a [...]. A közvetkező város Kamionka-Wielka. [...] és olyan állomás, mint a győri. A város egész nagyvárosias [...]

már. 4. Reggel [...], Baranow. Egész szép vidék. Eddig hegyek közt utaztunk. Megérkeztünk Lublinba. Szép nagy város, csak igen hideg. Egész éjjel itt álltunk és kint voltunk egy gazdag lengyelnél vacsorán (Colomea). Reggel indultunk tovább. Befagyott a fűtőcsövünk és majd megfagytunk.

márc. 5. Egész nap utaztunk és minden felé a csaták nyomai. Este érkeztünk Chelmbé, itt kellett volna leszállni, de tovább irányítottak Breszt-Litovszkba. Itt nem volt semmi különös. Egész éjjel az étteremben voltunk, mert a kocsikban hideg volt.

márc. 6. Reggel 6-kor érkeztünk Breszt-Litovszkba. Néma [...] németek vannak itt.

Nem a városban vagyunk, mert az szét van löve, hanem egy erődítményben. Több erődítmény van, igazi modern vár. Az oroszoké volt, de elfoglaltuk. Egész aknamezők fogják körül. Az erődítmény körül fedezékek és ágyúállások. Az állások előtt aknamezők. Az erődítménybe nem szabad bemenni. Mi egy földből való kaszárnyába vagyunk. Egy ablak van rajt, és priccsen alszunk. Jól megcsinálták a muszkák a helyet.

márc. 7. Csak egyhangúan telik az idő, nagyon hideg van és hordta a havat a szél.

márc. 8. Már nagyon hideg van. Váltás századi őrparancsnok voltam, ilyen időben bizony nem jó mulatság. Majdnem kihallgatásra mentem, mert vissza beszéltem az őrmesternek. Tényvázlatot akartak felvenni. Az élelmezés nagyon jó. Van tészta is és egy ember kap minden nap: 2 szivar, 2 cigaretta és 2dl szilvóriumot (önkéntesek kognakot).

márc. 9. Semmi nevezetesség.

márc. 10. Igen hideg van, életünk egyhangú.

márc. 11.

márc. 12. Életünk egyhangúan telik.

márc. 13.

márc. 14. Egy ember meghalt a szakaszunkból. Egy 22km gyaloglás teljes szerelvénnel d.e.7-től d.u. 2-ig.

márc. 15. Ma jöttek meg a továbbképzésről az önkéntesek (Fényes Dezső). Több 31-es is volt köztük.

márc. 16. Reggel ½ 9 h-kor indultunk teljes szerelvénnel a Breszt-L-i állomáshoz. De mindenfelé kerülővel csak du. 6-kor érkeztünk meg. A többi ezredbeliek mind kocsin mehettek, csak mi 22-esek nem kaptunk kocsit. Elég volt mindenkinek. Ekkor hallottuk, hogy az orosz egér bemasírozott. D.u. 6-kor ültünk vonatra. Bizony, akik egész nap hozták a szerelvényt, elfáradtak. De a többiek is hozták 1 óráig és alig tudtak menni. Breszt-Litowszk egész rommá van löve. Alig van egypár ép háza. Kihalt az egész város. A németek utcai harca.

Breszt-Litowszkból az eredeti tervben megjelölt célállomásra, Chelmbé vonatoztak. Láthatjuk a naplóbejegyzésein, hogy rendszeresen írt, de ez az írás már nem az a kalligrafikus, nyugodt vonalvezetésű. Csupán a betegszobában írt néhány feljegy-

zése emlékeztet a békeidők írásformájára. A Chelmben töltött időkről Mórítz az alábbiakat jegyezte fel naplójában:

márc. 17. Reggel 4 h-kor érkeztünk Chelm-be. Az iskolánk egy óra járás az állomásról és mégis azok dültek ki a síkos úton, akik eddig kocsin vitték a szerelvényt. Már alig vártam, hogy lefeküdhessünk. Egész nap csak rendezkedés volt.

*márc. 18. Egy orosz apácázárdában vagyunk 50-en. Szalmafonatokon fekszünk. Elég jó helyünk van. Chelm szép város, csak alig tud valaki magyarul. Mindenki lengyel. A város egész ép, nem látszik semmi rombolás. Mi protestáns istentiszteleten voltunk. Egész napunk szabad. Kint vagyunk a városban. Sok lány van, de csak muto-
gatni tudunk, mert lengyelek.*

márc. 19. Mi vonultunk ki először. Egész nap civódtunk a 1-et. Bizony nem kellemes.

márc. 20. Egész nap esik a hó. D.u. kimentünk megnézni a lövészárkokat. Hazajövet láttuk a Linksingen-t maga járt az országúton.

márc. 21. Kivonulás egész nap.

márc. 22. Kivonulás egész nap. Nagyon hideg van reggel, és délben bokáig ér a víz.

márc. 23. D.u. éles lövészetünk volt. 8 lövés közül 5 találatom volt.

márc. 24. Szombat, és egész nap kivonulás. Már szép idő van, kezdődik a tavasz.

márc. 25. Vasárnap. Délelőtt fegyvervizsga, egy unalmas vasárnap délután.

márc. 26.

márc. 27.

márc. 28

márc. 30.

Rendes kivonulás d.e. és d.u.

márc. 31. Éleslövészetten voltunk. Én napos voltam és nem vonultam ki.

ápril. 1. Ma, vasárnap áldoztunk, előző nap sem gyóntunk. Este egy ünnepélyünk volt. Itt a továbbkinzóban is van még is egy jó pap. Volt vacsora, sör, forralt bor és vörösbor, amennyit meg tudott az ember inni. De én nem jól éreztem magam, és nem

... ihattam semmit, pedig ... tészta. Azután cigarettát is kaptunk, egész reggelig tartott a muri, de én 11 órakor eljöttem.

ápril. 2. D.e. kivonulás volt, a muri után még szolg. rendet sem adtak, d.u. fürdés volt.

ápril. 3. D.e. éles lövészet volt, de utána már nagyon lázas voltam és haza kellett jönnöm a gyakorlótérről.

ápril. 4. Most iratkoztam csak fel gyengélkedőnek, pedig péntek óta nem jól éreztem magam. Kórházba akartak vinni, de én nem akartam [...]. Már megkezdődnek az esős idők. Egész nap folyton esik. Tegnap találtam az első virágot. Én tegnap kaptam a I-től az első [...] teleirt lapot.

ápril. 5. Egész nap ma is gyengélkedőn voltam.

ápril. 6. Nagypéntek. Éles gránát dobáson voltunk. De mi már nem dobtunk, mert egy őrmester későn ugrott vissza és egy szilánkot kapott a fejébe, meg is halt. Csak a gránát dobásért keltem fel és még sem dobhattam. Ma jött az első [...]

ápril. 7. Nagyszombat. Ma szolg. ment. volt. D.u. elmentünk Szent sírt nézni.

ápril. 8. Húsvét vasárnap. A templomba nem tudtunk bemenni. Egész nap[...] az idő [...] Ilyen [...] még nem volt.

ápril. 9. Húsvét hétfő. Ma igazán húsvét hétfő van. Kaptunk öntözést is, de a mellünkbe, mert beejtottak, de nem élbedt meg. Egész nap szolg.ment. Az őrnagyunk elment, jó ember volt.

ápril. 10. Egy cseh százados a parancsnokunk, már nem is jó a kezdés. Ma harcszerű lövészetben voltunk és bizony elfáradtunk, mert nem volt pihenő.

ápril. 11. D.e. megint olyan messze voltunk, ott ahol tegnap gyakorlaton, már alig tudtunk menni, és hideg volt köpeny nélkül. Délután éles gránátdobás volt. Megint sokat mentünk. De legalább az éles gránát dobása érdekes, ahogy füttyölnek a szilánkok.

ápril. 12. Megint a menés, már minden el voltunk fáradva. Ma megint a várostól 6 km-nyire gyakorlatoztunk térdig érő mocsárban. Délután éleslövészet, megint menni.

ápril. 13. Ma [...] d.u. kivonulás, este éjjeli gyakorlat, az eső szakad, a fiúk igen megáztak, későn jöttek haza.

ápril. 14. Az orvos [...] betett a gyengélkedő szobába, de enni nem adtak és meg is szököm, mert már éhes vagyok.

ápril. 15. Még mindig a gyeng. szobában vagyok, de már adnak enni. Ez igen unalmas vasárnap, holnap már biztos kimegyek, hisz nem is volt semmi bajom.

ápril. 16. Ma is a gy. szobában vagyok, igen unalmas.

ápril. 17. Ma megszöktem mielőtt az orvos megvizsgált volna. Igen csúnya idő van. A fiúk éleslövésen voltak, és a havas esőben igen eláztak.

ápril. 18. Ma d.e. már kivonultam. Már egész ellustultam. D.u. szolgálatban voltam.

ápril. 19. D.e. szolg. voltam, a fiúk éleslövészetten voltak, igaz [..]. Igen hideg van megint, d.u. kivonultam.

ápril. 20. Ma írtak hazulról, hogy a H. Rezső meghalt. Szegény fiú. Pedig itt kint nem is volt. Ma láttunk és fürödtünk is fürdővonatban, igazán szép és menet közben lehet egyszerre 60-nak fürödni.

ápril. 21. Ma láttuk egy rohamcsapat támadását éles gránátokkal és aknákkal. Egész érdekes és ügyesen csinálják, aknákkal is lőttek [...]

ápril. 22. Egy unalmas vasárnap, már csak három hét.

ápril. 23. Rendes kivonulások, csak egy hadnagy jött új, s az utcán gyakorolunk, a nép nevet, hogyan csináljuk a 'térdrét!', mocsáron mindeneken keresztül menet.

ápril. 27. Volt éjjeli lövészet világító pisztolyokkal

ápril. 28. Már csak 2 hét.

ápril. 29. Megint egy unalmas vasárnap.

ápril. 30. Rendes kivonulás.

máj. 1. Ma volt az első meleg nap és szép idő.

máj. 2. Szemlénk volt. Vassala tábornok tartotta.

máj. 3. Ma volt a frontról jött önkéntesek vizsgája. D. u. járőrszolgálat. Ma volt a lengyelek nemzeti ünnepe térszene és felvonulások kíséretében.

máj. 4. Az utolsó napunk Chelmben.

A hivatalos tartalékos tiszti kiképzésnek vége. Mórítz Lajos mint zászlós szolgált tovább a seregben, s tudta, hogy mostantól még közelebb kerül a tűzvonalhoz, már bármikor a rajvonalba vezényelhetik, most jön majd a bevetés, az igazi háború. Május 5. napján kezdtek vonulni Breszt felé, ott foglalták el a fedezékeiket, s – bár ezt előre nem tudták – egészen augusztus 24. napjáig kellett farkasszemet nézniük az orosz csapatokkal.

Erről az időszakról így szólnak a szolgálat közben, többnyire a lövészárokból írt naplőbejegyzései:

máj. 5. reggel indultunk Brestig vonattal, onnan 20km gyalog. Bizony jóval nehezebb volt a hátizsák, mint először, mert itt mindennel felszerelték. Este értünk [...] -ba. Reggel [...], hogy nem ehetünk a tiszti étkezdében. [...] aludtunk szalma nélkül.

máj. 6. Ez nem unalmas vasárnap, mert már zöldet látunk az éhségtől. Egész nap csak kávé taptunk.

máj. 7. [...] ott, de még nem vonultunk ki. [...] szalma már van, mert megengedték, hogy egy ház tetőjét [...]

máj. 8. Még ma is [...] Egész város [...]

máj. 9. Ma jött a parancs, hogy másnap meg [...]. Egész nap készülődés [...]

máj. 10. D.u. 2 h-kor szereltünk. Ez igazán teljes felszerelés, gáz m., és 120 éles, [...] 45-543[...] van. Az állomásra 10 km-t vittük, igen is elég volt. Este 6-kor indultunk. Állomások: Brest, [...]

máj. 11. Reggel 5-kor érkeztünk meg, Griviatki állomáson szálltunk le. És onnan folyton gyalog mentünk a rajvonalba. Este értünk be (30 km.). Este már ott aludtunk.

máj. 12. Rendezzük a fedezékünket. Ketten lakunk önkéntesek egy fedezékben. Jó helyünk van, ruganyos ágy és tiszta fedezék. Este 8-12-ig támpont ügyeleti tiszt voltam. Egész éjjel lődöztek ide találat nélkül.

máj. 13. Rendezzük a fedezékünket.

máj. 14. Egész nap egyes lövések,

máj. 15. de találat nincs.

máj. 16. Megint szolgálatban voltam. Egész éjjel lőtt a muszka és bizony különösen, amikor visszajöttem, volt mitől kapkodni a fejemet, ezt az utat állandóan lövi. Tőlünk jobbra 2 orosz pergőtűz.

máj. 17. Ezredkihallgatáson voltunk. Egész nap semmi, csak egy pár gránát a muszkától, már kezd hangosabb lenni.

máj. 18. Estefeje a mi tüzérségünk lőtt, erre az orosz is elkezdte löni az állást, de nem tett nagy kárt.

máj. 19. Ma csendes volt minden, csak éjjel, egész éjjel ágyúztak.

máj. 20. A második vasárnap, amit a rajvonalba töltöttünk. Egész érdekes, amikor a bakatársaság mos és mindenét tisztítja. Délután az orosz folyton lőtt is, és bizony néhány méterrel a fedezékünk előtt ex [...]. főbb, de csak srapnel. Éjjel a támponton szolgálatban voltam. Már kezd hangosabb lenni a front, mert egész éjjel folyton lövöldözés van, már az új légénység közül is több megsebesült. Már egészen megszoktam a golyók fütyölését és a srapnel és gránát zúgását, mert ilyenben gyakran részünk. Ma néztük meg először a mocsarat.

máj. 21. Ma találtunk a mocsárban megint több halottat temetetlenül. Az egyiknél 16[...]volt, [...] mellette [...]

máj. 22. Egész nap [...] és azt már nem nézzük szívesen. Már egész éjjeli madarak leszünk, egész nap aluszunk és éjjel vagyunk fent. De nappal is csak akkor aluszunk, ha engedik a muszkák, nem ver fel a zenéjével!

A naplóban itt egy sorkihagyás után folytatódik a bejegyzés. Mint kiderült, egy hónapig tartalékállásban voltak, kivonták őket a közvetlen tűzvonalból. Úgy tűnik, hogy az ágyúszótól, a srapnelek becsapódásától és a golyófüttytől „egyhangú” idő-

szak után a tartalékállás veszélytelenebb napjai semmi olyant nem hoztak, amit Mórítz érdemesnek tartott volna lejegyezni.

Mi már tudjuk a háború történetéből, hogy az ilyen egy hónapos tartalékba helyezés, egyféle pihentetést jelent, mielőtt az alakulatot áthelyezik valamilyen, a mostaninál veszélyesebb frontszakaszra. Oda, ahol jól kipróbált, harcedzett katonákra van szükség. Ezt a napló folytatása egyértelműen bizonyítja is, mert így folytatta továbbra is szenvtelen, túlzó kifejezésektől, az ellenségre tett csípős vagy lebecsmérlő megjegyzésektől mentes, tömör, csak néhány lényeges dologra szorítókozó frontnaplóját:

Ilyen egyhangúan telik az idő egészen aug. 23-ig. Időközben egy hónapig tartalékban voltunk.

auguszt. 23. Megtudtuk, hogy hadosztályunk az olasz frontra lesz helyezve. Este 8 órakor indultunk és egész éjjeli gyaloglás után Griviratkira értünk. Innét 24-én d.e. 9 órakor indultunk. Igen szorosan vagyunk egy III. osztályú kocsiban, mind önkéntesek.

auguszt. 25. Keresztül megint Cholm, Kovel, Lublin városokon. Ezek már ismerősek. További városok Kanie, Gulowi, Ivangorod (Deblin), Radom, Colbova, Granica, Csebinje, Dziediec, Oderberg, Wiener-Neustadt, Ternitz, Glognitz (itt már igen szép, igazi hegyes a vidék). Aztán több hosszú alagút következett, 12km hosszú is volt. A Semmeringen átmentünk, igazi alpoki vidék. Viadukt és alagút egymást váltják. További városok Bruck, Grác, Marburg, Pragerhoff, Cilli, Larback, Adelsberg.

auguszt. 27. Este 9-kor érkeztünk Adelsbergbe, még a közeli faluba gyalog mentünk, éjjel 3-kor érkeztünk oda. Itt voltunk 28-án is. Igen sok gyümölcs volt.

auguszt. 29. D.u. 4-kor indultunk tovább. Kezdődnek a gyaloglások. ½ 10 h-ig folyton meneteltünk, hegyen fel, hegyen le. Este egy mezőn aludtunk, de igen fűjt a szél és hideg volt.

auguszt. 30. Már reggel 4 h-kor újból indultunk és 17-ig folyton mentünk egy fél órás pihenővel. Ki is dült a zászlóalj negyed része. Azután egy erdőben sátoztáborban [...] várjuk míg bemegyünk a rajvonalba. Folyton szólnak a [...] mert egész repülőgép [...]

auguszt. 31. Pihenünk.

szept. 1. szept. 2. szept. 3. Pihenő

szept. 4. D.u. 2 h-kor indultunk és este 11 h-ig folyton gyalogoltunk. Sokan kidőltek megint. Igazi zerge út volt. Hegynek fel és le. Azután örültünk, ha lefeküdtünk. Egy sziklás erdőben vagyunk. Bizony kemény a szikla, de azért jól esik a pihenő. Most tudtuk meg, hogy éjjel a Monte Szt. Gabrielle hegy északi lejtője ellen intézünk támadást.

szept. 5. A támadásból nem lett semmi. Este ½ 9-kor indultunk és reggel 4-ig folyton mentünk. Út közben a Lipich völgyet is láttuk, amelyen túl Görc (Görz) van. Egész éjjel folyton dolgoztak az ágyuk. Több helyen égett. Utunk szétlőtt falvak mellett vezet. Az út szélén kidőlt lovak (hulla) és temetetlen emberi hullák. Igen nagy a bűz. Azután már a hegyben igen rossz utunk volt. Szikláról szikára ugrálni szerelvényel. Igaz, hogy már sokat kidobtam belőle.

szept. 6. Egész nap egy meredek hegyoldalban vagyunk. Szikla mellé fekszünk, hogy le ne guruljunk. A repülőök harcát nézzük. Már az olasz a hátunk mögé is lő. De még csak olyan sebesültek vannak, akiket a leguruló szikla zúzott meg. Vízet már 3 napja nem láttam, és már egy nap nem ettünk semmit. Ide nehezen lehet felhozni. Tegnap (IX.5.) lettem héja és megkaptuk a Károly-keresztet. Egész éjjel gázgránátokkal lőtt bennünket az olasz. Több ember megsebesült és meghalt.

szept. 7. Egész nap lőtték bennünket, már sok a sebesült és halott. D.u. a századparancsnokunknak eltörte egy gránát (gáz) a lábát. Ezen délután 15 ember kapott gázmérgezést, 8 meghalt. Én is sokat szívtam, de még hál' Isten nincs bajom. Este kimentünk muníciót vinni. Ilyen helyen még nem voltam. Eltévedtünk és egyedül bolyongtam. Mire hazaértem, gránát, srapel és gáz van. Egyik hadnagyunk gránát-tól megsebesült. Már a szakasz ¾ része van csak meg.

szept. 8. Egész nap mindig a gázgránátoktól kell tartani. A maszk mindig a nyakamban van. Mindig több ember pusztul el gázmérgezésben. Este megint a Szt. Gabrielen voltunk. Az olasz észrevehetett fényszóróval, mert egész úton hosszában lőtt bennünket. A századból 25 ember ment fel. Nagyon sok volt a sebesült, sőt halott is volt több. Olyan utunk még nem volt. Folyton feküdni kellett. A lőporfüst majd megfojtott. Az út minden oldala tele volt halottal és sebesülten. Csak a robbanásokat és jajgatásokat és hörgéseket lehetett hallani. De azért csak mentünk előre. Közben 2-szer a gránát elröpített (?). Másodszor egy embert szétvágott előttem, engem meg a sziklához. Az emberek azután egy kavernába vittek, ahol annyira jobban lettem, hogy haza tudtam jönni. Egy kis zúzódáson kívül a térdemen semmi bajom sem lett, csak igen fáj az egész belső részem.

szept. 9. Már korán reggel egy embernek az egyik kezét és lábát leszakasztotta a gránát. Itt nem is lő mással, csak 28cm-el. A Szt. Daniele hegyen vagyunk, ezt is folyton veretik. Igen szűkösen élünk. Csak egyszer napjában, éjjel hozhatnak enni. Víz alig van az ivásra is. Már egy hete nem mosdottunk. De ezt még jobban ki lehet bírni, mint a tüzet.

szept. 10. Kijöttünk a pokolból. Úgy látszik, megelégtették a veszteséget és pihenőbe megyünk. Egész éjjeli gyaloglás után megérkeztünk. (Ezen az éjjelen kapott a Décsi légnyomást.)

szept. 11. Pihenünk. Át vagyunk ázva és hideg van. Az olasz folyton lő még bennünket.

szept. 12. Ma egy gránát 2 halottat és 6 sebesültet csinált. Nem lehet itt sem maradni. Este 11 h-kor indultunk és reggel 4-kor érkeztünk egy erdőbe. Nehéz út, folyton hegynek fel és le.

szept. 13. Végre pihenünk, csak igen átáztunk és igen vizesek vagyunk, és tüzet rakni nem szabad, de itt még eddig nem vett észre az olasz.

szept. 14. Még mindig várjuk, mikor megyünk be a rajvonalba. Már lő bennünket az olasz.

szept. 15. Este kaptuk a parancsot, hogy induljunk. Még közelebb mentünk, közvetlen a vonal mögött. Egy század be is ment. Minket pedig itt gránátoz folyton.

szept. 17. Este mentünk be a vonalba. Még az éjjel háromszor támadott az olasz. Örület, milyen tűz volt. A veszteség igen nagy. De az olasz nem ért el semmit.

szept. 18. Nappal folytonos ágyúzás, de veszteség kevés van. Várjuk az éjjelt. Ma éjjel szokatlanul csendes volt, leszámítva az ágyúzást. Támadás nem volt.

szept. 19. Elég csendes a vonal. Ma áthelyeztek a 12. századhoz. Rosszabb helyen vagyok, mint eddig. Három oldalról olasz. Még megmozdulni sem lehet nappal, mert rögtön puskázik. Éjjel megint támadott az olasz, de mi csak a puska- és ágyútűzből kaptunk. Minket nem támadott, csak lőtt egész éjjel.

szept. 20. Egy árokban vagyunk, amelyben még felállni sem lehet. Feküdni sem, mert csupa szikla. Igen rossz szag van. Körös-körül temetetlen halottak. Eltemetni nem lehet, mert kimozdulni sem lehet.

szept. 21. Egész nap folyton lőtt az olasz. Igen nagy a veszteség. Este jött a parancs, hogy reggel a zászlóalj támad. De még az éjjel az olasz 3-szor támadott.

szept. 22. Reggel ½ 5-kor kezdte a rohamcsapat a támadást, és utána a zászlóaljunk. De az olasz visszavert. Igen nagy a veszteségünk. Az ezredparancsnok is megsebesült. Alig győzik az embereket elszállítani. Nekem még nincs hála Istennek bajom. Igen rosszul érzem magam. Sokat szenvedünk.

szept. 23. Ma igazi ünnepi hangulat van. A front szokatlanul csendes. Csak alig van egy-két ágyúlövés. Este, mint minden este, 2-3-szor is nagy puska- és aknatüzed ad az olasz, mint kisebbfajta támadás. De el nem maradhat egy nap sem.

szept. 24. Ma is csak ágyútűz volt. Ha a gránát a vonalba csap, mindig van több halott és sebesült. Mert az állás nem igen véd. Nem is lehet állásnak nevezni, mert az emberek csak kövek mellett fekszenek. Sokat a kő üt agyon. Este megint 3-szor volt muri, igen közel aknázott hozzám is, de még hála Isten nincs bajom.

szept. 25. Nyugodtan vagyunk, de ez nem jelenti azt, hogy minden nap nincs sebesült és halott. Ágyútűz folyton van és mindig fogyunk. Már alig vagyunk a zászlóaljban. Este mindig megismétlődik a muri, az olasz mindig próbál támadni. Ez is folytonos veszteséggel jár.

szept. 26. Már alig tudunk mozogni. Mindig egy helyben kell maradni, már 10 napja. Ez egész megmerevít bennünket. Mert ha valaki kidugja a fejét, bizony legtöbbször nem maga húzza vissza. 15-20 lépésre van az olasz. Már egy hónap óta nem vetkőzhettünk le. Ez bizony ha még soká így tart, nem tudom mi lesz. Mosdani ha egy héten egyszer lehet. Egy kulacs vizet kapunk egy napra és az innunk is kevés.

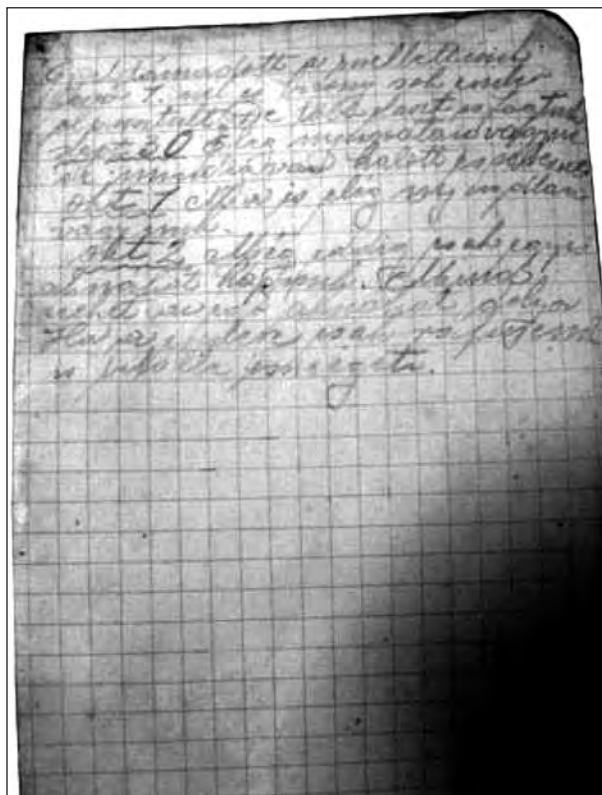
szept. 27. Elég csendes volt ez a nap, csak az éjjel nem.

szept. 28. Megint csak ágyúzás egész nap, több veszteségünk van.

szept. 29. Reggel 6 h óta egész estig szakadatlan erős ágyútűz. Igen sok a veszteségünk. Beillett egy napos pergőtűznek. Már nem egyféle kaliberű ágyúk szóltak, de folyton. Bizony nem tudtunk megmozdulni sem. Éjjel támadott a mellettünk levő 7-eseknél, és bizony sok ember elpusztult. De több olaszt is fogtunk.

szept. 30. Elég nyugodtan vagyunk, de mindig van halott és sebesült.

okt. 1. Ma is elég nyugodtan vagyunk.

A napló utolsó sorai

okt. 2. Még eddig csak egyes aknákat kaptunk. Mind ezeket az égő aknákat dobja. Ha az emberre csak ráfreccsen is belőle, összeégeti.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy Mórítz Lajos és katonatársai 1917. szeptember 30. és október 1. napján úgy érezték, hogy az eddigiekhez képest „nyugalom” volt? Erre akkor találjuk meg a választ, ha e napok eseményeit a korabeli, eredeti hadászati naplók és tiszti visszaemlékezések segítségével vizsgáljuk.⁴ A 31. veszprémi honvéd gyalogezred történetéből egyértelmű, hogy a karszton töltött legvéresebb nap (szeptember 4.) után jelentős haderő-átcsoportosítások történtek, s így többek között az a szakasz,

melybe Mórítz Lajost is áthelyezték, a Bainsizzai-fennsík⁵ folytatott ádáz harcok legkritikusabb helyszínére került.

Szinte teljes védelem nélkül ki voltak szolgáltatva az olasz katonaság tüzérségének, s még a magyar támadások előtt sem volt jól végrehajtott tüzérségi „előkészítés”. Ennek ellenére katonáink halált megvető bátorsággal újra és újra támadták a néhol csak 20-30 méterre lévő olasz állásokat, aminek hatására a szemben álló olasz csapatrészek kellően kifáradtak, kivéreztek. Ezért szeptember 30-án és október 1-jén sor került az olasz katonák leváltására, vagyis az eddig az első vonalba küzdők helyére „friss” csapategységeket vezényeltek, akik október másodikán már fokozatosan meg is kezdték a támadás előkészítését. De ekkor még – mint azt Mórítz Lajos naplójában is olvashattuk – csak „egyes aknákkal” lőttek. Aztán október 3-tól megállás nélkül, éjjel-nappal hatalmas tüzerővel pusztította az olasz tüzérség a magyar állásokat.

Mórítz Lajosnak a rendkívül heves harcok miatt semmi lehetősége nem adódott

Lokovec környéke térképen

arra, hogy ezt a sziklák közt eltöltött, igazi védelem nélküli legmélyebb poklot, a gránátok és a srapsnelek folyamatos robbanását, valamint a harci repülőgépekről rájuk zúduló golyózáport naplójában megörökítse. De a legszomorúbb az, hogy túl sem élhette ezt a mindent elpusztító szörnyűséget!

Az otthontól távol, hetek óta sziklák közt, étlen-szomjan, poklok tűzében, folytonos golyózápor, fűlsiketítő gránátrobbanás és ágyúdörgés közt, a katonatársak végső jajkiáltását és halálhörgését hallva, a gáztámadásra és a bármelyik pillanatban érkező halálra is felkészült katonafiú csendesen imát mormolva Isten irgalmába ajánlotta magát. Szeretteire és azokra a gyermekekre gondolhatott, akiket tanítani szeretett volna a szépre, a jóra és az igazra. Vajon utolsó órá-

iban eszébe juthatott-e az a szomorú, a 31. honvédegyalozezred körében jól ismert dal, melyet még a galíciai fronton jegyzett le?

*Stochod mentén*⁶

1.

*Stochod mentén ragyog a nap,
Arany fény borul az egész tájra,
Elmúlt a harc, nagy az öröm,
Mulatoznak, a víg nóta járja.
Csak az én szomorú szívem
Nem tud soha elfeledni téged,
Stochod mentén ragyog a nap,
Innen küldök üzenetet néked.*

Refr:

*Ne várj haza, nem jövök én soha többé
csókolni a szádat.*

*Ne is sirass, felejtsd el a csillaghímes
csókos éjszakákat.*

*Felejtsd el a csókjaimat,
ölelésem, arcom mosolygását!*

*Valahol a Stochod mentén
Messze tőled a síromat ássák.*

2.

*A parfümös leveledet
megtalálják a blúzom zsebében.*

*Lehet hogy egy kicsit piros
lesz a levél halovány kék széle,*

*Amelyiken azt írtad, hogy
jöjjek haza, félsz egyedül lenni.*

*S úgy szeretnél mosolyogva
az utcákon velem végig menni.*

Refr:

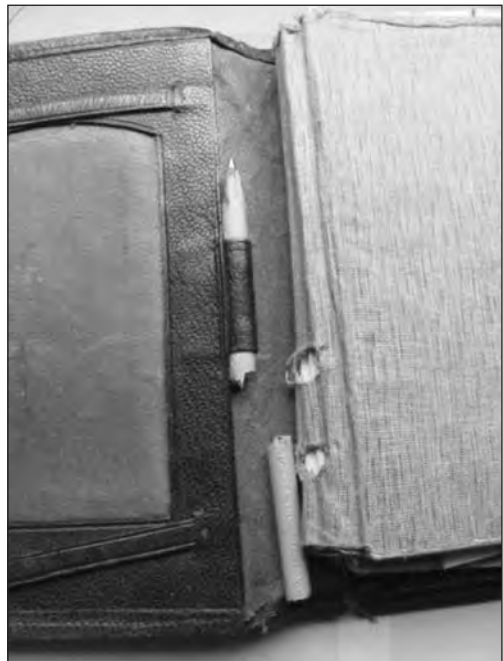
És a szörnyű kínoknak hirtelen vége szakadt. 1917. október 7. napján egy gránát közvetlenül mellette robbant, s a 19 éves Mórítz Lajos most már egy mennyországi behívóval jelentkezett újabb szolgálattételre a minden tanítók tanítójánál, az örök Mesternél.

A „M. Kir. Szabadkai 6-ik népfelkelő gyalozezred honvéd tábori lelkészi hivatala” fejbélyegzővel ellátott halotti bejegyzés kivonatát Payer István tábori lelkész állította ki 1917. október 18-án. Ebből megtudhatjuk, hogy „a 31. a M. kir. honvéd gy.e.” kötelékébe (Truppenkörper) tartozó, s 1898-as születésű Mórítz római katolikus vallású, nőtlen férfi volt, akinek civil foglalkozásaként azt tüntették fel, hogy „tanuló”. Igaz, életkora szerint még a képzőben lehetett volna diák. A jelentés megjegyzés (Anmerkung) rovatának soraiból tudhatjuk, hogy hősi halálának szemtanúi – Müller József és Tészits László népfelkelők – szerint „1917. október 7-én gránátzilánktól találva hősi halált halt a Bainsizzai-fensíkon vívott harcokban.”⁷

Az ezredlelkész azt is bejegyezte, hogy bajtársai a 862-es magaslattól délnyugatra, Lokovec mellett eltemették. Majd a halotti bejegyzés kivonatát (Sterberegisterauszug) elküldte Győrbe, azokkal a személyes tárgyakkal együtt, melyeket a hősi halált halt katonánál találtak. E becses relikviák közt volt Mórítz Lajos irattárcája,

Móritz Lajos hősi haláláról szóló hivatalos jelentés

Móritz Lajos irattárcája a halálos sebet okozó gránátszilánkok nyomaival

*Emlékmű az elesett katonák (köztük Móricz Lajos) közös nyughelye felett
(Lokovec)*

benne fényképe, zsoldjának egy része, valamint az a kis notesz is, melybe a mellette lévő tintaceruzával háborús élményeit rögzítette. Az irattárcán jól látható, hogy néhány repeszdarab nem csupán megrongálta azt, de még a ceruzát is kettétörve áthatolt rajta, könyörtelenül kioltva ezzel egy fiatal életet.

A harctér különböző pontjain lévő egyes katonai sírok sokasága a térségben lakó mai szlovén lakosság szerint az 1920-as évek elején még látható volt. Aztán az egykor szétszórtan eltemetett hősök maradványait a későbbiek során kihantolták, s egy közös sírban helyezték örök nyugalomra Lokovec falu központjában, a templom előtti kis téren. A közös sír fölé 1937-ben nagyméretű keresztet állítottak.

A talapzaton csupán ennyi olvasható: 1914–1918. PAX.

Halkabban járjon ...

Halkabban járjon, aki él,
S dúdoljon csöndes éneket.
Messzi sírdombok fejinél
Ma ezer gyász-szobor mered.

Lányok, virágot szedjeteK,
Díszítsétek a sírokat.
Nem lesz már vőlegényetek,
Ki olyan szelíden simogat.

Ezer menyasszony könnye hull,
S eztán már mindig sír szegény.
Mély sírban álomtalanul
Alszik ezer, szép vőlegény.

Mind hű volt s pompás férfi mind,
Kikről legendát szó a szél.
Szemük a sírból ránk tekint:
Halkabban járjon, aki él.

(Gyóni Géza)

JEGYZETEK

- ¹ Jakab Ferenc: Az iskolai év története. In: Jakab Ferenc (szerk.): A Győri Kir. Kath. Tanítóképző-Intézet értesítője az 1914–1915-ik iskolai évről. Győr, 1915: 4–9.
- ² Alumínium tokban elhelyezett, derékszíjra, vagy zubbonyzsebre könnyen felerősíthető, zsebóra-szerűen kinyitható lámpa. Kimondottan katonai változata zöld színűre volt festve.
- ³ Chelm (*Холм–Kolm*): ma város Lengyelország Lublini vajdaságának keleti részén, járási székhely. Lublintól 70 km-re, attól keletre fekszik, az ukrán határ közelében (24 km-re a dorohuski határátkelőtől) az *Uherka-patak* partján.
- ⁴ vitéz Herczeg Géza: A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története. Cegléd, 1936. 285–289.
- ⁵ Szlovén nyelven: Banjška planota, vagy Banjšice; olaszul: Altopiano della Bainsizza. Karszt-fennsík Nyugat-Szlovéniában. A fennsík Nova Gorica városától nyugatra fekszik. A fennsíkot Banjšice településről nevezték el. További települések ezen a többnyire lakatlan, az Isonzo fölül emelkedő vidéken Bate, Grgarske Ravne és Lokovec. E fennsíkon zajlott az úgynevezett tizenegyedik isonzói csata 1917 augusztusában, majd ezt követte a tizenkettedik isonzói csata és a caporettoi áttörés előkészítése szeptember 11-től.
- ⁶ Stochod: Luck-tól északra, tőle 50 km-re fekvő csata helyszíne, ahol az orosz csapatok – áttörve a 20. (nagykanizsai) hv. gyalogezred vonalán – hátba támadták a 31. veszprémi gyalogezredet 1916. júl.29-én. Ekkor a veszprémi gyalogezred veszteséglistája (hósi halott, sebesült, eltűnt, fogságba esett): 63 tiszt és 1840 főnyi legénység.
- ⁷ A győri tanítóképző igazgatójának (Jakab Ferenc) visszaemlékező soraiban azt olvashatjuk: „egy gránát darabokra tépte!” Ő nevezte Mórítzot „kis, kedves zászlós”-nak is. Jakab Ferenc. A M. Kir. Róm. Kath. Tanítóképző-Intézet értesítője az 1927/28. tanévről. Győr, 1928.: 15–18.

ÉVFORDULÓK

Harmincegyes honvédek VII. rész

Hadifogságban

RAINER PÁL

„Ahogyan már bizonyára tudja, ezredünk 1916. VII/29.-én a Stochodnál hadifogságba esett. Sajnos, én is közöttük voltam, és jelenleg számos ezredbeli bajtársammal Omszkban vagyok, amely Szibéria egyik legnagyobb városa.”

(Kékessy Lőrinc András 31-es honvéd főhadnagy hadifogoly levelezőlapjáról, 1917. febr. 1.)

AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN ÓRIÁSI LÉTSZÁMBAN KERÜLTEK mindkét harcoló fél katonái hadifogságba. A 31-es honvédek az orosz és olasz, a háború legvégén még az angol hadifogságot, a 31-es népfőlkelők ezeken kívül pedig a szerb „vendégszeretetet” is megtapasztalhatták. Főleg a fogságba került legénység helyzete volt keserves, akiket rendszerint nagyon gyenge ellátás mellett, a legkülönbözőbb munkáknál foglalkoztattak. A fogságban meghaltak ugyanúgy a világháború hősi halottai, mint a harctéren elesett bajtársaik.¹

Vitéz Kékessy Lőrinc András (Feketeváros, Sopron vm., 1890. április 25.–?, 1960-ban még életben volt)

Hivatásos katonatiszt, 1910. aug. 1. zászlós, 1912. szept. 1. hadnagy, 1914. aug. 1. főhadnagy, 1920. szept. 1. százados, 1931. máj. 1. őrnagy, 1935. nov. 1. alezredes, 1940. szept. 1. ezredes.

1906–1910 között a pécsi honvéd hadapródiskolát végezte. 1910-től a m. kir. 13. (pozsonyi) honvéd gyalogezrednél, majd 1913-tól a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd gyalogezrednél szolgált. A hadba vonulástól a 6. század egyik szakaszparancsnoka, majd az 5. század parancsnoka főhadnagyi rangban. 1914. augusztus 30-án Laszczównál a lábán megsebesült. A veszprémi kórházban ápolták. 1915. január 9-től ismét a fronton volt. 1915. február 9-én a Dunajec mentén súlyos gyomor- és bélvérzést kapott. Ezúttal Bécsbe került kezelésre. 1915 áprilisától megint a harctéren

volt. Az 1915. júliusi kraszniki csatában a 11. századot vezényelte, egyébként a 9. század parancsnoka. 1915. október 7-én Karpilowkánál jobb felkarján és bal combján lövéstől sebesült. Felépülése után 1916 februárjától ismét a harctéren. 1916 májusában az ezred ún. Finy-zászlóaljja (XIX. menetzászlóalj 1. és 2. százada, 12. honvéd gyalogezred két százada) 1. századának parancsnoka. 1916. június 21-től a 2. század parancsnoka. 1916. július 29-én, a Stochod-könyöknél, csaknem egész ezredével együtt fogságba esett. Az oroszok itt áttörve a jobbszomszéd 20. (nagykanizsai) honvéd gyalogezred védelmét, a 31-esek háta mögé kerültek, s előbb az ezred-, majd a zászlóalj- és századparancsnokságokat elfoglalva, hátulról fegyverezték le az ezredet.² Kékessy főhadnagy elfogásakor éppen övig levetkezve mosakodott fedezéke előtt. Omszk és Krásznójárszk fogolytáborában, majd Arizsemkája szénbányáiban raboskodott. 1920. július 13-án (máshol április 29-én) tért haza. A csóti (Veszprém m.) fogolytábori különítménynél szerelt le. 1927. június 1-vel a Vámórségtől áthelyezték a Belügyminisztérium VI. c. osztály állományába, a csendőrkutya-telep üres helyére. 1927. július 1-től Budapesten, az 1. vegyesdandárnál, a városparancsnokságnál teljesített szolgálatot. 1928. július 1-től a VÁP 43-nál. 1932. október 1-től az 1. vegyesdandár R állományánál. 1932. november 1-től a hadigondozásnál (hősök temetője). 1935. október 1-től a budapesti 1. honvéd gyalogezred visszamaradó-különítményének segédtisztje. 1937. március 1-től Budapesten, a IV. kerületi katonai parancsnokságnál. 1939. január 23-tól Budapesten, a X. kerületi katonai parancsnokságnál. 1940. április 1-től Budapesten, a 7. kiegészítő parancsnokságnál. 1940. november 20-tól (máshol november 1-től) Kolozsváron, (majd 1944 őszétől áttelepülés folytán Sopronban) a IX. hadtestnél a VIII. tiszti osztály vezetője. 1941. július 29. áthelyezték a szakszolgálatos tisztek állománycsoportjába. 1944. december 27-től Szombathelyen, a 3. honvéd kerületnél hadigondozó felügyelő. 1945. március 28-án intézetével kitelepült Felső-Ausztriába. 1945. május 3.–október 18. között amerikai hadifogságban volt. Hazatérése után, 1945. december 20. szolgálati állásában meghagyva igazolták, de „vezetői állásra nem alkalmas”. 1946. január 31. nemténylegesen viszonyba helyezték. 1946. október 11. a tényleges szolgálatból elbocsátották.

1932. szeptember 13-án Budapesten vitézzé avatták. 1937. február 9. feleségül vette Édes Ilonát. 1936-ban Budapesten, 1939–1960 körül Érden (Tusculanum, Thököly u. 17-19.) élt. Felesége halála után, akit Érd-Felső vasútállomásnál 1960-ban egy vonat halálra gázolt, innét Debrecenbe költözött.

Kitüntetései: Magyar Érdemrend lovagkeresztje (1940), Katonai Érdemkereszt 3. osztálya hadidíszítménnyel és kardokkal (1915. nov.), Bronz Katonai Érdemérem a Katonai Érdemkereszt szalagján kardokkal (1916), Károly Csapatkereszt, Sebesülési Érem két sebesülési sávval (1921), Magyar Háborús Emlékérem sisakkal és kardokkal, Tiszti Szolgálati Jel 2. osztálya (1940), német 2. osztályú Vöröskereszt Díszjelvény (1934).³

Laczkó Dezsőhöz írt négy levelezőlapját őrzi a Laczkó Dezső Múzeum.

- Tábori levelezőlap, 1915. június 2.

Kartonpapír, rózsaszínű, 14x9 cm. Tintaceruzával írva.

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP.

fejléccel. Tábori posta. Ára: 1 fillér. M. kir. állami nyomda, Budapest jelzéssel.

„Nagyságos Laczkó Dezső úrnak főgimnáziumi igazgató

Veszprém Ungarn

Kedves Igazgató Uram!

Megtisztelve olvastam viszton sorait. Hál Isten sokat szenvedett ezredünk száz napja nyugodalmasabb órákat élvez s veszteségei is minimálisak dacára hogy az ellenséggel a legélénkebb kontaktusban vagyunk oly annyira, hogy vagy egy fél órával ezelőtt sikerült egyet szolgálammá tenni majd a más világon.⁴ Mélyen benn járunk az ellenség földjén s minden nap új és új babért hoz törhetetlen ezredünkre. Szív. üdv az összes urakkal egyetemben Kékessy főhg

Rajvonal Or. Lengyelország 915 VI. 2.”

Feladó: „Kékessy főhg 102. tábori posta 31. honv. gy. ezr. 9. szd. parnoka”

Elmosódott alakulat körbélyegző koronás magyar közép címerrel, „* M. KIR. VESZPRÉMI 31. HONVÉG GYALOG EZRED 3. ZÁSZLÓALJ/PARANCSNOK-SÁG” felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Tábori postai körbélyegző „TÁBORI POSTAHIVATAL 102/ 915 JUN. – 3.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.293. (Szerzeményi napló 1903–1923. 5113/1918. december, múzeumi gyűjtés).

- Levelezőlap tábori levelezőlapnak használva, 1915. augusztus 6.

Kartonpapír, 13.9x9.2 cm. Tintaceruzával írva.

POCZTÓWKA.

(magyarul: levelezőlap) fejléccel. A lublini királyi várról készült rajz kék színű reprodukciójával. LUBLIN, ZAMEK Królewski (magyarul: Lublin, királyi várkastély) felirattal.

„Laczkó Dezső urnak főgimnáziumi igazgató

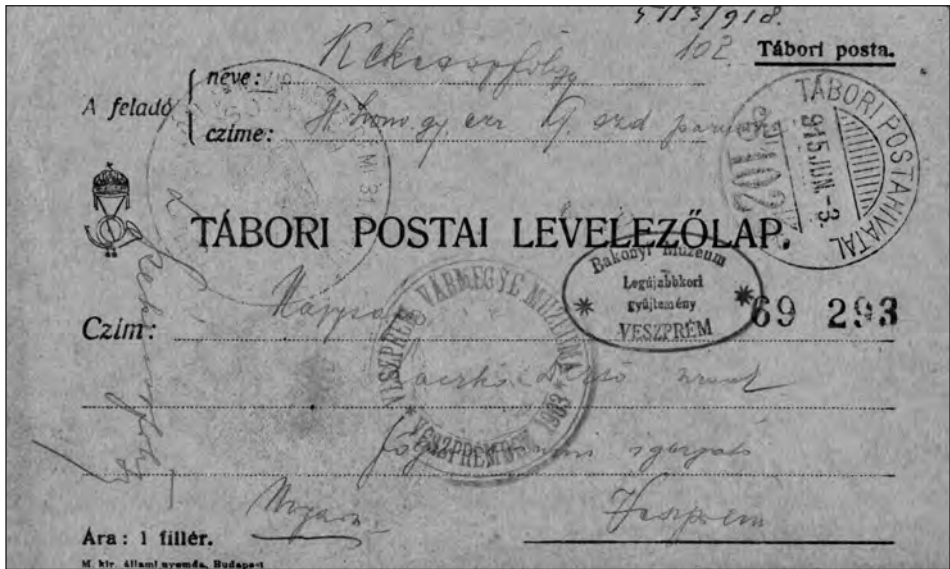
Weszprem

A már több mint egy év óta vetélkedés tárgyát képező, de ma már meghodított s elfoglalt szép Lublin városából küld szív. üdvözlöketek

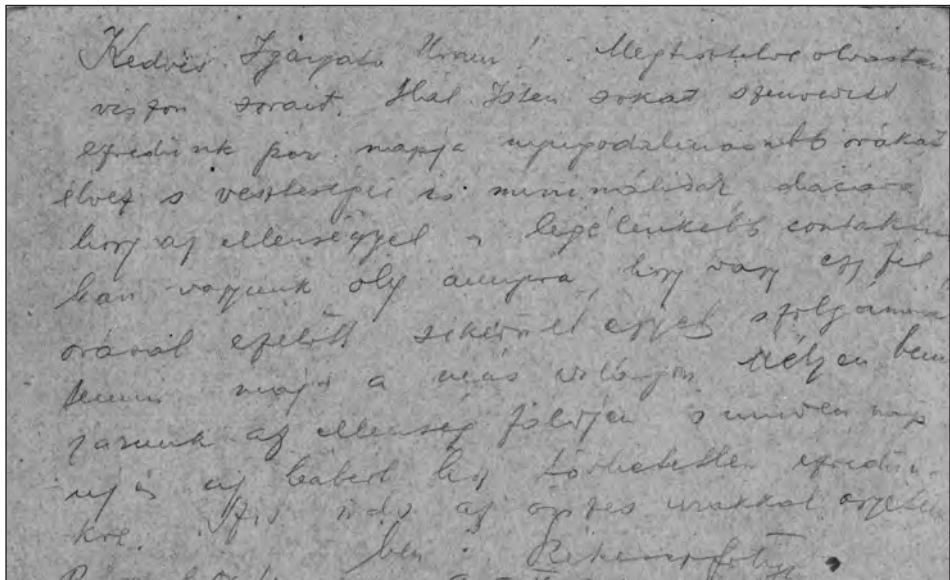
Kékessy főhg.

915. VIII. 6.”

Feladó: „Kékessy főhg. 31. honv. gy. ezr. 9. szd. parnok”

Kékessy Lőrinc András főhadnagy tábori levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, Orosz-Lengyelország 1915. jún. 2. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.293.)

Alakulat körbélyegző koronás magyar középcímerrel, „* M. KIR. VESZPRÉMI 31. HONVÉD GYALOG EZRED 2. ZÁSZLÓALJ/ PARANCSNOKSÁG” felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Kékessy Lőrinc András főhadnagy tábori levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, Lublin 1915. aug. 6. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.321.)

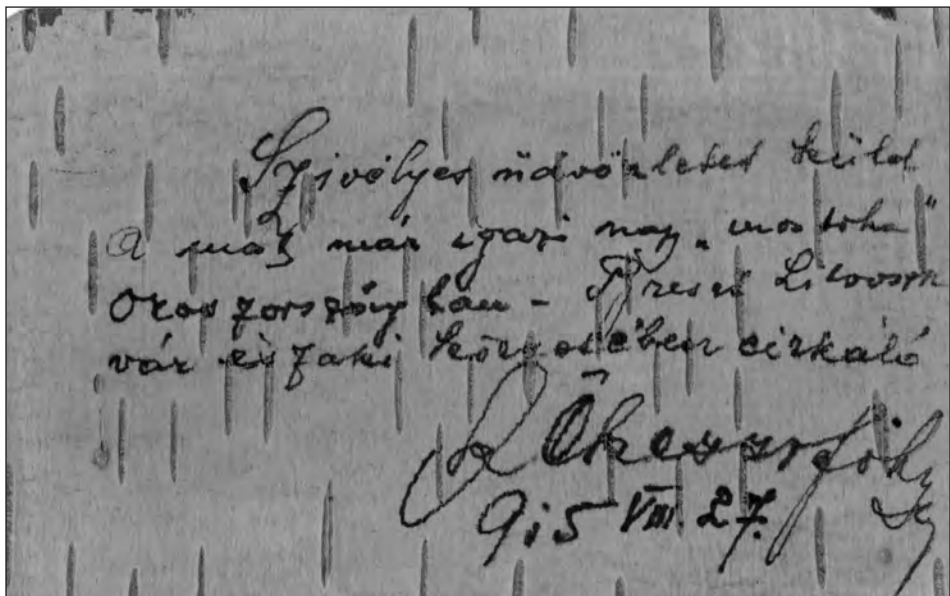

Tábori postabélyegző „TABORI POSTAHIVATAL 102/ 915 AUG. – 7.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

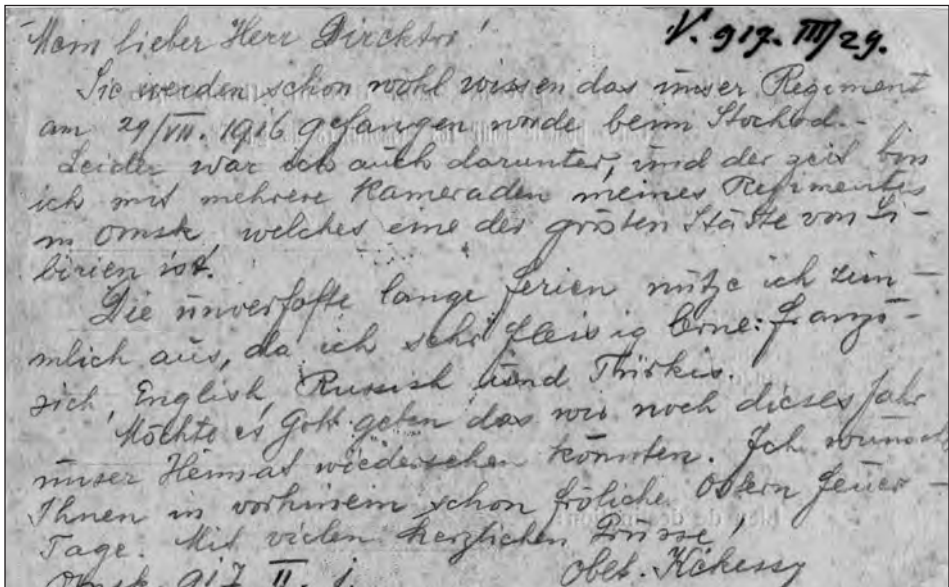

Kékesy Lőrinc András főhadnagy nyírfakéreg tábori levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, Breszt-Litovszk környéke 1915. aug. 27. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.297.)

Kékessy Lőrinc András főhadnagy hadifogoly levelezőlapja Laczkó Dezsőhöz, Omszk 1917. febr. 1. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.352.)

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.321. (Szerzeményi napló 1903–1923. 4550.c./1915. május, múzeumigazgató gyűjtése). Érthetetlen, hogy az augusztusban írt tábori lapot, hogyan leltározhatták be májusban.⁵

- Tábori levelezőlap, 1915. augusztus 27.

Nyírfakéreg, 12.2x8 cm, kissé szabálytalan alakú, sarkai átlósan enyhén levágva. Tintaceruzával írva.

„Nagyságos Laczkó Dezső úrnak főgimnaziumigazgató

Veszprém

Szivélyes üdvözetet küld a most már igazi nagy „mostoha” Oroszországban – Breszt Litovszk vár északi közelében cirkáló

Kékessy főhgy.

915 VIII. 27.”

Feladó: „Kékessy főhgy. 31. honv. gy. ezr. 9. szd. parnok. 102”

Alakulat körbélyegző koronás magyar középcímerrel, „* M. KIR. VESZPRÉMI 31. HONVÉD GYALOG EZRED 3. ZÁSZLÓALJ/ PARANCSNOKSÁG” felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Tábori postabélyegző „TÁBORI POSTAHIVATAL 102/ 915 AUG. 28.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.297. (Szerzeményi napló 1903–1923. 4550.c./1915. május, múzeumigazgató gyűjtése). Érthetetlen, hogy az augusztusban írt tábori lapot, hogyan leltározhatták be májusban.

- Hadifogoly levelezőlap, 1917. február 1.

Kartonpapír, halványsárgás színű, 14.7x9.4 cm. Tintaceruzával írva.

Почтовая карточка для военно-пленных

Carte postale pour les prisonniers de guerre.

(magyarul: postai levelezőlap hadifoglyoknak) fejléccel.

Венгрия. (magyarul: Magyarország)

„Wohlgeborner Herr Laczkó Dezső Direktor des Obergymnasiums in Veszprém.- Ungarn –

Mein lieber Herr Direktor!

Sie werden schon wohl wissen das unser Regiment am 29/VII. 1916 gefangen wurde beim Stochod. –

Leider war ich auch darunter, und der zeit bin ich mit mehrere Kameraden meines Regimentes in Omsk, welches eine der grösten Städte von Sibirien ist.

Die unverhoffte lange Ferien musste ich zimmlich aus, da ich sehr fleisig lerne: Französich (sic!), English (sic!), Russish (sic!) und Thürkis (sic!).

Möchte es Gott geben das wir noch dieses Jahr unser Heimat wiedersehen könnten. Ich wünsche Ihnen in vorhinein schon fröliche (sic!) Ostern Feuer-Tage. Mit vielen herzlichen Grüsse!

Oblt. Kékessy

Omsk 917 II. 1.”

(magyarul:

Tekintetes Laczkó Dezső úrnak, főgimnáziumi igazgató, Veszprém, Magyarország

Kedves Igazgató Uram!

Ahogy már bizonyára tudja, ezredünk 1916. VII/29.-én a Stochodnál hadifogságba esett. Sajnos, én is közöttük voltam, és jelenleg számos ezredbeli bajtársammal Omszkban vagyok, amely Szibéria egyik legnagyobb városa.

A váratlan hosszú szabadságot kihasználom, nagyon szorgalmasan tanulok franciául, angolul, oroszul és törökül.

Szeretném, ha az Isten megadná, hogy még ebben az évben visszatérhessek a hazámba. Kívánok Önnek már előzetesen kellemes húsvéti ünnepnapokat. Sok szívélyes üdvözléssel!

Kékessy fhdgy.

Omszk 1917. II. 1.)

Feladó: „B. II. Kékessy Lorenz oblt Omsk. Sibirien. Offiz. Lager. (Офф. Лагерь)” (magyarul: Kékessy Lőrinc hadifogoly fhgy. Omszk. Szibéria. Tiszti tábor.)

Orosz katonai cenzúrabélyegző, * Воен... цензоръ Nr 10 * Г Омскъ. Д. Ц. (magyarul: katonai cenzúra nr. 10. Omszk) felirattal. Átmérő: 3.4 cm, piros színű.

Elmosódott, háromszögletes bélyegző, GEMEINSAMES ZENTR. NACHW. BÜRO * ZENSUR ABTEILUNG * WIEN * (magyarul: Közös Központi Felvilágosító Iroda cenzúra osztálya, Bécs) felirattal. Magasság: 3,2 cm, piros színű. [A bélyegző feliratát analóg példányok alapján rekonstruáltuk. – R. P.]

Laczkó Dezső írásával, fekete tintával: V. [válasz – R. P.] 917. III/29.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.352.

Ludvig (Ludvigh) Kálmán (Veszprém, 1889. szeptember 21.–Krásznójárszk, 1919. augusztus 2.)

Újságíró, szerkesztő, tartalékos zászlós.

Édesapja id. Ludvig Kálmán a városi törvényszék telekkönyvi hivatalának volt a vezetője. A veszprémi piarista főgimnáziumban tanult, de az 1906/1907-es tanévben, az érettségi vizsga előtt eltávolították az intézetből. Író, költő, újságíró, valószínűleg a Népszava című szociáldemokrata lapnál, vagy ott is. 1910 szeptemberétől decemberig, a rövid ideig megjelent, veszprémi Modern Dunántúl című, társadalmi, irodalmi, művészet-kritikai hetilap egyik szerkesztője volt, L. Diegó álnéven. Ezután az Úttörő című, szintén rövid életű lap munkatársa. Kapcsolatban állt az anarchista gr. Batthyány Ervinnel.⁶ 1915 decemberében tartalékos zászlósként a m. kir 31. (veszprémi) honvéd gyalogezred III. zászlóaljának segédtisztje. 1916. július 29-én Kaszonka községnél, a Stochod könyöknél, ezredével együtt orosz hadifogságba esett. 1916 szeptemberétől Habarovszkban, 1916 novemberétől Krasznajaja

Rjécskán (az Amur folyó Usszuri nevű mellékfolyója mellett), 1918 májusától Novo-Nyiklajevszkben, 1918 decemberétől Krásznójarszokban raboskodott. Itt a Jeniszej című, kéziratot hadifogoly lapot szerkesztette.

A krásznójarszki hadifogolytábor mellett elhelyezett 31. szibériai lövészezred 1919. július 30-án, bolsevista bujtogatás következtében fellázadt. A lázadást fehér kozák csapatok az oroszországi csehszlovák légió egységeivel közösen leverték. Véres megtorlás következett, mintegy 600 lázadót lőttek agyon. A lázadás (legalább részbeni) kitervelőit a magyar hadifoglyok között keresték. Olaj volt a tűzre, amikor a hadifogolytáborban elbújt egyik orosz lázadó, osztrák–magyar katonaruhában akadtak rá. A csehszlovák légió 12. lövészezredének hadbírósa 18 magyar hadifoglyot ítelt halálra és végeztetett ki, köztük Ludvig Kálmánt is. A kivégzett hadifoglyok részben kommunisták, vagy legalábbis szimpatizánsok, részben a táborban alakult Magyar Szövetség tagjai voltak. Utóbbi hazafias szövetség célja a magyar hadifogoly legénység segítése és a szláv, pánszláv (így pl. a csehszlovák), valamint bolsevik propagandától való megvédése volt. A fogolytárs Markovits Rodion⁷ szerint, Ludvigot egy-egy, e két ellentétes eszme szolgálatában álló, szintén halálra ítelt magyar hadifogoly bajtársa támogatta utolsó útján a kivégzés helyszínére.⁸

A Laczkó Dezső Múzeum Ludvig Kálmánnak egy levelezőlapját őrzi.

• Levelezőlap tábori levelezőlapként használva, 1915. szeptember 6.

Kartonpapír, 13.9x8.8 cm. Grafitceruzával írva.

Kucsmás, köpenyes fiatal orosz katonanő rajzáról (mellkép) készült fekete-fehér reprodukció. Orosz felirattal. ДОБОВОЛЕЦЪ 149 ЧЕРНОМОРСКАГО ПОЛКА НАТАЛИЯ ВЛАДИМИРОВНА КАНЕВСКАЯ. РОСТОВЪ НА ДОНУ ЕКАТЕРИНИНСКОЙ Ж VII ... ОБЛАСТИ ВОЙСКА ДОНСКОГО-ТАГАНРОГСКАГО ОКРУГА, АЛЕКСАНДРОВСКОЙ СТАНИ. Lanz 25–I–1915 (Magyarul: Natalia Vladimirovna Kanevszkaja a 149. feketetengeri ezred önkéntese. A Don melletti Rosztovból. Don-taganrogi katonai kerület. Alekszandrovskoj állomás körzete. Lanz 1915 – I – 25)

Feldpostkarte (ceruzával)

Pocztówka

Carte postale – Открытое письмо

fejléc. Nakładem A. J. Ostrowskiego w Łodzi. jelzéssel.

„Ngs. Pulay Ferenc urnak kir. közjegyző h.

Veszprém Ungarn

915. szept. 6.

Üdv.

Ludvig Kálmán”

F. „Ludvig Kálmán hadapród M. kir. 31. honvéd gy. e. III. zlalj 11. század Táb. posta 102”

Ludvig Kálmán hadapród tábori levelezőlapja Pulay Ferenchez, 1915. szept. 6.
(LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.349.1.)

Alakulat körbélyező koronás magyar középcímerrel, „(* M. KIR. 31. VESZPRÉMI H)ONVÉD GYALOG EZRED 2. ZÁSZLÓALJ/ PARANCSNOKSÁG” elmosódott felirattal. Átmérő: 3,5 cm, lila színű.

Tábori postabélyegző „TÁBORI POSTAHIVATAL 102/ 915 SEP. – 8.” felirattal. Átmérő: 2,9 cm, fekete színű.

Múzeumi körbélyegző.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 69.349.1. (Szerzeményi napló 1903–1923. 4526.c/1915. április, Pulay F.⁹ gimnáziumi tanuló ajándéka). Érthetetlen, hogy a szeptemberben írt lapot, hogyan leltározhatták be áprilisban.

Csomaini (1934. március 6-ig **Frikk**) **Lajos** (Veszprém, 1895. december 11.–?, 1967-ben még életben volt)

Adóügyi tisztviselő, tartalékos gazdász hadnagy.

Tizennégy gyermekes vízimolnár fia. 1906–1908 két gimnáziumi, 1908–1912 négy polgári osztályt végzett Veszprémben. 1914-ben ugyanitt felsőkereskedelmi iskolai érettségit tett. 1914 júliusától 1915 májusáig könyvelő a Veszprémi Takarékpénztárnál. 1915. máj. 15-én vonult be egyévi önkéntesként a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd gyalogezredhez.

Veszprémben tartalékos tiszti iskolát végzett, idővel zászlós. A XVI. menetzászlóaljjal 1915. nov. 18-án ment a harctérre. Karpilowkánál esett át a tűzkeresztségen. 1916. márciusban áthelyezték a m. kir. 32. (dési) honvéd gyalogezredhez. 1916. jún. 17-én Myslszknél sebesülten orosz hadifogságba esett. Moszkva, Ivanovo-Vozneszenszk, majd Kelet-Szibériában, a koreai határ közelében lévő Szkotovó, Habarovszk, Pervaja Rjecska és Krasznoj Rjecska fogolytáboraiiban szenvedett. 1920. nov. 28-án tért haza.

1921 molnár tanonc, 1921–1926 molnárségéd. 1926. április–1928. február között könyvelő a Sári Gözmalom R.T.-nél, közben 3 hónapig Sarkadon forgalmi adóhivatali adóellenőr. 1928. február 1-től adóhivatali díjnok Tatán, az állami adóhivatalnál. 1929-ben Hajdúböszörményben és Somogycsurgón, 1930-ban, 1931-ben, 1934-ben Devecserben, 1934-től 1945-ig Veszprémben állami adóhivatali adótiszt. 1934-ben a honvédségnél gazdasági tiszti tanfolyamot végzett. 1938. szeptember 20–december 1. között a II/1. ellátó oszlopnál Székesfehérváron, 1939. március 21–31. között a 2. sütőoszlopnál, ugyancsak Székesfehérváron teljesített katonai szolgálatot, mint tartalékos hadnagy. 1945-ben ismét behívták, március végén az orvosi egyetem egészségügyi oszlopával Chamban (Bajorország) amerikai fogságba esett. Összel (szeptember vagy november) tért haza. 1946 februárjában Veszprémben igazolták. A veszprémi állami adóhivatalnál folytatta munkáját. 1946 júniusától 1950 májusáig a Kecskeméti Pénzügyigazgatóságnál dolgozott, 1947-től állampénztári főtanácsos, 1949. július 1-től a Kecskeméti Pénzügyigazgatóság helyettes vezetője. 1950 júniusától a Szegedi Pénzügyigazgatóságon. 1950 szeptemberétől (még 1953 októberében is) a Csongrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága pénzügyi osztályának helyettes vezetője, illetve adóbevételi csoportvezető.

1925-ben vette feleségül Barabás Erzsébet varrónőt, két leányuk született (1926, 1929). 1950 táján Kecskemét, Sarkantyú utca 8., 1954 táján Hódmezővásárhely, Ady Endre utca 70., 1967-ben Budapest VII. Damjanich utca 38. szám alatti lakos.

Kitüntetései: Károly Csapatkereszt (jogosult), Magyar Háborús Emlékérem (jogosult).¹⁰

- Fénykép levelezőlapnak kidolgozva

Papír, 13.4x8.9 cm, széle csipkézett. Megviselt.

Erdő szélén sorba rendezve épített négy nyomorúságos, sározott falú deszka kunyhó, előttük asszonyok és gyerekek.

Hátulján fekete grafitceruzával írva: „1916 szeptember havában készült a Japán tenger partján Vladivosztoktól délre Skotowon a koreai határhoz közel. Koreai falu Miklós cár uralkodása alatt”.

LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.3.

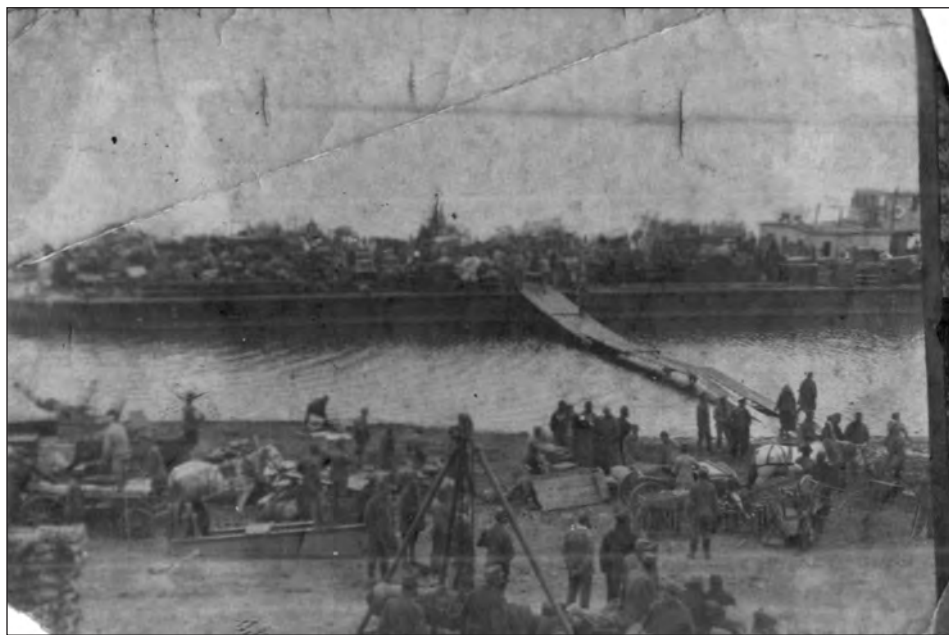

*Skotowó koreai falu. Csomai Frick Lajos fényképe, 1916. szept.
(LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.3.)*

- Fénykép

Papír, 10.5x7.1 cm. Erősen megviselt.

Folyóparton kikötött nagy uszály, emberekkel telizsúfolva. A parton berakodásra

*Költözés Habarovszkból Krasznojá-Rjecskára uszályokon az Amur és az Usszuri folyókon. Csomai Frick Lajos fényképe, 1917 tavaszán.
(LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.4.)*

váró osztrák–magyar hadifoglyok két lovas fogattal és mindenféle holmival. Hátulján fekete grafitceruzával írva: „*Hadifogoly költözés Chabarowszkból¹¹ Krasznojarejcskára az Amur és Usszuri folyókon uszályokon. – 1917 év tavaszán*”
LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.4.

- Fénykép

Papír, 11.8x8.8 cm. Erősen megviselt.

Osztrák–magyar hadifoglyok egy keskenynyomtávú sínre helyezett nyitott járműre havat lapátolnak. Öltözetük még a hazai osztrák–magyar egyenruha, de egyikük (a bal szélén álló alak) már orosz prémes sapkát visel. A háttérben kerítés mögött fogolytábor barakkjai és kopár fák.

Hátulján fekete grafitceruzával írva: „*Hadifoglyok munkán.*”

LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.2.

- Bizonyítvány

Papír, 21.8x35.5 cm, álló formátumu, egykor négyrét összehajtva. Nyomatvány, kézírással kitöltve és különféle színű tussal, tintával (fekete, lila, kék) aláírva.

*Osztrák–magyar hadifoglyok munkán. Csomai Frick Lajos fényképe.
(LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.2.)*

A krasznaja-rjecskai hadifogolytábor központi részének – díszesen megrajzolt, kerti szerszámokat és növényeket ábrázoló keretbe foglalt, – kék színű fényképével. Az eredeti bizonyítványt az 1960-as években felragasztották egy 21.8x53.4 cm méretű kartonlapra, amelynek a szabadon maradó részére Csomai (Frick) Lajos kék színű golyóstollal írt magyarázata került rá.

„BIZONYÍTVÁNY

Frick Lajos

ÚR RÉSZÉRE,

aki született 1895 évben Veszprém községben

Magyar országban róm. kath. vallású

Fennt nevezett úr a Krasznaja-Rjecskán tartott kertészeti, tanfolyamot 1918 december hó ... etől 1919 szeptember hó 30-ig hallgatta. A tábor 1848 □ öl konyhakertjének megalkotását és annak megművelése összmunkálatát 12-ed magával végezte és így a konyhakertészetben úgy elméletileg, mint gyakorlatilag, kiképeztetett, melyről ádulirott (sic!) bizottság előtt vizsgát tett.

Csomai Frick Lajos bizonyítványa kertészeti tanfolyam elvégzéséről,
Krasznaja-Rjecska, 1919. szept. 30. (LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.1.)

Krasznaja-Rjecska 1919 szeptember hó 30-án

A vizsgáztató bizottság tagjai:		A táborprnokság	A tanfolyam vezetője:
		részéről:	
Mihalik Oszkár	Reder Nándor	Őrngy ¹²	Körmendy Lajos
honvéd százados			okl: gazda
Bolla Pál	olvashatatlan	japán aláírás és pecsét	Gyakorlati előadó:
okl gazda	okl. gazda		Juhász Károly műkertész”

Csomaini Lajos magyarázata:

„A bizonyítvány összes anyagát a magyar hadifoglyok készítették, így a papírt, úgyszintén a képerket tollrajzát, továbbá a fénykép fényképező anyagát. A kertészeti összes dolgozója magyar volt. Juhász Károly Komárom város főkertészének irányítása alatt. A kertészethez nagy üvegházat építettünk, ahol télen ügyeletet kellett tartani és egész éjjel tüzelni a harmincfokos hidegben a rozsfák [sic!] és a növények elne [sic!] fagyjanak, úgyszintén a palánták. A környéken sok ezer vadrózsa tövet összeszedtünk, beolytottuk és a virágot Chabarowszkban az üzletekben értékesítettük, a konyhakerti növényeket [sic!] pedig a tábort láttuk el, térítés nélkül. A környék lakossága érdeklődéssel figyelték [sic!] munkánkat. A tábor 1918-1919 években a japán intervenciós csapatok megszállása alatt állott, ezért látható a bizonyítvány alsó-középső részén a japán katonai parancsnok saját kezű aláírása és a japán katonai parancsnokság kis piros köralakú pecsétje. A japán katonai parancsnok vagy Takasima ezredes¹³, vagy Uheda¹⁴, már nem emlékszem melyik volt az aláíró, japánul pedig sem írni, sem olvasni nem tanultam meg. A fenti időpontot megelőzőleg az amerikai intervenciós csapatok voltak a tábor megszállói¹⁵, a Filippini szigetekről egy ezred Morow ezredes¹⁶ parancsnoksága alatt. A már elhalványodó fénykép háttérében látható épületek sok magyar hadifogoly tragédiáját takarják, így az épületeken túl nem látható drotkerítés [sic!] mögött három budapesti illetőségű hadifogoly kivégzését, akiknek a bűnük [sic!] csak az volt, hogy haza akartak jönni! 1918 év telén a tábor magyar hadifoglyai között elterjedt a hír, hogy a Koltsák generálistól felszabadult területeken a hadifoglyot, mint „Inyozstranért” (külföldit) kezelik és haza utazhatnak! Erre megkezdődtek a magyar csoportok szökései a táborból. Egy havas reggelen Helvey, Piros és Kiss – három fiatal kiszökött a táborból, de lent az Uzsuri folyó partján a japánok elfogták őket, visszakísérték a táborba és ott ahol kibujtak a drotkerítésen [sic!] – újból [sic!] ki kellett menniök és alig jutottak lőtávolságra – a dombok mögül előbukkanó japán katonák sortűzzel végeztek velük, illetve Helvey még élt és segítségért kiabált, azonban hiába sietett Rebka katonaoorvostársunk segítségére – vissza parancsolták és Helveyt egy bajonett szurással [sic!]

elnémították örökre. A kivégzést a japánok ravaszul közkatonákkal intéztették és később is arra hivatkoztak: „Tévedés volt”.¹⁷

LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.1.

• Kísérő cédula

Papír, 14.2x16.1 cm, kék színű golyóstollal írva.

„Mélyen Tisztelt Vezetőség!

A csatolt papirokat azért vagyok bátor megküldeni, mert a régi emlékeimet előrehaladott koromnál fogva, időszerűnek tartom az esetleges megfelelő helyre juttatni.

A hadifogságom alatt nagyon sok felvételt készítettem, azonban a viharos idők az egészet megsemmisítették, csupán ezen kis lényegtelen töredékek maradtak meg. Amennyiben csupán személyi vonatkozásának minősítik, úgy szíveskedjék az ott munkálkodó dr. Scherer János¹⁸ katona bajtársamnak, akit 1945 februárja óta nem láttam és akkor is őt megbilincselve szomorú helyzetben¹⁹. Tőle majd alkalmilag elhozom. Szíves közbenjárásukért előre is fogadják hálás köszönetem és tiszteletem
1967. dec. 30.-

*Csomaini Lajos
Bpest VII. Damjanich u. 38.”*

LDM Legújabbkori gyűjtemény 68.24.5. Csomaini Lajos veszprémi 31. hgye. hdgy. I. világháborús orosz hadifogsági emlékei. Ajándék, 1968. jan.²⁰

FORRÁSOK, IRODALOM

ÁCS 1993–1994 = ÁCS Anna: Ludvig Kálmán Modern Dunántúlja a századeleji Veszprémben. I–III. I. rész: Veszprémi Szemle I. évf. 1. szám [1993. nov.] 30–36., II. rész: II. évf. 1. szám [1994. márc.] 50–55., III. rész: II. évf. 2. szám [1994. máj.] 34–49.

ÁCS 1994 = ÁCS Anna: Ludvig Kálmán (Diego) (1889–1919). In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprémi művészek és mecénások a századelőn. Veszprém, 1994. 43–47.

ÉRI 1965 = ÉRI István: Modern Dunántúl egy elfelejtett veszprémi folyóirat. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 3. 1965. 145–162.

ÉRI 1994 = ÉRI István: Emlékezés Scherer Jánosra (1895–1978). Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19/20. 1993–1994. 15–18.

GULYÁS–VICZIÁN 1995 = GULYÁS Pál–VICZIÁN János: Magyar írók élete és munkái. I–XIX. kötet. Budapest, 1939–2002

Hadifogoly magyarok története. 1930 = Hadifogoly magyarok története. I–II. kötet. Szerk.: Baja Benedek–Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos. Budapest, é. n. [1930]

Hadifogoly-ujtság 1920 = Hadifogoly-ujtság. A m. kir. Honvédelmi Miniszterium hadifogoly osztályának hivatalos lapja. 1920. június 15.

HERCZEGH 1936 = HERCZEGH Géza: A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története. Cegléd, 1936.

- Kegyes-tanítórendiek értesítője 1913–1930 = A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1913–1930. tanév[ek]ről. Veszprém 1914–1930.
- LDM = Laczkó Dezső Múzeum (korábban Veszprémvármegyei-, majd Bakonyi Múzeum)
- MARKOVITS 1986 = MARKOVITS Rodion: Szibériai garnizon. Budapest, 1986.
- NYÉKI 1970 = NYÉKI Károly: A Bakonytól a Jenyiszejig. Adatok Ludvig Kálmán életrajzához. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. 1970. 183–196.
- RÉVAI 1911–1935 = Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. I–XXI. kötet. Budapest, 1911–1935
- ÚMÉL = Új Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Markó László. I–VI. kötet. Budapest, 2001–2007.
- Veszprémi Piarista Diákegyesület 1927 = A Veszprémi Piarista Diákegyesület első évi működése. Veszprém, 1927.
- Veszprémi Piarista Diákszövetség 1929 = A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1928-ban. Veszprém, 1929.
- VH = Veszprémi Hírlap (megjelent 1893–1944 között)
- Vitézek albuma 1939 = Vitézek albuma. Budapest, 1939.

JEGYZETEK

- ¹ A téma jó összefoglalása: Hadifogoly magyarok története. 1930
- ² Ez volt a 31. honvéd gyalogezred egyik legsúlyosabb veresége a világháborúban.
- ³ Katonai kitüntetések. VH XXIII. évf. 45. szám [1915. nov. 7.] 4.; Katonai kitüntetések. VH XXIII. évf. 48. szám [1915. nov. 28.] 4.; HERCZEGH 1936. 12., 20., 38., 45., 160., 162–164., 179., 184., 205., 209., 215., 217., 220., 223., 360. arcképpel; Vitézek albuma 1939. 251., 490. felülről 4. sor balról 3. kép; Hadtörténeti Levéltár, Bp.: tiszti anyakönyvi lapok 2943.; Kovács Sándor helytörténész, könyvtáros (Magyar Földrajzi Múzeum, Érd) helyszíni gyűjtés alapján továbbított közlése. Kedves segítségét ismételten köszönöm.
- ⁴ Az ősmagyarok hite szerint, minden megölt ellenség szolgánk lesz a másvilágon.
- ⁵ A leltározást feltehetően később végezték és antedatálták, helyeként kisebb tévedésekkel.
- ⁶ gr. Batthyány Ervin (Bögöte, Vas vm., 1877. okt. 17.–Stroud, Anglia, 1945. jún. 9.) a magyar anarchista mozgalom vezéralakja. Angliában tanult. A Társadalmi Forradalom című lapot adta ki Szombathelyen, majd Budapesten. Anarchista nézetei miatt saját családja átmenetileg intézetbe záratta. 1907-től kisebb megszakításokkal –, majd 1910-től végleg Angliában élt. RÉVAI II. [1911] 700.; ÚMÉL I. [2001] 518.
- ⁷ Markovits Rodion dr. jur. (Kisgérce, Ugocsa vm., 1884. vagy 1888. júl. 15 –Temesvár, 1948. aug. 27.) ügyvéd, író, újságíró (Népszava, Független Magyarország, Virradás, stb.). 1914–1922 között katona, majd hadifogoly Szibériában. Belépett az orosz Vörös Hadseregbe és a bolsevik pártba. Hazatérte után – leszámítva egy az 1920-as évek végi budapesti tartózkodást – szülőföldje közelében, Szatmáron, később Temesváron újságíróskodott. GULYÁS-VICZIÁN XVIII. [1999] 517.; ÚMÉL IV. [2002] 514.
- ⁸ Hadifogoly-Ujság 1920.; Hadifogoly magyarok története. 1930. II. 423.; – Veszprémi Piarista Diákegyesület 1927. 27.; Veszprémi Piarista Diákszövetség 1929. 36.; HERCZEGH 1936. 199.; ÉRI 1965. 145–162.; NYÉKI 1970. 183–195.; MARKOVITS 1986. 426., 441–443.; ÁCS 1993–1994.; ÁCS 1994;
- ⁹ Feltehetően elírás Pulay József helyett, aki az 1915–1916-os tanévben IV., az 1916–1917-es tanévben V. osztályos tanulója volt a veszprémi Piarista Főgimnáziumnak. Kegyes-tanítórendiek értesítője 1915–1916: 61.; 1916–1917: 32.

- ¹⁰ HERCZEGH 1936. 372. fényképpel: 1930-as évekbeli zászlósi egyenruhában; Hadtörténelmi Levéltár, Bp.: Tiszti anyakönyvi lapok 12 970.
- ¹¹ Mai írásmóddal Habarovszk.
- ¹² Hadifogoly magyarok története. II. 491., 493. Réder Nándor tüzér őrnagy, a fogolytábor rangidőse volt.
- ¹³ Hadifogoly magyarok története. II. 488., 493. szerint Takashima csak alezredes volt, a világháború előtt Budapesten is megfordult.
- ¹⁴ Hadifogoly magyarok története. II. 492–493. szerint Uheda Ko százados volt, jól beszélt németül.
- ¹⁵ Hadifogoly magyarok története. II. 490. szerint 1918. nov. 9-én vették át a tábor őrzését az amerikaiak.
- ¹⁶ Hadifogoly magyarok története. II. 398–399., 490–491. szerint Morrow (al?)ezredes a tábor könyvtárát bezáratta, a foglyok sportéletét szorgalmazta.
- ¹⁷ Az 1919. márc. 5-én (?) történt tragikus esemény Csomai leírásával lényegében megegyező ismertetése: Hadifogoly magyarok története II. 450., 493. Az agyonlőtt zászlósok neve itt Helvey, Piros(ka) és Gerber. Az igazsághoz tartozik, hogy a japánok az eset után vizsgálatot indítottak, Takashima ezredes táborparancsnokot felmentették, az őrkatonát megbüntették, az áldozatok sírjára koszorút helyeztek, és részvétüket nyilvánították. U. o. 495. fénykép a temetésről, 1920 (?) márc. 10.
- ¹⁸ Scherer Jánosról bővebben sorozatunk olasz harctérről írt részében.
- ¹⁹ Utalás Scherer 1944–1945-ös nyilas fogságára.
- ¹⁰ A leltárkönyvi bejegyzés Scherer Jánostól való, de pontatlan, mert Csomay (Frick) Lajos csak a háború után lépett elő tart. hadnaggyá. A 31-es honvédeknél soha nem szolgált tiszti rangban.

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK IV.

Bemutatjuk a 85 éves Kováts Sándor ny. iskolaigazgatót és helytörténeti kutatót

RÁSKY MIHÁLYNÉ

„Múlton nyugszik a jelen, s ezen a jövő!”
(gróf Széchenyi István)

1929. JÚNIUS 25-ÉN SZÜLETETT VESZPRÉMBEN. Pedagógus családból származik, édesapja Kováts Zsigmond tanító, igazgató. Gyermekkora is ide, szűkebben Jutas-pusztához köti, s erről egyik könyvében is megemlékezik. Nős, felesége Szűcs Emília tanítónő. Fia, Péter a Mendelssohn Zenekar vezetője. Két leányunka boldog nagyapja.

Tanulmányait Veszprémben, a Kegyesrendi Gimnáziumban (1948), majd 1951-ben a Pedagógiai Főiskolán, Pécsen végezte, ahol magyar–ének szakos tanári diplomát szerzett. Pályakezdőként a Tiszadobi Állami Gyermeotthon Általános Iskolájában tanított, melynek később igazgatója is lett. Itt ismerkedett meg a hátrányos helyzetű gyermekek nevelési problémáival. Türelmes gondoskodásáért sok hálás szeretetet kapott. 1956-ban került haza szülővárosába, Veszprémbe, édesapja hajdan volt Szent István Elemi Népiskolájába, az akkori Dózsa György Általános Iskolába. itt előbb tanár, majd 1959–67-ig igazgatóhelyettes és 22 éven át igazgató volt.

A történelem viharai őt sem kímélték, alig 16 évesen 900 veszprémi leventével együtt „kitelepítették” nyugatra. Hűséges társai voltak Farkas Lajos veszprémi és Vandra Ferenc máramarosi pajtása, aki Erdélyből menekülve került városunkba, s itt sorozták be a veszprémi leventetranszportba. 28 év után találkozhattak újra, de a magas politika erdélyi társuknak csak 46 év után adott kiutazási engedélyt, így kereshették fel együtt Ausztriában Eisenerzet, „munkatáboruk” helyszínét. (*Eisenerz* egy osztrák kisváros, Észak-Stájerországban 25 kilométerre a kerületszékhelytől, Leobentől.) 1465 méter magasan áll a piramis alakú Eizberg vasbánya, melyet sok-

Kováts Sándor igazgató úr a Szent István Elemi Népiskola katedráján a leltárkönyvvel

Az írásos emlékek először 1801-ben említenek iskolát e területen Szent László Oskola Ház névvel, mely mintegy másfél száz esztendőn keresztül látta el a temető-hegyi gyermekek iskoláztatását.

75 évvel ezelőtt a hajdani Nagy-tó helyén államalapító királyunk halálának 900. évében épült fel az 1939. október 8-án a Magyarok Nagyasszonya vasárnapján felszentelt iskolánk. A felszentelést dr. Czapik Gyula megyéspüspök végezte, „*Szívből kívánom, – mondta – hogy az új iskola tudásban, hitben, hazaszeretetben mindig meg tudjon felelni.*” Jelen volt Hóman Bálint vallás és közoktatásügyi miniszter is. Az ünnepség végén 90 veszprémi iparost láttak vendégül, akik az iskola építésében részt vettek. 1945. március 23-án az iskola épületét bombatalálat érte. A Historia Domus így ír: „*A temetőhegyi gyerekekkel kertekben, mezőn találtunk alkalmas helyet a tanulásra, mert legszebb iskolánk, a Szent István Iskola bombatalálatot kapott.*” A temetőhegyi gazdák, építőmunkások 3800 munkaórával állították helyre a sérült épületet, immár másodszor működtek közre az iskola meg-, illetve újjáépítésében. Mindezt megismételték még 1955-ben, amikor az iskola új szárnyat kapott, majd napjainkban, amikor egy közel 450 milliós pályázati beruházás eredményeképpen új, korszerű, a XXI. századi igényeket is kielégítő intézmény jöhetett létre. A

sok emberkéz faragott aljától a felhőbe nyúló csúcsáig. Lent a völgyben pedig hajdani fogolytáboruk. Itt a völgyecskeben próbálták beazonosítani a helyet, ahol elhunyt társaik nyugszanak. Néhány szál, kék színű erdei virággal rótták le kegyeletüket a kis tisztást kerítő kötömbök között. Bent a városkában megnézték a múzeumot, megpihentek a szökőkút mellett, ahol 1945-ben egy jólelkű asszony három szelet kenyérral ajándékozta meg őket. Nehéz, viszontagságos fiatal évek edzése után sok tanulás, szorgalmas munka következett, mire ismét hazatért.

Intézményünk utcaneveinek alakulása is maga a történelem. Hajdan volt Csorda utca, a város egyik legrégebbi útvonala, 1907-től a legnagyobb térrendezés után Szent István utca, majd 50 év „vörösoktóbersége” után újból büszkén viseli államalapító királyunk nevét.

dózsavárosi szülőkre mind a mai napig jellemző az iskolájukért való tenni akarás. Az intézmény szellemiségét és ragaszkodását a múltjához igazolja az a tény, hogy a „legvadabb” időkben is „Szent István épület” volt és maradt, és ma is az, az intézmény épülettömbjén belül.

Igazgatónk szellemet, arculatot – bátran mondhatom – iskolát teremtett itt, a város peremén. Nevelési eszménye: mindenekelőtt a gyermekek szeretete, a megértés, a szép szó, kellő pedagógiai érzék és tapintat, következetesség példamutatással. *„Segítségére volt az a pedagógiai elszánás, hogy tantestülete az iskolai munkával a magyar nemzeti közérdeket kívánta szolgálni, továbbá az a gyógyító szellemiség, mely csak azokat érinti meg, akik kapcsolatba tudnak kerülni a gyermeki lélekkel, s magával ragadja őket a lélek alakításának lehetősége és eredménye. Nekik köszönhető, ha a mai nemzedékből nem vezett ki a hazafiság és erkölcsiség.”* – írta iskolája 50 éves évkönyvében.

Pedagógiai ars poeticájában érvényesült a don giovanni boscoi keresztény gondolat: *„A nevelők olyan emberek, akik szeretnek azután is, mikor a tanításnak vége van.”* Edvi Illés Pál nemesdömölki (Celldömölk) pedagógus görög jelmondata magyarra fordítva: *„A gyermekek nevelésénél semmi se legyen eléjétettebb!”* (fontosabb). Hatást gyakorolt rá a klebelsbergi pedagógia: *„Csak a jellem és a tudás találkozása adja a magasabb értelemben vett embert.”* Pedagógiája központjában az érdeklődés, az érzelem és a képzelet felkeltése áll. Tevékenységre, életszerűsége és hasznosságra neveli a gyerekeket. A derűs, változatos, színes, intenzív óravezetést kívánja meg a tanítóktól.

Mi, fiatalabb munkatársai mindig csodálattal figyeltük fantasztikus munkabíráását. Sohasem ad hoc, hanem előre megtervezett, aprólékos kidolgozású feladatsorait, felméréseit, vagy éppen óraelemzéseit, melyekből épülni lehetett. Rangot jelentett a dicsérete egy-egy sikeres óraelemzés, vagy felmérés ismertetése után. Ezek a mérések a szaktárgyakon kívül a nevelésre is kiterjedtek. Emlékezetesek a heti jelmondatok, melyek minden osztály táblájára kikerültek. Csak néhány jellegzeteset sorolok fel: *„A kitartó munka hoz eredményt! A munkához legfontosabb a fegyelem! Rendszeresen tanulj! Ügyelj a tisztaságra! Védj a köztulajdont! Legyél megbízható! Magatartásoddal gyarapítsd az iskola becsületét! Illedelmesen köszönj! Szerezz örömet szüleidnek! Nyáron is az iskola tanulója vagy!”* stb.

Pedagógiája központjában az érdeklődés, az érzelem és a képzelet felkeltése áll. Tevékenységre, életszerűsége és hasznosságra neveli a gyerekeket. A derűs, változatos, színes, intenzív óravezetést kívánja meg a tanítóktól. Sokszor mondtuk: röntgen szeme van, mindent lát, naprakész az iskolája ügyes-bajos dolgaiban. Beleérző képessége nemcsak a tanulókra, kollégáira is kiterjedt, szívesen jöttek gondjaikkal a szülők, és ő mindig a legjobb megoldásokat kereste. Azt tartotta, hogy az iskola szolgáltató intézmény, biztonságos, otthonos körülményeket kell teremtenünk az

*Az énekerem, a több mint 100 éves
harmóniummal, melyet szívesen megszólaltat*

sen tárgyi és írásos emlékeiket, gazdagítják az immár négy teremből álló gyűjteményt. A kiállítás megnyitását különböző pályázatokon – így a Hass, alkoss, gyarapíts – pályázat, a Reguly Alapítványtól (két alkalommal), a Veszprém Város Kultúrájáért Alapítványtól az 1000 éves a Magyar Iskola – pályázaton elnyert összegek tették lehetővé.

Az Országos Iskolatörténeti Emlékbizottság a Millenniumi Tájékoztató 5. számában méltatta gyűjteményünket, és feljogosított a millecentenáriumi embléma viselésére. Kiadványainkon ezentúl feltüntethetjük: „A Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottság támogatásával.” Ezzel kiállításunk megnyitása felkerült az országos millecentenáriumi rendezvények közé. A kezdetben két teremből álló gyűjtemény a Millennium évében újabb teremmel, a 40 éves énekarunk relikviáival bővült. Iskolánk legutóbbi felújítása során pedig elkészült az olvasóterem, – bár berendezése még hiányzik – a katalógus segítségével kutathatóvá vált.

Az első terembe belépve a volt Szent István Iskola katedrája fogad bennünket sarokpolccal kiegészítve, mely alkalmas volt füzet és tintatartó tárolására. Itt még egy jó tinta készítési receptet is olvashatunk. A falon a tanóra kezdetét és végét jelző csengő, melynek megszólaltatásáért a tanulók jó érdemjegyek megszerzésével versengtek. Palatáblák, palavesszők egész sora, penicillus, azaz tollkés, a palavessző megmetszésére, tollgyűjtemény sőt még egy korabeli reklám a papírtábláról: „A Diadal nem törik, súlya könnyebb, ára olcsóbb a palatábláénál.” Az 1950-es években a minisztérium felszerelte az iskolákat ún. új típusú rádióval, diavetítővel, lemezjátszóval, térképekkel, melyek most is használható állapotban vannak.

ide járó tanulóknak, hogy szüleit nyugodtan végezhesék munkájukat. Iskolai szünetekben is fenntartottuk a napközis szolgálatot, hogy ne legyen csellengő, kulcsos gyerek, étkezést is kapjanak a rászoruló, s kötetlenebb foglalkozással éadjuk el, hogy nekik is szünetük van.

1989-ben, iskolánk alagsorában páratlan értékű iskola-történeti gyűjteményt hozott létre Kováts Sándor igazgató úr. Az iskola volt diákjai, tanítói, tanárai és a dózsavárosiak hozták és hozzák ma is szívesen

Tankönyvtárunk a terem egy teljes oldalát elfoglalja. Legrégibb talán Edvi Illés Pál Budán, 1837-ben nyomtatott Első oktatásra szolgáló kézi könyve, amely tartalmazza az Arany ABC-t, versbe szedett erkölcsi szabályokat. Megyei érdekesség Horváth Mihály történelemkönyve: A magyarok története, 1842-ben Pápán, a református főiskola betűivel nyomtatták. Érdekes még Tarczy Lajos: A természettan az alkalmazott mathesissel egyesülve c. könyve 1838-ból a veszprémi nyomda betűivel. Bezeredy Amália: Flóri könyve 1840. Pest. (A szerző Tolna megyei birtokán óvodát és kisgyermek iskolát szervezett, a kor legszebb kisgyermek könyve volt.) Ritka kincsként tartom számon a felsőörsi születésű Pápay Sámuel: A Magyar irodalom esmérete, Veszprémben 1808-ban megjelent könyvét, mely az első magyar nyelven írt irodalomtörténet, igaz, csak hasonmás kiadásban. Többek között megtalálható a gyűjteményben: az Analfabéta olvasókönyv 1926-ból, a Drozdy-féle vezérkönyvek, Tanterv és utasítások 1932-ből, Néptanítók Lapja 1889. XXII. évfolyam valamennyi száma tartalomjegyzékkel bekötve, 75000/1946. sz. alatt az általános iskolák első tanterve, a 8000/1948/XXXIII.tc. az iskolák államosításáról. A Köznevelés évkönyve számos kötete (Ortutay Gyula 1948.) Ez tartalmazza a magyar tanítók 1848-as első egyetemes zsinatának határozatait.

A második terem a szívgárdista, piarista, levante, cserkész, úttörő relikviákat és emlékeket őrzi. Táborozás felszerelése az 50-es évekből Bajcsy Feri bácsi felsőörsi malomvölgyi táborának nyírfából ácsolt körletei. A falakon a tanulók tanulmányi, sport, művészeti eredményei tablón, oklevelek, kupák, sok-sok fénykép és zászló.

Továbbá az 1956-os tárló: Bruszniai Árpádra és Császár Józsefre emlékezve a lyukas címeres zászlón kívül a lyukas címeres tankönyvek, a veszprémi egyetemisták követelésének pontjai és a Hazámat keresem c. ismeretlen költő verse, amit a gyerekek is rejtegettek.

A harmadik terem 40 éves kórusunk relikviáinak állít emléket, mely Csaby József Csaba kórusvezetőnk kiváló munkáját mutatja. Az igényes műsorpolitika, a művek pontos és átélt megszólaltatása, a képzett hanganyag és hallatlan szorgalom országos és nemzetközi rangra emelte teljesítményüket. 20 alkalommal szerepeltek a Magyar Rádióban, eljutottak a szomszédos országokba, így Szlovákiába, Erdélybe, Lengyelországba, ahol 1987-ben Zakopanében megnyerték a nagy díjat, a Tátra Serleget. Az Éneklő Ifjúság nagylemezén is szerepelnek. Hangszergyűjtemény: hegedűk, furulyák, harmóniumok. 1000 éves a Magyar Oktatás Kiállítás technikai sarok. A Dózsa György Általános iskola kitüntetett pedagógusai és műveik. (Részletes magyarázatokat fűz miéért adományozták ezeket.)

Most pedig álljanak itt Kováts Sándor igazgató úr kitüntetései:

1977. Vajda Péter Művelődési Díj

1986. Kiváló Munkáért

1989. Kiváló Pedagógus

1992. Ranolder Díj

1995. Országos Honismereti Szövetség Dicsérő Oklevele

1996. Pro Urbe Veszprém Város Önkormányzata

1999. 10. 08. Dózsa Díj (kollégái, diákjai és a szülők szavazataival – gondolom – szívének talán a legkedvesebb).

Munkái

A Veszprémi Dózsa György Általános iskola – volt Szent István Elemi Népiskola jubileumi évkönyve 1939–89 Veszprém, 1992.

Jutaspuszta, Életképek az 1930-as évekből (Honismereti Kiskönyvtár 2.) – Veszprém, 1998. Iskolatörténeti kalauz – adalékok az iskolatörténeti gyűjteményhez. (Honismereti Kiskönyvtár 5.) – Veszprém, 2000.

Tanítók, tanárok. In memoriam Helyes László 1914–1981 (Iskolatörténeti gyűjtemény 1.) – Veszprém, 2000.

Tanítók tanárok. In memoriam Bálint Péter, 1892–1968 Horváth Gyula, 1898–1962 Kováts Zsigmond, 1906–1970 Mohos Zoltán, 1906–1994 Tantó István, 1901–1971 (Iskolatörténeti gyűjtemény 2.) – Veszprém, 2003.

Tanítók tanárok. In memoriam Dr. Előd István 1912–1990 – Veszprém, 2004.

Kováts Sándor ... elővezetés terhe mellett... – Veszprém, 2010.

Jelenleg is teljes szellemi frissességben dolgozik nagyon érdekes témában: az iskolai szemléltetés története és fejlődése a módszertan tükrében. Hiánypótló pedagógiai mű lesz, hiszen módszertani kérdésekben mindig támpontokat adott, arra figyelmeztetve kollégáit, hogyan lehet a tudományt élet közelbe vinni a tanulókhöz. Hallatlan nagy munkát végzett, hogy a gyűjtemény több mint 8000 darabja leltárkönyvekbe vezetve megtalálható, megjelölve ki ajándékozta, mikor, ezen kívül szakozva is, hogy könnyen használható legyen (pl. iskolatípusonként: elemi népiszkola 1896–1939-ig, általános iskola 1946-tól napjainkig, középiskolák stb.). Vagy éppen a szemléltető eszközök tárháza, külön a tankönyvtár, az újabbak módszerek szerint csoportosítva (Meixner, Tolnai, Lovászné stb.). Ezzel nagyban segíti pl. a szakdolgozatot író pedagógusjelölteket, akiknek munkáiból 1-1 példányt is őriz gyűjteményében.

A gyűjtés nyitott, nincs befejezve, nincs költségvetése sem, és itt kell megjegyez-nem, hogy nyitása óta társadalmi munkában működött. Ha egészsége engedi, szín-

te hetente kijár az iskolába a szükséges munkákat elvégezni. Segítői is vannak, elsősorban Demény Pál, a Gyulaffy Iskola ny. igazgatója, gyakran Molnár János, a Megyei Pedagógiai Intézet ny. igazgatóhelyettese, és dr. Tóth Dezső, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület örökös és tiszteletbeli elnöke, iskolájából pedig rendszeresen jelen van Veress József igazgatóhelyettes.

A gyűjtemény előzetes bejelentés alapján látogatható, illetve az iskola pedagógiai programja szerint minden tanuló megtekinti, volt tanulóink pedig a hagyományosan itt kezdik 5 évenként osztálytalálkozóikat. Nagy örömmel hallottam Veress József igazgatóhelyettes úrtól, hogy iskolatörténeti gyűjteményünket felterjesztette a veszprémi hungarikumok sorába. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága 23/2014. (XII.08.) sz. határozatával felvette azt a Helyi Értéktárba. Az Értéktár Bizottság már meglátogatta a gyűjteményt és a legnagyobb elismeréssel szolt róla. Az Országos Honismereti Szövetség a jövő évben tervezi az iskola múzeumok feltérképezését az országban, kezdeményezve hogy a legméltóbbak felkerüljenek a hungarikumok közé. Az első lépéseket tehát megtettük.

Kováts Sándor igazgató úr hűsége az iskolához, tanítványaihoz töretlen. Hitvallását a nevelésről megosztotta velünk: *„Fontosnak tartjuk, hogy a tanulók megismerjék önmagukat, előreivő akaraterőre tegyenek szert, és ezt mi pedagógusok szeretettel irányítsuk, bízunk bennük és ezért követeljük tőlük. Te fontos vagy nekem, és ez ad a másoknak erőt.”*

A jóság és a szeretet két örök emberi érték, és ha nem akarjuk, hogy jövőnk tovább idegenedjen, akkor vissza kell helyezni a jogaiba a jóságot és a szeretetet.

Büszke vagyok rá, hogy a munkatársa, segítője lehettem. A tőle hallott Gárdonyi-idézettel adom át 85. születésnapja alkalmából köszöntőmet: *„Az iskola a lélek kendője, amely mindig rátok fog borulni, hogy meg ne fázzatok az élet hidegségében.”*

Isten éltesse Igazgató Úr!

Múzeuma és iskolája mindig nagy tisztelettel várja!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon – Veszprém, 2001.
Iskolai arculat alakítása (Megyei Pedagógiai Intézet Iskola-élet sorozata 4/1999.
Megyei Pedagógiai Körkép 3–4. és 5. száma 1992.

Tisztelt Olvasó!

2014. évi 4. számunkban (VSZ 35.) tett ígéretünkhöz híven, ebben a számban (2015/1., VSZ 36.) újtárra indítjuk a „*Veszprémi értékek*” című új fejezetünket. Első lépésként az alapítványunk gondozásában elkészült felterjesztések rövidített változatát közöljük le. A tanulmányok terjedelmétől és a számonként rendelkezésre álló oldalszám mennyiségétől függően, lapszámonként 1-2 helyi érték anyagát tudjuk leközoelni.

Reméljük, hogy ez a publikálási forma nagyban hozzájárul a *Veszprémi Települési Értéktár* létének minél szélesebb körben történő megismertetéséhez, és bízunk benne, hogy munkánk kapcsán egyre többen kapnak kedvet az értékeink és Veszprém város történetének megismeréséhez, és akár kutatásához is.

Itt köszönjük meg a Földművelésügyi Minisztériumnak és a Hungarikum Bizottságnak, hogy támogatta alapítványunkat ebben a munkában.

Faa Judit
elnök
Veszprémi Szemle
Várostarténeti KHA kuratóriuma

FÖLDMŰVELÉSÜGYI
MINISZTERIUM

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. május 29-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
4/2014. (V.29.) határozata
a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet
épülete
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. június 30.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. május 29.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. május 29-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
5/2014. (V.29.) határozata
a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet
épülete
Veszprém Megyei Értéktárba történő felterjesztéséről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete című felterjesztését és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága 4/2014. (V.29.) határozatával a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épületét felvette a veszprémi Települési Értéktárba.
2. A Települési Értéktár Bizottság javasolja a „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételét, egyúttal az érték jelentőségére való tekintettel javasolja, hogy a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét is.
3. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételre a felterjesztés előkészítéséről és megküldéséről, valamint a döntés közzétételéről és a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. június 30.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

A kivonat hiteles.
Veszprém, 2014. május 29.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Földesi Ferenc: A „Jutasi Altiszt”, mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete

A Jutasi Altiszt

Ha egy társaságban – bárhol az országban – szóba kerül Veszprém neve, két dolog biztosan eszébe jut mindenkinek (és jobbára meg is említi): „**A királynék városa**”,¹ és a „**Jutasi Örmester**”, hiszen ez utóbbiról sokaknak ismert: „Jutas”, mint az intézet épületének helyet adó terület Veszprémben volt és van.²

A város régebbi lakóiban mindez párosult a büszkeséggel is. Büszkék városukra, amely önzetlenül, hazafias indítatásból sokat tett a honvédségért, a honvédelemért. Röviden: Veszprém szerette a katonákat, de igaz ez viszont is: a katonák szerették Veszprémet.

A „**Jutasi Örmester**” – dacára az altisztképző intézet megszűnése utáni hosszú időnek – fogalommá vált és maradt. Az idősebb, katonaviselt férfiak számára – főleg ha a második világháború alatt teljesítették katonai szolgálatukat – az igazi katona eszményét képviselte a jutasi altisztképzőben végzett altiszt, illetve később tiszthelyettes.

Vitéz Káplán György nyá. alezredes, aki Ludovika Akadémiát végzett, harcolt a Donnál a 2. magyar hadsereg kötelékében, majd a Jutasi Altisztképzőben volt páncélos oktató tanár, elmondta: „*Amikor befejeztük tanulmányainkat, az avatás előtti napon oktató tisztjeink tanácsolták: Uraim! Önök itt az akadémián mindent megtanultak, amit egy tisztnek meg kell tanulnia. Kikerülnek a csapatokhoz, ahol már mindezt a gyakorlatban kell alkalmazniuk. Azonban ha valamiben elakadnának, keressenek meg egy Jutason végzett altisztet, kérdezzék meg őket. Ők mindenre pontosan tudják a választ.*”³

*Az egységes altisztképzés Jutason*⁴

A honvédelmi miniszter 1924. május 20-án adta ki rendeletét⁵ az altisztképző és nevelőintézet felállításáról. Mint a rendeletben megfogalmazódott, a „*Kormányzó Úr Ő Főméltósága folyó évi V/14-én kelt magas elhatározásával hozzájárult ahhoz, hogy a m. kir. honvédség altiszti karában beálló fogyatékok pótlására megfelelő sardjádék altisztképző- és nevelőintézetben neveltessék.*” A képzés helyszínéül ekkor még Örkénytábor szerepelt.

Az intézeti altisztképzés indulásakor a pályázati felhívásban csak egy évfolyam indítását határozták el, aminek fokozatos, négy évfolyamú fejlesztését tervezték. Az évfolyamok számának növelését az elkövetkező három évben a kiképzés fegyvermenekénti szétválasztásával szándékoztak megoldani. A tervzet szerint az első növendékeket 1924. október elsejével kellett felvenni, létszámuk a 154 főt nem léphette túl.

Elhelyezési és infrastrukturális gondok miatta azonban hamar kiderült, hogy az örkényi tábor nem alkalmas az altisztképző számára.⁶ A HM építési – 11. – osztálya 1924. június 21-én felmérte⁷ az Örkénytáborban tapasztalható elhelyezési és egyéb körülményeket, az esetleges javításokat, azok szükségességét. Kiderült, hogy a javítás tetemes összeget emésztett volna fel.

Vagyis gyakorlatilag az oktatás megkezdése előtt a HM vezetése már megkezdte az alkalmasabb hely keresését. A honvédelmi miniszter egy bizottságot rendelt ki,⁸ amely az altisztképző intézet Jutason történő elhelyezési lehetőségeit vizsgálta. A szeptember 15-én felvett jegyzőkönyv⁹ szerint „A bizottság a tábor területét bejárva az összes épületeket megsejmelte és megállapította, hogy az altisztképző nevelőtestületnek f. évben felállítandó I., II., s III. évf-a (150+50+50 fő) számára ideiglenes elhelyezésül a tábor elegendő.”

A képzés megkezdése előtt a Honvédelmi Minisztérium pályázatot írt ki a „154 teljesen díjmentes államköltséges hely”¹⁰ betöltésére, amit a későbbiekben minden évben megismételt. Az intézet négy évfolyamú volt, a felvettek 14 és 18 év közötti ifjak voltak, akik „katonai tapasztalatot” legfeljebb csak az 1921-ben életre hívott leventeintézmény keretei között lefolytatott katonai előképzés során szereztek.¹¹ Ennek a kiválasztásnak és az oktatási formának előnye volt, hogy a kiképzés nem terhelte még jobban a csapatok amúgy is leterhelt tiszt állományát, valamint egységes cél és követelményrendszer alapján történt az oktatás. Hátrány volt viszont, hogy a növendékek serdülőkorban, tapasztalatok és csapatszolgálat hiányában kerültek az intézetbe. De az idősebb, a háborút megjárt altisztek sem „lelkesedtek” a jutasi altisztképzőből kikerült fiatal tiszteseikért, leendő altisztekért. A csapatnál szolgáló idősebb, iskolát nem végzett altisztek előítéletekkel fogadták az iskoláról kikerülő igen fiatal, ugyanakkor iskolázott altiszteket.

A honvédelmi vezetés is érzekelte ezt a gondot, amit kezdetben úgy próbált orvosolni, hogy tervbe vette az intézetbe felveendő növendékek felvételi korhatárának felemelését. Azonban az altisztképzés ellentmondásai egyre nagyobb gondot és esetenként súrlódásokat okozott a fegyvernemeneken belül, valamint a jutasi altisztképzőben végzett altisztek között. Világos volt, hogy az átszervezést tovább nem lehetett halogatni. Az átszervezés előtt a HM 1/a osztálya részletes tanulmányt¹² készített a létszámviszonyokról, valamint az új oktatási rendszerről. A javaslatban az olvasható, hogy a jutasi altisztképző a jövőben térjen át a 4 évfolyamos képzés helyett a 2 évfolyamos képzésre. Továbbá a kiképzetlen 14-18 éves ifjak felvétele helyett át kell térni a katonai szempontból értékes, kiképzett és legalább 3-4 évet kiszolgált tisztések vezénylésére, azok képzésére. Az 1934/35-ös tanévtől kezdődően – amit átmeneti évként javasoltak beállítani – a honvédfőparancsnok által javasolt 320-340 fő helyett csak 240 fő hallgató vezénylését tartották célszerűnek. Ez a létszám összefüggésben volt az altishti utánpótlási szükséglettel is.¹³

A honvédelmi miniszter – aki ebben az időben Gömbös Gyula volt – elfogadta a javaslatot és előterjesztést¹⁴ készített kormányzói jóváhagyásra, melyben részletesen megindokolta az altisztképzés régi rendszerének megváltoztatását, illetve az új képzési rend bevezetésének szükségességét.

A honvédelmi miniszter a Horthy kormányzótól kapott felhatalmazás alapján a kiadott rendeletében meghatározta, hogy a kiválasztott altiszt „sarjadék” – kiket a csapat maga választ – 3 évi csapatszolgálat után 2 éves központi altisztképző iskolába kerül, mely kimondottan katonai szakiskola. A 2 éves központi altisztképző iskola elvégzése után, mint őrmesterek kerülnek ki a csapathoz, s ott szolgálatuk első felében kizárólag csapatszolgálatra lehet alkalmazni őket. Az új rendszerű képzés az 1934/35-ös tanévtől (pontosabban 1934. október 1-től) kezdődött, egyben az altisztképző új neve „Kinizsi Pál Csapataltisztképző Iskola” lett.

A képzésnek ez az új rendszere gyakorlatilag az intézet megszűnéséig működött, csak a II. világháború okozta létszámgény növelte meg a felvettek számát, illetve rövidítette le egy évre a képzés idejét.

Az intézetben emberfeletti követelményekkel párosítva, katonai szaktudásban, jellemében, fellépésben, hazájához hű, feletteseinek feltétel nélkül engedelmeskedő, a parancsot végrehajtó, „cél szerkezetű” tiszthelyetteseket formáltak, akik a munkahelyeken messze kimagaslottak a nem Jutason végzett tiszthelyettesek közül. Az altisztképzőt oktatási-nevelési-kiképzési színvonala alapján Horthy Miklós kormányzó már 1925-ben „az ország egyetlen mintaszerű intézetének” minősítette.

Mi hatotta át a „Jutasiakat”? Elsősorban is a mélységes hazafiság. Másodszor rendkívül kemény katonai fegyelem, és ezt megkövetelték a közlegénytől is. De e mögött az igen szigorú fegyelem mögött volt egy atyás szeretet is.

„Ezek a tiszthelyettesek a fronton inkább meghaltak, de egyetlen egy katonájukat sem hagyták ott. Képesek voltak kimászni a lövészárokból sebesült társaikért. A magyar baka öbennük látta az apját.”¹⁵

Az altisztképző intézetben végzettek is csak a szeretet hangján emlékeztek meg a képző intézményről Jutasról, Veszprémről. Sajnos az adatgyűjtés az idő múlásával egyre kevesebb személyes interjúfelvételt engedett. Szerencsés esetben a végzettek által leírt feljegyzések, naplók maradtak fenn, illetve a hozzátartozók mondták el a hallottakat. Ezekből a feljegyzésekből csak néhányat és rövidítve közlök, mintegy alátámasztva a fő mondandót: A „Jutasi Altiszt”-nek és a képző intézménynek helye van a települési értéktárban.

Szűcs Sándor nyugállományú főhadnagy (kiváló szolgálataiért altisztból léptették elő főhadnaggyá) feljegyezte: *„Jutas többet jelentett nekünk egy iskolánál. Abban az időben az volt az irányelv, hogy a hadsereg részére szakmailag és emberileg is kiváló tiszthelyetteseket kell nevelni és képezni. Jutasra annak idején a legjobbak kerültek. Majd megjegyezte: 1940-ben vagy 1941-ben Magyarországon járt a német had-*

ügyminiszter és mielőtt visszautazott, interjút adott az egyik újságnak. Ebben a következőket mondta: *’Két dolgot irigylek az önök hadseregétől, az egyik a hajmáskéri tüzérségi lőtér, a másik a Jutason lévő tiszthelyettesképző iskola.’*¹⁶ Erről a német hadügyminiszteri társalgásról egyébként a személyes beszélgetés alkalmával Káplán György is megemlékezett.

Csala János szakaszvezető arra kérdésre, hogy mit kapott Jutastól, azt válaszolta: *„Két szóval megmondhatom: – Új egyéniséget! Rend! Fegyelem! Munka! Összesen: Jutas, a magyar katona-paradicsom! Az elméleti időszak alatt, azt tapasztalja a hallgató, hogy tanárai, akik tökéletesen képzett, kiváló tanerők, tudásuk minden titkát a legnagyobb odaadással igyekeznek átadni a hallgatóknak s a kérdések bármilyen özönét meghallgatják, és arra a legkimerítőbben válaszolnak is. Feltűnő a tökéletes, példás bajtársiasság!”*¹⁷

A legjobbaknak járó arany Kinizsi emlékgűrű

*intézmény. Hálás vagyok a sorsnak, hogy ott tanulhattam és elvégezhettem a katonai iskolát. Nekem életre szóló ismereteket, jellemet, becsületet adott. Megtanított arra, hogy fegyelemben éljem le az életem, még ha időnként nehéz is volt.”*¹⁹

Feltétlen ki kell emelnem az altisztképző évváró ünnepélyét, ami az iskola fennállása alatt kultuszt teremtett. Az évváró ünnepségek különleges és nevezetes események voltak az altisztképző intézet életében. Ezen a napon avatták a végzett növendékeket, adták át a legjobbaknak – a rangelsőknek – az arany, illetve az ezüst Kinizsi emlékgűrűt. Az ünnepség jó alkalom volt arra is, hogy szorosabbra fűzze a kapcsolatokat a város, a megye egyházi és világi vezetése, valamint az intézet tiszti- és hallgatói állománya között.

Dankházi Árpád szakaszvezető egyebek mellett elmondta: *Szép volt Veszprém, a vár, a viadukt, a Rab-Mária és a külső. Az iskola szelleme, magasabb rendűsége megtanított viselkedni, az életre felkészülni s a következő nehéz gondterhelt éveket elviselni.*¹⁸

Hegedűs Ferenc őrmester egy interjúban kiemelte: *„Jutas egyfajta erkölcsi tartást, nagyon szép nemzeti, hazafias érzést, emberséget adott. Önfeláldozásra, hazafias cselekedetre kész katonákat bocsátott ki a kiváló*

Az altisztképző épülete

Az iskola épülete eredetileg katonai kórház volt, amely a Veszprém város által adott területen 1915–1916-ban épült. A kórháznak az I. világháború után a város tulajdonába kellett volna átmenni, de még 1921. április 1-jén is mint kórház működött. Ezután egy rövid ideig a Nemzeti Hadsereg egyes alakulatainak elhelyezésére is szolgált, illetve tiszti üdülőtelepként működött. Majd az 1924. szeptember 15-én felvett jegyzőkönyv szerint a Honvédelmi Minisztérium a jutasi tábort az altisztképző intézet céljaira használta fel. A tábor területén tiszti lakások voltak, benne az épületkezelőséghez beosztott tisztek és polgári alkalmazottak laktak.

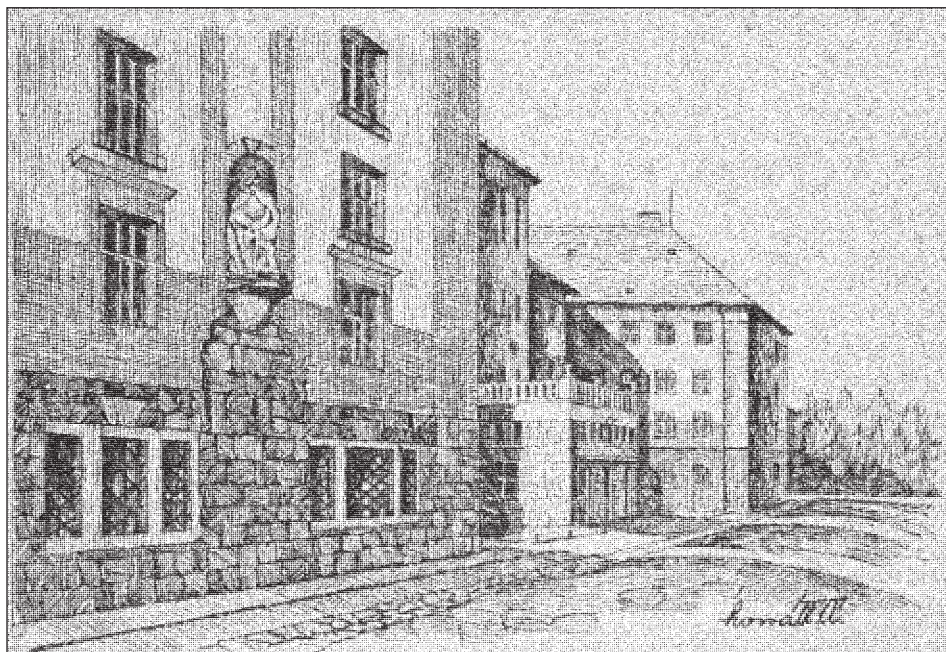
Amint az altisztképző intézet birtokba vette az épületegyüttest, szinte azonnal átalakítási-bővítési munkákba fogott. Az altisztképző jellegzetes, ma is látható épületének felépítését 1928-ban kezdték meg.

1928-ban több versenytárgyalási hirdetmény jelent meg országos és természetesen Veszprém megyei napilapokban is. Az elsőt július 12-én a föld-, a kőműves, vasbeton, tetőfedő stb. munkák végzésére, majd október 18-án a burkoló, szobrász, villamos-berendezési, szobafestő-mázoló stb. munkák végzésére szóló „nyilvános egy-ségáras írásbeli versenytárgyalást”²⁰ tartottak.

A versenytárgyaláson érvényesült az a megállapodás, hogy a veszprémi vállalkozókat előnybe kellett részesíteni, ha egyébként megfelelnek a versenytárgyalás kiírási feltételeinek. Ennek megfelelően az I. számú (ma is látható és a Levéltárnak is ott-hont adó) növendéki épület munkáiban a következő veszprémi iparosok vettek részt: az építési-tervezési munkákat Kürthy Lajos és Gyökeres János, a lakatosmunkákat Paksi Gyula, a szobafestés-mázolást Márky József, az asztalosmunkákat Hajda Gyula és Hoffmann Géza veszprémi iparosok végezték. Az altisztképző jellegzetes ún. „vezérszobrai” is ekkor kerültek az épületre. A homlokzati részt IV. Béla és Árpád vezér, a főbejáratot Kinizsi Pál és Szent László király szobra ékesíti.

1941-ben a főépület magasföldszintjén elkészült az iskola díszes címerfala, rajta az iskola jelmondatával: **„Erős akarat minden akadályt legyőz — Erős akarat csak erős hitből fakad.”**

Veszprém városa több alkalommal is igen nagy áldozatot hozott az altisztképző bővítésére. Az átadott területekről részletes felsorolás található egy 1931. június 14-i „Ajándékozási szerződés”-ben. A szerződést Veszprém város részéről dr. Berky Miklós polgármester, a Magyar Királyi Kincstár részéről Köller Albert írta alá. A szerződés szerint „*Veszprém megyei város közönsége áthatva attól a tudattól, hogy a honvédelem érdekeinek szolgálása minden polgárnak és minden közületnek hazafias kötelessége [...] hazafias áldozatkészségből ajándékba adja a Magyar Kir. Kincstárnak a M. Kir. Kinizsi Pál honvéd altisztképző és nevelőintézet fejlesztésének céljára [...]*”²¹ több hold kiterjedésű területét, melyek értéke az átadás időpontjában 504.200 P volt.

Az altisztképző épülete. Rajzolta Horváth Andor százados, oktatótiszt, aki a balatonszőlősi templomot is tervezte

Az építkezések és a kiképzések gyakorlatilag az intézet megszűnéséig folytak. A világháború eseményei, a harcok egyre közelebb kerültek Veszprémhez, majd 1944. december első hetében megkezdték a jutasi altisztképző kitelepítését, és december 26-án vitéz Tóth Imre ezredes parancsnok vezetésével „[...] Veszprém-külsőről kigördült a jutasi iskola negyedik szerelvénye [...] Jutas, mint a magyar tiszthelyettesképző bázisa, a fogalommá vált intézmény [...] megszűnt létezni.”²²

Az altisztképző épületei napjainkig sok megpróbáltatáson mentek keresztül. A II. világháború után szovjet csapatok települtek a laktanya területére, majd 1951-ben megalakult 15. honi légvédelmi tüzér hadosztály, melyet a Jutasi úti laktanyában helyeztek el. Az 1956-os forradalom után újra szovjet csapatok települtek a volt altisztképző épületeibe. Bontások és építések jellemezték ottlétüket. Majd 1989-ben Veszprémet, a volt altisztképző intézetet is elhagyta az utolsó orosz katona, az épületet megkapta az ÁPV Rt. Egy rövid ideig az egyetem kapta meg hasznosításra, majd 2003-ban a Megyei Levéltár tulajdonába került.

Ekkor kezdődött meg az épület átalakítása, felújítása. Az átalakítás nem érintette a „külsőint”, csak a belső tereket. A munkálatokkal azt célozták meg, hogy eredeti formája, szépsége megmaradjon, eredeti pompájában legyen újjávarázsolva. Aki ma

megtekinti az épületet, láthatja, talán szebb, mint újkorában volt. Az épület felébredt csipkerózsika álmából!

Nem véletlen, hogy 2009-ben a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium „Helyi Építészeti Örökség 2009-Építészeti Nívódíj” pályázatán 700.000 Ft díjazásban részesült a Veszprém Megyei Levéltár központi épületének felújítása, átalakítása (Építető: Veszprém Megyei Önkormányzat, Tervező: Németh Tamás HOR-BER Kft., Kivitelező: Bérczes Tibor, Szanati Gyula ZÁÉV Zrt. De meg kell említeni a levéltár akkori igazgatóját, Madarász Lajost is, aki következetesen képviselte az eredeti állapotban történő felújítást.) Célszerű megismerni a nyertes pályázat indoklását is: „Az épületet 1930-ban építették „Magyar Királyi Kinizsi Pál Honvéd csapat altisztképző” iskola céljára. 1957-től legénységi szállásként a szovjet laktanya részeként használták. 1990-től egy évtizedig üresen állt. **A város 2000-ben helyezte helyi védelem alá.** Az épületben megőrződött az eredeti iskola – szállás funkcióknak megfelelő elrendezés. A középső szárnyban a főbejárat, a tágas lépcsőház, valamint a közösségi helyiségek, míg a két kereszt szárnyban a nagy hálóhelyiségek helyezkedtek el. Az épület szerkezete, egyedi, díszes homlokzata jó állapotban maradt meg. Ennek, valamint a rendelkezésre álló korabeli fotóknak köszönhetően a homlokzatok felújítása hitelesen, az eredeti állapotnak megfelelően készülhetett el. A tégl- és a Balatonfelvidékre jellemző vörös mészkő elemek, a vakolt felületek, a tető formája és héjazata az eredeti állapottal megegyezően kerültek felújításra. A tervezést épületkutató előzte meg, az építészeti részleteket körültekintően alakították ki. Az igen leromlott állapotú épület hiteles felújítását segítette, hogy rendelkezésre álltak az eredeti állapotról készült fényképek. A felújítás során sor került a tetőszerkezet és a héjazat cseréjére, a homlokzatok eredeti állapotnak megfelelő felújítására. Az épületet díszítő kő szobrokat díszítőszobrászok állították helyre. Az új, levéltári funkciónak az épület szerkezeti- és a jellemzően középfolyosós térrendszere megfelelt, ezért ebben a vonatkozásban lényegi átalakításra nem volt szükség. A terek minimális változtatása mellett az épület meg tud felelni a mai használat igényeinek.”²³

Kötelességtudat, fegyelem a munkavégzésben, pontosság és megbízhatóság, amit e szigorú falak között tanultak a növendékek. És ezek azok az erények, amelyek kapcsolatot jelenthetnek a Jutasi Altisztképző Intézet és a MNL Veszprém megyei Levéltár szellemisége között. Ugyanakkor ez a több mint 80 éves épület felújítása jelentette a hagyományok tiszteletét, a múlt emlékeinek megőrzését is.

Jutas eszmevilága töretlenül folytatódik.

Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Bár a közgondolkodásból, a civil társadalom életéből eltűnt, vagy kikopóban van a katonasággal, a Magyar Honvédséggel kapcsolatos vélekedés, ennek ellenére Veszprémet még mindig azonosítják különböző katonai alakulatokkal (lásd: MH

Légiérő Vezetési és Információs Központ, MH Veszprém Radarezred), de azonosítják a Jutasi Altiszttel (örmesterrel) és azonosítják az Altisztképző jellegzetes épületével is.

Főleg az '50-es évektől²⁴ volt megfigyelhető, hogy a Veszprém-Jutason végzetettek „bakafaló” vadállatoknak aposztrofálták, ami elsősorban katonás fellépésüknek, a megalkuvást nem ismerő katonai-szakmai tudásuknak volt „köszönhető”. Az akkori társadalom Jutast gyalázó „megdolgozása” igen sokáig érezte hatását a katonasággal kapcsolatos közgondolkodás Jutasi Altiszttel együtt járó negatív felhangoknak. Ennek lebontása, a Jutasi örmester igazi erkölcsi-emberi értékének visszaadását is szolgálja ez a felterjesztés.

A jutasi altisztképzőt több szál fűzte Veszprém városához. A város vezetése, túl azon, hogy bizonyos gazdasági érdekek is szerepet játszottak a kapcsolatokban, érzelmileg is kötődött az intézethez. Az évek során az intézet rendezvényein többször is vendégül látta a város lakosságát.

Bensőséges kapcsolat alakult ki a Veszprémi Püspökség között is. Dr. Rott Nándor és dr. Czapik Gyula veszprémi megyéspüspökök több alkalommal is részt vettek az altisztképző által rendezett ünnepségeken és misét mondtak. Dr. Rott Nándor püspök megjelent az intézet legnagyobb ünnepén, a zászlószentelésen is.

A csapatzászlót Veszprém városa adományozta, amivel bizonyította, hogy minden területen magáénak vallja az altisztképzőt. A zászlóánya Horthy Miklós felesége volt. A zászlóátadáson és a zászlószentelésen megjelentek a megyei és városi hatóságok vezetői és képviselői, így – többek között – dr. Magyar Károly főispán, dr. Komjáthy László Veszprém város polgármestere, Kránitz Kálmán felsz. püspök, dr. Tóth Béla tiszti főügyész, dr. Szentés Anzelm zirci perjel, Witz Béla a Cserkész szövetség országos elnöke, dr. Pusch Ödön főgimnáziumi igazgató.

Az altisztképző parancsnoksága, oktatói valamint a növendékek igyekeztek jó kapcsolatot kialakítani nemcsak Veszprém város vezetésével, lakóival, hanem a környező településeken élőkkel is. A Jutasi Altisztek tervezték és építették a balatonszőlősi templomot, melyet a tihanyi apát áldott meg, majd a szentmise után került sor az esküvőre Kürti László örmester (a templom építője) és Horváth Ilonka között. Az esküvő után az intézet parancsnoka, vitéz Markóczy János ezredes mondott beszédet: *„Ezt a templomot nem téglából, nem betonból, nem kőből építettük, hanem jutasi szellemből, akaratból! És erős akarat csak erős hitből fakadhat! Jelszavunk a segítség és a jutasi katona ott segít, ahol tud.”* Emléktábla hirdeti tevékenységüket az iskola falán, valamint a református templomnál is.²⁵

Külön említést érdemel a növendékek azon tevékenysége, amit az iskola közelében és területén lévő Rab Mária-forrás és kegyhely²⁶ megmentésén, majd gondozásán végeztek. Mindez elsősorban az intézet és a lakosság kapcsolatát tette szorosabbá, hiszen a környék lakossága is eljárt a kegyhelyhez, a város vezetése pedig hiva-

talosan is kérte az intézet vezetésétől, hogy tegye lehetővé lakosai részére a kegyhely látogatását

„A társadalom is nagy tisztelettel tekintett az altisztre, hiszen a táborig barna zubonyoknak, az ezüst csillagoknak, kardbojtnak tekintélyét semmiféle civil nem tudta pótolni.” – mondta a már említett vitéz Káplán György oktató. A hallgatókban olyan személyiségjegyeket alakítottak ki, melyek életük végéig elkísérték őket, ami a hivatás alázatos szeretetében, a bajtársiasságban, a haza iránti hűségben, „az ezüst kardbojt becsületének” megvédésében nyilvánult meg.

Következésképpen Veszprém-jutasi altisztképzőnek kell nevezni az intézetet, hiszen ez fejezi ki legjobban kötődését a városhoz. Ezt a kötődést a város vezetése még azzal is erősítette, hogy állhatatosan kérte a Kormányzótól az intézet nevének megváltoztatását, hogy abban is kifejezésre jusson áldozatvállalásuk: az altisztképző Veszprémhez is tartozik, büszkéek az intézetre. Végül a Kormányzó helybenhagyta a város kérelmét és a *jutasi honvéd altisztképző és nevelőintézetet 1927. október 17-i M. Kir. Veszprém-jutasi honvéd altisztképző és nevelőintézetre változtatta.*

Ha értékről, értéktről beszélünk, annak alátámasztására mindenképp szólni kell az érték kultuszáról is. Ez esetben is joggal vetődhet fel a kérdés: van-e kultusza, hagyományápolása a felterjesztésben is megnevezett „Jutasi Altiszt”-nek, illetve, az altisztképzőnek. Minden kérdésre csak igennel lehet válaszolni.

Az épület átadása idején is és napjainkban is a város egyik legpatinásabb, a korabeli laktanyépítészeti egyik legszebb megmaradt épülete. Értékét növeli a neves szobrászművész Krasznai (Krausz) Lajos által készített ún. vezérszobrok is.²⁷ Kiemelt jelentőségét még az is adhatja, hogy a Veszprémben a huszadik század fordulóján épült laktanyákat időközben lebontották, így csak ez az épület maradt meg, képviselve a városi laktanyaépületeket.

Az 1920-ban újjáalakuló m. kir. Honvédség egyértelműen altiszteknek nevezte azt az állománykategóriát, amelyik közvetlenül foglalkozott a legénységgel, végrehajtva a parancsnokok utasításait, levéve a tisztek válláról a kiképzés időigényes és aprólékos feladatait. Az élet változása hozta magával, hogy a 20-as, 30-as évektől különböző „civil” intézmények (bankok, gyárak stb.) altiszteknek kezdték nevezni a hivatalszolgákat, így a honvédségnél szolgálatot teljesítő altisztek kezdték terhesnek érezni ezt az elnevezést. Végül 1941-ben a honvédelmi vezetés döntött arról, hogy a továbbiakban – megkülönböztetve a honvédségi altiszteket – tiszthelyetteseknek nevezte az említett állománykategóriát. Tiszthelyettes, vagyis a tisztek helyettesei – mint azt a munkájuk jellege is kifejezte. Ennek ellenére az altiszt, mint kifejezést a közvélemény inkább a honvédség tagjának tudta be.

A hagyományok ápolását és az állománykategória megbecsülését is jelentette, amikor az Országgyűlés által elfogadott új honvédelmi törvény szerint²⁸ 2012 januárjától a tiszthelyettes megnevezés helyett újra az altiszt fogalom használatos. Ezzel

Altiszti avatás Jutason a 40-es években

együtt átalakult az altiszti képzés módszere, rendszere is, amely közelített a valamikori altisztképző rendszeréhez, módszeréhez, természetesen a ma követelményeihez igazodva.²⁹

Az altisztek 2013. évi ünnepélyes avatásakor Kriston István főtörzszászlós, a Magyar Honvédség vezénylő zászlósa elmondta: „*A magyarországi altisztképzés 1924. november 15-én kezdődött meg a Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézetben. Ennek emléket állítva az altisztek központi képzéséért felelős altiszti akadémia 2011-ben ugyancsak november 15-én kezdte meg működését. Ugyanabban az évben lett a hivatalos megnevezésük ismét altiszt a tiszthelyetteseknek.*”³⁰ Vagyis a tiszthelyettesi kar 2012-ben visszanyerte tradicionális nevét, és újra a történelmi hagyományokon alapuló altiszt megnevezést használja. A változás azonban nem csupán egy nyelvhasználati változtatás, hanem komoly fogalmi értékkel is bír, mint azt az MH Összhaderőnemi Parancsokság parancsnoka, Fucsku Sándor vezérőrnagy is elmondta: „*Az altiszt nem a tiszt helyettese, hanem önálló, saját karrierrel, felelősséggel és hatáskörrel rendelkező katona. A haderő éppen ezért az altisztekre támaszkodik, mert létszámában és szaktudásában ők képezik a hadsereg gerincét, amelynek minden körülmények között erősnek és megingathatatlanak kell lennie.*”³¹

A hagyományok ápolásának akkor van igazán értelme, ha nem csak országos szinten tesszük, mint inkább akkor, ha a helyi közösség folytatja ezt a nemes cselekedetet. Mindennek alátámasztására adalékként: Veszprémben 2014-ben a 8. alka-

lommal kerül megrendezésre a Jutasi Őrmestertúra, amely elsősorban a fiatal korosztályt célozta meg, de mindenek előtt a városban lakóknak ad egy kikapcsolódással egybekötött, települési helytörténeti barangolást a teljesítménytúra (5–10–25 km) résztvevőinek.

Egy katonai tanintézet és egy közlevéltár mindennapi élete, működése alighanem erősen különbözik. Az azonban feltétlenül helytálló felismerés, hogy *a nemzet hivatászerű szolgálatának eszméje és a mindenre kiterjedő fegyvelmezetség gondolata elválaszthatatlanul összeköti a két hivatást, a két intézményt.*

E sorsközösség alapján a levéltár tudatosan vállalja az épület katonai múltját, amelyről emléktábla és már egy szobor is tanúskodik. A levéltári székházat időnként felkereső katonai küldöttségek, egykori növendékek vagy családtagjaik, de minden más látogatócsoport is megelégedéssel nyugtázza, hogy a hajdani katonai iskola épülete végre megszépült, sorsa jó kezekben van, dísze környezetének.³²

Hagyományok tisztelete és annak minden pozitív kicsengésének újra értékként kezelése jellemzi a ma altiszti karát, és az altiszti képzést. Emellett nem feledkezhetünk meg az évfordulókról sem, hiszen 2014 novemberében ünnepelhetjük a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet megalakításának és az intézeti altisztképzés megindításának 90. évfordulóját. Ennek kapcsán a honvédelmi miniszter döntése értelmében az MH Altiszti Akadémia a végzett altisztek 2014. évi avatást Veszprémben tartotta.

JEGYZETEK

¹ Lásd: „*A királyné-koronázási jog, mint szellemi örökség*” települési valamint Nemzeti Értéktárba történő felterjesztés. A felterjesztést készítette: Udvarhelyi Erzsébet igazgató, Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, Veszprém.

² Az előterjesztést a Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága a 4/2014. (V. 29.) számú határozatával felvette a Települési Értéktárba, majd az 5/2014. (V. 29.) számú határozatában javasolta, hogy a felterjesztés kerüljön be a Veszprém Megyei Értéktárba is, illetve olyan ajánlást fogalmazott meg, hogy az érték jelentőségére való tekintettel a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét is. Az előterjesztés teljes terjedelemben és a határozatok letölthetők a <http://www.veszprem.hu/veszpremiekek/kultura-mveszet/veszprem-telepuelesi-ertektar> linkről.

³ Az idézetet – és a többi Káplán Györgytől vett – a felterjesztés készítőjének mondta el egy beszélgetés alkalmával.

⁴ Az előterjesztés készítője közel négyévnyi kutatómunka után 2010-ben jelentette meg az „Erős hit – erős akarat” című könyvét a Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány könyvsorozatának 3. számaként, majd 2012-ben Kovács Tiborral közös írt könyvét a „Jutastól – Szentendréig” címmel. A jelen előterjesztés e könyvek megírásához végzett kutatás eredménye és azok érdemi részei.

⁵ Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HL) HM 8773/Eln.1–1924.

⁶ De vajon melyek is lehettek ezen „elhelyezési és infrastrukturális” gondok? A trianoni békeszerződés végrehajtására kiadott szervezési intézkedésben (HL HM 16.000/Eln.1-1921) az Örkény-

tábor parancsnoka létszám-megerősítést kért az alábbi indokok miatt: „*Örkénytábor teljesen vízszintes területen fekszik, csatornázva nincs. Emésztőgödrök a talajvíz magasságában állandóan teltek, eső, zivatar esetén mindent elönt a fekália. Ugyanakkor a felgyülemlett szemét elszállítása is gondot jelent a kevés létszám miatt.*” Emellett az ivóvízellátó rendszer teljesen használhatatlan volt, teljes átépítésre szorult. Továbbá az altisztképző megalakítását elrendelő miniszeri rendelet 8. pontja azt is előírta az 1. vdd. parancsnokság számára – amely felelt az altisztképző működtetéséért is –, hogy biztosítsa „*a tábor egyéb részei hasonlóan mint eddig, a budapesti és szegedi dandárok céljaira, esetleges kihelyezéseikre akadálytalanul kihasználhatók legyenek.*” Így véleményem szerint ezek az ismertetett problémák miatt is kellett új helyszínt keresni az altisztképző számára. (HL HM 8773/Eln.1.-1924.)

⁷ HL HM 12401/Eln. 11-1924.

⁸ A rendelet – 226.021/Eln.9.-1924. számú – nem található meg a HL-ban. Csak a 40.066/Eln.9-1924. számú rendeletben található rá utalás.

⁹ HL HM 40.076/Eln.9.-1924. A jegyzőkönyvet kézzel és ceruzával írták, az aláírások is ceruzával történtek és eredetiek.

¹⁰ Honvédelmi Közlöny, 1924. év 15. melléklete

¹¹ Bárhogy is fogalmazunk, gyerekek voltak még, akik igyekeztek katonaként viselkedni. Élmeinyeiről és az altisztképző fiatal növendékeiről számol be Bernhard János az *ŐRSZEM* 1926. márciusi 20-i számában. „*Lassan haladok az úton, amíg fel nem tűnik a jutasi altisztképző és nevelőintézet bejárója. Már messziről meghallom az őr kemény, katonás lépteit. Mikor azonban odaérek, mosoly fut arcomra, mert az őrszem egy pötyyöm kis emberke, aki végtelenül komolyan végzi feladatát, s be sem engedne a világért sem, kellő igazolás nélkül.*” Mint írja, a végtelenül komolyra erőszakolt arcon még látható a gyermekvilág mosolya, ugyanakkor „*Keresem rajtuk a gondtalan élet mosolyát – de nem találom.*”

¹² HL HM 108881/Eln. 1a-1934.

¹³ A honvédség altiszti létszáma ebben az évben 2542 fő volt, amit HM 1000 fővel kívánt csökkenteni. A csökkentés mellett ugyanennyivel kívánta megemelni a tisztesek létszámát. Így a javaslat szerint a csapatoknál az alosztályonkénti 3-4 fős csapataltiszti létszám 1-2 főre csökkentene, a tisztesi létszám pedig 5-6 fővel emelkedik.

¹⁴ HL HM 108968/Eln.1-1931. melléklete a 2003/K.I.-1931 HM előterjesztése az altiszti kérdés megoldására

¹⁵ FEKETE Pál: Egy élet regénye, Családja és élete történetét maga Fekete Pál meséli el (2003. július 01.) <http://dominium.hu/main.php?mode=hirek&hir=74>, Letöltés ideje: 2006. 01. 23.

¹⁶ Honvéd Altiszti Folyóirat, 2002/1. január, pp. 44–48. Lejegyezte: HENDE Zsolt törzsszászlós

¹⁷ Honvéd Altiszti Folyóirat, 1942. január. pp. 10–13.

¹⁸ Részlet a szerzőhöz írt leveléből.

¹⁹ KENYERES Dénes: Huszárból lett harcokszízó, In: Honvéd Altiszti Folyóirat, 2003/4. pp. 58–60. Hegedűs őrmester 2014-ben Veszprémben, a Várban tartott altiszti avatáson – már túl a 100. életévén – egyenes testtartással és végig állva vett részt. Ugyancsak állva mondta el 2014 októberében Szentendrén egy rendhagyó történelemórán a közel 350 fős altiszti hallgatónak élményeit – ahol a szerző mint moderátor vett részt – amit a Donnál a II. világháborúban tapasztalt.

²⁰ Veszprémi Hírlap, 1928. szeptember 30. p. 3.

²¹ Uo. A szerződés a HM HL 845/Eln-11/1932. szám alatt található. A Veszprém megyei levéltárban az 1942. július 01-i hitelesített másolata található.

²² KÁPLÁN György: Nyugatos voltam, Egykori m.kir. pc. főhadnagy majd, PW-310-3807635 sz. amerikai hadifogoly naplója. 1944 decemberétől–1946 márciusáig. Budapest, 1999. Kézirat. A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség által meghirdetett irodalmi pályázat nívódíjas pályamunkája.

- ²³ Forrás: <http://palyazatok.org/helyi-epiteszeti-orokseg-2009-epiteszeti-nivodij-palyazat-nyertesei/> Letöltve: 2014. május 10.
- ²⁴ Minden bizonnyal ennek egyik első jele volt Veszprémben, amikor megváltoztatták a régi utcaneveket. Jellemző, ahogy ezeket az ízig-vérig katonákat kezdték nevezni. De álljon itt az indoklás: „*Jutason csináltak emberből Horthy-altisztet, ennek a pecérképző intézménynek nevét az utolsó napokig őrizte a Jutasi-út, Jutas-pusztá elnevezés.*” Forrás: Veszprém megyei Népjúrság, 1950. április 4. Április 4-re: Demokratikus elnevezéseket kapnak a veszprémi városrészek, utcák, terek, 6. o. Szegény újságíró! A Jutasi út nem az altisztképzőről kapta a nevét, hiszen az út Veszprém legrégebben említett utcaneve volt. Első említése 1275-ből való. (Lásd: Hungler 313. o.) Jutas neve egyébként Vörös Csillag-pusztá lett. És mi a pecér? Több meghatározása is ismert (pld: gyepmester, lányokat futtató személy), de esetünkben: „*Egyenruhás fegyveres személy, aki egy főúr vagy magasabb rangú városi vagy megyei tisztviselő mellett szolgált; csatlós, poroszló.*” Horthy-altiszt? Csatlós? Ezek egyike sem jellemezte a Jutason végzeteket. Ők elsősorban EMBEREK voltak és KATONÁK – csupa nagybetűvel.
Forrás: <http://www.kislexikon.hu/pecer.html#ixzz32AaApUTi>.
- ²⁵ A beszámoló megjelent Veszprémi Hírlap, 1942. október 28. p. 2. Az iskolán lévő felirat: „*Átépitették, megnagyobbították a jutasi hallgatók, Parádi János őrm, Pleva József őrm, Turai Károly őrm, Panák János szkv, Szabó Gyula szkv, Haspel Ernő őrv, Pilók Károly honv. 1943.*”
- ²⁶ Meg kell említeni, hogy egy veszprémi egyesület, a 7Domb Kulturális és Hagyományörző egyesület felkutatta és felújította a Rab Mária-forrást, ahol – ha ritkán is – újra szentmisét tartanak, és a veszprémiek látogatják a forrást és környékét.
- ²⁷ A vezérszobrokat egy időben el akarták szállítani Szentendrre az akkor megnyíló tiszthelyettes-képző iskolába, mondván: jogutódként ott kell újra felállítani a szobrokat. Szerencsére a város nem járult hozzá – a városvédők erőteljes tiltakozására – az elszállításukhoz, megmentve őket a jelenlegi helyükön, ahol már 1929. óta vigyázzák az épületet. Forrás: Madarász Lajos szóbeli közlése alapján, akinek nagy szerepe volt a szobrok megtartásában és az épület eredeti állapotának megőrzésében, felújításában.
- ²⁸ 2011. évi CXIII. Törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről, valamint a 2012. évi CCV. Törvény a honvédek jogállásáról. Forrás: <http://net.jogtar.hu/> Letöltve 2014. május 10.
- ²⁹ Honvéd Altiszti Folyóirat, 2011/5., Az altisztképzés új rendszeréről, pp. 6–8.
- ³⁰ <http://www.stop.hu/belfold/masodszor-avat-altisztteket-a-honvedseg-az-iden/1167935/> Letöltve: 2014. május 10.
- ³¹ Honvéd Altiszti Folyóirat, 2014/2. Interjú Fucsku Sándor vezérőrnaggyal az MH ÖHP parancsnokával, p. 2.
- ³² Somfai Balázs: Új lakó a laktanyában: Levéltár. Kézirat, a felterjesztő birtokában.

NEKROLÓG

Láng Tibor

(Székesfehérvár, 1927–Ajka, 2014)

„Életének 87. évében, december 23-án éjjel elhunyt Láng Tibor Csokonai-díjas fotóművész...”

Ezzel a mondattal kezdődött a december 27-én megjelent megyei napilap, a NAPLÓ 2. oldalán Mátyus Károlynak, a Bakony Fotóklub vezetőjének tényszerű, életutadat röviden összegző búcsúztatója arról, hogy a karácsonyt már nem töltheted gyerekeidnél. Elmentél, hogy a túlpartról készíthessed felvételeidet, de még az ünnepek előtt ismerősöknek, barátoknak, a fotóstársaknak elküldted az üdvözlő szavakat. Nagy levelező voltál, ám a sok szép fényképsorozatot tartalmazó ppt-k mellett mindig elküldted jóízű megjegyzéseiddel fűszerezve saját felvételeidet is, hozzáfűzve a látott és megörökített helyről kialakult véleményedet is.

Láng Tibor, a szomszédos megyeszékhelyen, Székesfehérváron született 1927. február 13-án. Iskoláit is ott kezdte, de tanult Debrecenben és Budapesten is. Nem pénzügyi szakembernek készült, a mezőgazdaság vonzotta, de az élet a bankos pályára irányította, harminc évig dolgozott az OTP-ben. A fotózást korán kezdte, már tizenöt évesen fényképezett, majd *„...gyermekeim megszületése idején a rusziktól vettem fényképezőgépet és labor hiányában a Fényszövnél dolgoztattam ki képeimet...”* írta az ötvenéves Bakony Fotóklubról szóló személyes emlékeit is megörökítő írásában (Veszprémi Szemle, 14. évf. 24. 2012. 1. sz. 105–121.), megemlítve azt, hogy jól szerkesztett felvételei alapján meghívták az akkor alakuló fotóklubba. Így lett alapító tagja a Bakony Fotóklubnak, amelyik az akkori SzMT-székházban, a mai Csermák Antal Zeneiskolában kapott helyet, és fotólabort. 1962-ben már mint a megyei fotókiállítás szervezői vettek részt a Jankovics Lajos kulturális seregszemlén, ahol 160 képet mutattak be az érdeklődő nagyközönségnek. Ettől kezdve Láng Tibor szakmailag egyre inkább elismert állandó résztvevője a megyei és országos fotópályázatoknak és kiállításoknak. Jelentős nemzetközi fotópályázatokon értékelték és díjazták szakmai munkásságát.

Saját, kiterjedt fotós munkássága mellett – amikor nyugállományba került az OTP-től – 1983-ban elvállalta a Bakony Fotóklub vezetését. Kezében a gép nemcsak

Fotó: Zachár Zsolt

az önkifejezés, hanem a mások számára szóló örömszerzésnek is fontos eszköze volt. A fotózás az ő klubvezetése alatt talán még népszerűbbé vált, mint volt azelőtt. Fotós sétákat szerveztek, kicserélték az egyes felvételekkel kapcsolatos véleményeiket.

2001-ben rendezték meg a 40 éves Bakony Fotóklub retrospektív kiállítását Veszprémben 2001. július 15–30. között. A kiállított alkotásokat bemutató füzet (Veszprém, 34 p. 2001.) bevezetőjét a klub művészeti vezetőjeként jegyzi Láng Tibor.

A klubvezetői munkát 2003-ban, 75. életévéig betöltve, két évtizedes munka után adta át utódjának, Mátyus Károlynak. Haláláig a klub művészeti vezetőjeként munkálkodott.

75. születésnapján nyílt meg Veszprémben 50. önálló kiállítása és a jeles évfordulóhoz kötődően *Napkeltétől napnyugtáig* címmel szerzői kiadás-

ban megjelentetett fotóalbuma [Veszprém, 111 p. 2002].

A 45 éves Bakony Fotóklub (Veszprém, 22 p. 2006.) 2006-ban a Magyar Fotográfia Napján megrendezett retrospektív tárlatának kiállítási kalauzában többek között ott szerepel a Magyar Művelődési Intézet díját elnyert „*Ennyi lett*” című Láng Tibor alkotás is.

Munkássága nem korlátozódott a Bakony Fotóklubban végzett klubvezetői munkára, alapítója volt a Pannónia Fotóművészeti Szalonnak, a Királyi Régió Fotóbiennáléjának (talán ehhez kötődően szerepelnek illusztrációként az ő fotói Sebő József: Szigligettől Esztergomig. A királyi régió címmel 2003-ban megjelent kötetében).

Láng Tibor munkásságával – és ami ezzel egybefonódott –, klubjának tevékenységével rendszeresen foglalkozott a magyar fotós szaksajtó. Díjnyertes képeik, az egyéni és csoportos kiállításairól szóló, sok fényképpel illusztrált beszámolók rendre megjelentek a helyi és országos napilapokban is. 1965–1984 között a megyei napilap, a Napló külsős tudósítójaként is dolgozott, számos írása jelent meg a Fotó és a Fotográfia című szakfolyóiratokban. Nevéhez is köthető a veszprémi fényképészet múltjának emléktáblákon történő megörökítése, és azokról szóló beszámolók közlése is. Így került sor arra, hogy a Veszprémi Szemlében (16. évf. 32. sz. 2014. 1. sz. 81–84.) megjelenhetett a 130 esztendeje elhunyt veszprémi születésű Borsos József festőművész-fényképészre emlékező írása.

80. születésnapja tiszteletére, 2007 februárjában „*Visszatekintés*” című fotókiállítás a VMK-ban nyílt meg, ahol tisztelői köszöntötték. A tárlatot Porga Gyula alpolgármester nyitotta meg, a bemutatón a fotóművésszel Herth Viktória művészettörténész beszélgetett.

Az „*Egymondatos képek 50 fotó – 50 versidézet*” címmel rendezett kiállítását a Magyar Kultúra Napján Ajka-Padragkúton nyitotta meg az ajkai Reviczky Krisztina költő 2007. január végén.

Láng Tibor utolsó, és egyben talán legjelentősebb, nyomtatásban megjelent munkája, *50 éves a Bakony Fotóklub* (Veszprém, 96 p. 2012.) című kötet összeállítása, melyben a klub félvévszázadának történetét idézi meg a jelen és a múlt alkotó veszprémi fotósai munkáinak közreadásával. „*E könyv szubjektív kalandozásra hív a fotósok és a fények világába*” olvashatjuk a reprezentatív kiadvány mottójaként, ahol a bemutatott alkotások között, a többi alapító munkái mellett ott szerepelnek az ő fotográfiai is. A klubról, az utód klubvezető Mátyus Károly E-MAFOSZ, ES-MAFOSZ fotóművész írt *Magunkról* címmel az előszóban.

Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el.

Megkapta a Veszprém megyéért érdemérem arany fokozatát (1978), a Magyar Fotóklubok és Szakkörök Szövetsége Daguerre-plakettjét (1989), majd a MAFOSZ plakettjét (1990), a művelődési miniszter pedig Népművelésért elismerésben (1994) részesítette. Később a Veszprém Megyei Önkormányzat plakettal, Veszprém Megyei Jogú Város Pro Meritis arany emlékéremmel (1997) ismerte el értékteremtő munkáját. Hazai és nemzetközi pályázatokon számos díjjal, köztük négy alkalommal FIAP-díjjal honorálták alkotói teljesítményét. Véglegesen elnyerte a MONFODI nemzetközi pályázat vándorserlegét.

A Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthok Országos Szövetsége 2011-ben Életmű-díjjal ismerte el tevékenységét. Ugyanebben az évben kapta meg a Csokonai Vitéz Mihály alkotói miniszteri díjat.

Nehéz tudomásul venni, hogy az emberi élet véges, nehéz elfogadni, hogy már nem valósíthatók meg az elképzelések, pedig még nagyon sok terved volt. A Szemle bemutatóin – amelyekre rendre eljöttél – mindig tudtunk néhány mondatot váltani ezekről, amit aztán tovább ragoztunk a hálón keresztül. Szinte napi kapcsolatban voltunk. És küldted a képeket, hol az egyre gyérülő kirándulásaidról, hol pedig a karbantartó kezeléseid szabad idejében készíttetteket.

És megjött szokásos karácsonyi köszöntőd, az utolsó... Talán a választ még elolvastad.

Isten veled Tibor, jó fotózást odaát, aranydiplomás fotóművész barátom!

CSISZÁR MIKLÓS

KÖNYVSZEMLE

A polgármester és városa. Dr. Komjáthy László 1911–1929 / szerk. Csiszár Miklós – Veszprém, 2014 p – 128 p. 2014 szeptemberében egy nagyszerű veszprémi polgármester (hivatali ideje 1911–1929), a nagy háború idején regnáló városvezető, dr. Komjáthy László életét és munkásságát, valamint a korabeli Veszprémet is bemutató könyv jelent meg a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata kiadásában. A kötet két szerző: Földesi Ferenc és Csiszár Miklós munkája.

Az ünnepélyes könyvbemutató a Komjáthy-emlékülés keretében történt a Városházán 2014. szeptember 10-én a polgármesteri köszöntő után. Szeptember 11-én a város vezetői és tanácsnokai megkoszorúzták a 84 esztendővel ezelőtt elhunyt nagyformátumú polgármester felújított sírját az Alsóvárosi temetőben, és még ugyanezen a napon megtörtént a Komjáthy Terem avatása.

Dr. Komjáthy László a modern város megteremtésének vezérfonalán haladva dr. Szeglethy Györgyöt követte, az ő várospolitikai törekvéseit kívánta tovább fejleszteni, és a történelem sodrában közel húsz esztendőn át irányította a várost. Polgármestersége idejére esett az első világháború emberpróbáló négy éve és a Tanácsköztársaság 133 napja is, de a román megszállás is.

Felépítését tekintve rendhagyó – tartalmi és filológiai szempontból kifogástalan –, művet vehet kezébe az olvasó.

A könyv két nagy fejezetből áll: Földesi Ferenc a polgármestert, Csiszár Miklós pedig a polgármester városát mutatja be. A szerzők jó érzékkel építették fel a két egymást kiegészítő fejezetet, s határozták meg a fejezetek sorrendjét: a kitűnő vezetői habitussal rendelkező Komjáthyt és az ő példátlanul eredményes és áldásos tevékenységét megismerve, a város korabeli arculatát, fejlődési tendenciáit értékelve még nagyobb tisztelettel tekint az olvasó a városépítő polgármester életművére.

Dr. Komjáthy László – első generációs értelmiségiként – a 20. században tipikus közigazgatási, jogi karriert épít fel: ügyvédjelöltként első munkahelyét a Veszprémi Takarékpénztárban találta meg; 1905-ben kinevezték Veszprém város rendőrkapitányának. 1911-ben már kellő köztisztviselői gyakorlattal került a polgármesteri székbe.

A közügyek iránti tiszteletet és fogékonyságot édesapjától, Komjáthy Lajos szabómestertől örökölte (Komjáthy Lajos tagja volt a város képviselő-testületének). Az evangélikus vallású tehetséges gyermeket családjá a piaristák veszprémi gimnáziumába küldi tanulni.

Komjáthy László magas ívű pályáján felfedezhetünk olyan viselkedési formákat, szellemi, erkölcsi vonásokat, amelyeket a kegyesrendiek gimnáziumában olthattak

bele nevelői: az egyszerűség, az egyenesség, a szegények és az elesettek felkarolásának igénye jellemezte pályafutása minden periódusában.

A háború idején mélyére tekintett a nyomorúságnak: létrehozta a Jóléti Bizottság intézményét, melynek legfőbb célja a háborúba vonult katonák családjainak segítése, továbbá hadiárva otthon létesítése volt. Család- és gyermeksegítő akcióiban hű társat kapott feleségében is.

Polgármesterként megtiszteltetésnek vette, hogy a város területén, a háború idején tartalékkórházat és járványkórházat alakítsanak ki.

Munkásságának egyik jelentős részterülete a város infrastruktúrájának fejlesztése volt. A háború idején az infrastrukturális fejlesztés fontos egészségügyi követelményét, a fertőzőes betegségek megakadályozását, a kolera elleni védőoltás megszervezését is teljesítette. A kórházi ellátás színvonalának emelését fontosnak tartotta: egy röntgengép vásárlására a háború idején lakossági gyűjtést szervezett.

Komjáthy lelki-szellemi habitusának szembeűnő vonása a kegyesség: megbocsátó kegyességet gyakorolt a Tanácsköztársaság idején az őt börtönben túsul tartó kommunistákkal szemben.

Alázattal fogadta a kommün 133 napja alatt a mellözöttséget, a kényszernyugdíjazás állapotát. A kommün bukása után pedig érdemleges, közéleti szereplésre ismét képes és kész várospolitikusként hagyta el a börtönt. A rövid ideig román megszállás alatt szenvedő városban tisztelettel kérte ellenfelét – az új (román) városparancsnokot – a rend és nyugalom megőrzésére, a rendes polgári élet zavartalanságának biztosítására.

Komjáthy az 1920-as években – a konszolidáció időszakában – folytatta az 1910-es évek elején elkezdett városépítési és városszépítési terveit. Szívügye marad továbbra is a szegényügy: a város 70-80 szegény ember ellátását fedezi. Népjóléti intézkedéseinek eredményeként felépített egy 64 lakásból álló kislakás telepet.

Komjáthy szeretett városát a Dunántúl szívévé kívánta tenni, a Bakony-Balaton régió idegenforgalmi gócpontjává. Az 1920-as években két jelentős középülettel gyarapodott a város: 1925-ben nyitotta meg kapuit a Veszprémvármegyei Múzeum, egy évvel később pedig az európai hírű Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézetet avatta fel Horthy Miklós, Magyarország kormányzója.

Dr. Komjáthy László keresztény, konzervatív várospolitikus habitusában a kor tipikus, népszerű, és előljáróit mélységesen tisztelő vezérhivatalnokát tisztelhetjük, aki népjóléti intézkedéseivel és olykor (egyéni) anyagi áldozatvállalással is igyekezett megszerezni választói – közgyűlése – bizalmát.

Eredeti hivatása – a jogtudomány és a joggyakorlat – világa polgármester korában is foglalkoztatta. Ügyvédi irodát alapít, az ügyvédi professiot viszont már váratlan halála miatt nem gyakorolhatja. 1929-ben a polgármester választást – amely választással a grémium többsége katolikus vallású városvezetőt kívánt a polgármesteri székbe – nem nyerte meg.

A 21. század városvezetői számára is példaként szolgáló dr. Komjáthy László szakmai életútja bemutatása után Csiszár Miklós a 20. század első évtizedeinek Veszprémébe kalauzolja az olvasót.

A polgármester városa 1875 óta viseli a rendezett tanácsú város címet.

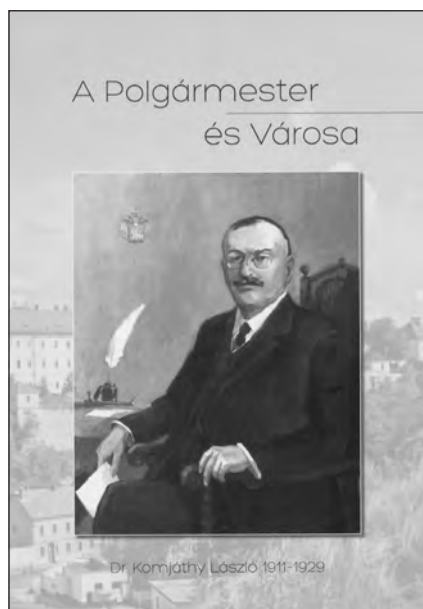
Veszprém 1911-re a kor színvonalának megfelelően fejlett, élhető kisváros volt, alig több mint 12 ezres lélekszámmal. A Millennium éveiben már működött a várost a fővárossal összekötő vasútvonal, 1909-re megindult a közlekedés a Balaton felé vezető vasúton is. 1912-re bővítették a villanytelep szolgáltatásait: nappali áram állt a közösség rendelkezésére. A századforduló építészeti beruházásai között említésre méltó a polgári és felső kereskedelmi, s egy izraelita iskola alapítása, templomok építése és felújítása; a század első éveiben készült el a színház és a telefonközponttal felszerelt Nagyposta épülete is. 1911-ben alapítják meg a városban a hetedik pénzügyintézetet.

Komjáthy polgármestersége alatt épült fel az iparostanonc képző iskola, a tűzoltóaktanya, a takarékpénztár „bérpalotája”, a Rosenberg-féle ház a Rákóczi téren, s az Ányos utcára néző Rupert-ház. Az 1915–16-os év fordulóján adták át az új épületszárnyal bővített városházát is.

Pezsgő egyesületi élet jellemezte a századelő Veszprémét. Működött az Óvári Ferenc vezetésével alakult Színpartoló Egyesület, a Jánosi Gusztáv által létrehozott Múzeumegylet, az Ádám Iván elnökletével megalakított Veszprémi Szépítő Egyesület. A város kulturális életében jelentős szerepet játszott az 1903-ban alapított Veszprémi Dalegyesület, az 1919-ben alakult Veszprémi Kamarazene Társaság, a színház pedig befogadó színházként működött. A városrészek polgárait tömörítő egyesületeken kívül figyelemre méltó a felekezeti és a sportegyesületek tevékenysége is. Az egyesületek „szponzorai”, pénzbeli támogatói között élen jártak a város vezetői, az önkormányzati képviselők, és a polgármester is. A város kulturális életének szervezésében, a kulturális és tudományos ismeretterjesztés terén aktívan tevékenykedtek az iskolák – legfőképpen a piarista gimnázium tanárai. A városlakók számára egyedül elérhető hírforrás, a helyi sajtó – a vidéki városok viszonylatában különösen gazdag lapkínálattal rendelkezett.

A polgármester és városának bemutatása a jól kiválasztott korabeli városképi fotók mellett a szerző statisztikai szakszerűséggel összeállított táblázatokon mutatja be a város fejlődését, rövid fejezetekre osztott magyarázatokkal elemzi a korabeli Veszprém társadalmát, a különböző szociális rétegek megélhetési viszonyait, a város infrastrukturális fejlődésének eredményeit.

Táblázat alapján tudjuk meg, hogy a város népessége az 1890. évi 12.655 főről 1941-re 21.557-re emelkedett. Az írni-olvasni tudók száma – teljes népesség esetében – 59,3%-ról 85,1%-ra emelkedett. 1930-ra a város lakosságának mintegy 22%-a rendelkezett négy középiskolai osztálynak megfelelő végzettséggel.

A felekezeti megoszlást vizsgálva megállapítható, hogy a városban – templommal is – szinte minden történelmi vallás jelen van; megállapítható továbbá, hogy a római katolikus vallásúak száma emelkedő tendenciát mutat. A város lakossága foglalkozások szerinti megoszlása tekintetében a helyi ipar relatíve a legmagasabb – de az 1900-tól 1930-ig terjedő időszakban –, nem emelkedő értékkel bír. Az iparban dolgozók számának százalékos csökkenése azzal magyarázható, hogy a városban kevés 100 főt meghaladó munkáslétszámmal működő üzem létesült, az iparos társadalom nagy részét a kisiparosok alkották.

A minőségi építőanyagból épült lakóházak száma a középítkezési akciók és a magánérs építkezések számának növekedésével a század első négy évtizedében jelentősen gyarapodott.

„A polgármester és városa” című kötet hiánypótló alkotás; elvülhetetlen érdeme az alapos, tényfeltáró munka, amely további inspirációs forrás lehet a 20. század Veszprémének – ezen belül a városi önkormányzat szervezeti változásainak, a polgármesterek és tanácselnökök tevékenységi rendszerének – tanulmányozásához.

A kitűnően szerkesztett, részletes irodalomjegyzékkel és eredeti dokumentumokat közlő mellékletekkel ellátott könyvet érdeklődéssel és haszonnal forgathatják a közigazgatás történetírók, és honismereti kutatók mellett a város történetével tanóra keretében ismerkedő középiskolás diákok is.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA